

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia poniedziałek, 13 marca 2023 r.

Poz. 1517

UCHWAŁA NR XLIX/381/2023 RADY MIEJSKIEJ W ZAGÓRZU

z dnia 21 lutego 2023 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022-2025.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r., poz. 840), po uzyskaniu opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Rada Miejska w Zagórz

uchwała, co następuje:

- § 1. Przyjmuje się Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022-2025, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.
- § 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Zagórz.
- § 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

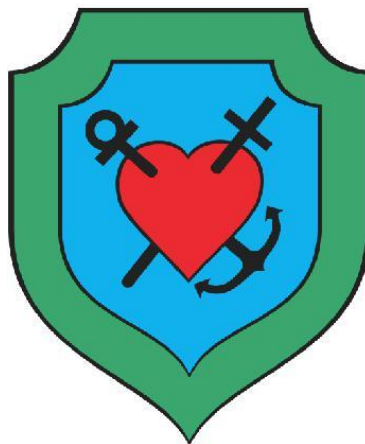
Przewodniczący Rady Miejskiej
w Zagórz

Czesław Łuc

Załącznik do uchwały Nr XLIX/381/2023
Rady Miejskiej w Zagórz
z dnia 21 lutego 2023 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ZAGÓRZ NA LATA 2022 – 2025

SPORZĄDZAJĄCY

**BURMISTRZ MIASTA I GMINY
ZAGÓRZ**

OPRACOWANIE

ARCHEDI – USŁUGI ARCHEOLOGICZNE

35-504 Rzeszów, ul. Mielecka 18

archedi.archeologia@gmail.com

mgr Edyta Anna Marek

RZESZÓW, listopad 2022

SPIS TREŚCI

1. Wstęp.....	1
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	1
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	2
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2020.....	11
4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020.....	13
4.1.4. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.....	13
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa.....	14
4.2.1. Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030.....	14
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego. Perspektywa 2030....	16
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Podkarpackiego.....	17
4.2.4. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020.....	23
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	25
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	25
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu.....	42
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy.....	42
5.2.2. Krajobraz kulturowy.....	51
5.2.3. Zabytki nieruchome.....	52
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	80
5.3.1. Pomniki historii.....	80
5.3.2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków.....	80
5.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	85
5.3.4. Parki kulturowe.....	87
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	87
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	89
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	90
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami.....	93
7.1. Priorytety programu opieki.....	98
7.2. Kierunki działań programu opieki.....	99
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	105

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	106
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	108
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	126
12. Tabele, mapy, rysunki, ryciny.....	129
13. Literatura.....	130
14. Słownik użytych skrótów nazw.....	131

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Zagórz objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z wyłączeniem obiektów objętych wpisem do rejestru zabytków

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Zagórz

Aneks 4. Wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Zagórz objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

1. Wstęp

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zagórz na lata 2022-2025 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzania programu opieki nad zabytkami. Głównym i bezpośrednim odbiorcą programu jest lokalna społeczność, właściciele i użytkownicy obszarów i obiektów zabytkowych, jak również ogół mieszkańców zainteresowanych kulturą i dziedzictwem kulturowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest też wyznacznikiem działań odnoszących się do inicjowania, wspierania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Ma również służyć rozwojowi gminy w zakresie poprawy stanu zachowania zabytków, ekspozycji walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Program opieki nad zabytkami ma także służyć aktywnemu zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy poprzez poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów.

W dokumencie określono źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami określa zapis art. 87 cytowanej wyżej ustawy, w myśl którego burmistrz gminy sporządza taki program na okres 4 lat. Program ten przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie jest on publikowany w „Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego”. Z realizacji programu burmistrz gminy sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

Konstytucji RP (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. w przepisach:

- **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska strzeże (...) dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”;

ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury".

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków.

1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej.

– **Art. 16 ust. 1:** „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17,** który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

– **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami uzupełniają akty wykonawcze – **rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego** dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Do najważniejszych należy zaliczyć:

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków;

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. (z póź. zm.) w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami".

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**. Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane**
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
- **Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji**
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**
- **Ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych**
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „równoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
- rozwój kolekcji muzealnych – zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.1.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Głównym celem projektu Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany jest we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:

Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:

- Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
- Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

- Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
- Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:

- Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości.
- Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),

zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),

zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),

zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,

zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,

zasady odwracalności metod i materiałów,

zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą m. in. konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów, jak również pracowników samorządowych zajmujących się ochroną zabytków, właścicieli i użytkowników.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

4.1.3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020

Działania wskazane w Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (SRKS) mają wspierać zaangażowanie obywatelskie, zachęcać do współpracy oraz wzmacniać kreatywność Polaków. Wskazuje ona, iż polityka rozwoju powinna wspierać procesy i inicjatywy, które wzmacniają wolę działania obywateli na rzecz dobra wspólnego i przyczyniają się do wzmocnienia zaufania, jako jednego z podstawowych komponentów życia społecznego, gospodarczego i kulturowego.

Wytyczone tutaj kierunki działań to:

- Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.
- Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.
- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury

SRKS zawiera Cel szczegółowy 4. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego. Dla Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami istotne są dwa priorytety strategii:

- Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej

Projektowane działania mają przyczynić się m.in. do wsparcia zaangażowania społeczności w kwestie dziedzictwa kulturowego, w tym do korzystania z zasobów kulturowych i przyrodniczych, a także rozwijania kultury i sztuki współczesnej.

- Wzmocnienie znaczenia kultury w rozwoju społeczno-gospodarczym
- Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu

4.1.4. Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Strategia rozwoju województwa - Podkarpackie 2030

W trakcie prac nad opracowaniem Gminnego Programu obowiązuje Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego do roku 2030, w której wizji Podkarpackie w 2030 r. to: wysoka jakość myślenia strategicznego na poziomie regionalnym i lokalnym, korzystne zmiany strukturalne w gospodarce regionu (inteligentne specjalizacje plus) (co odnosi się m.in. do nauki, poprzez wzmocnienie potencjału regionalnej gospodarki oraz zwiększanie udziału nauki i badań dla innowacyjnego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego województwa), zasadnicza poprawa dostępności międzyregionalnej i wewnątrzregionalnej, a także szeroka partycypacja społeczności i instytucji regionu w dynamizowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego (w kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez rozwój form i instytucji kultury z uwzględnieniem dziedzictwa oraz wymagań nowoczesności).

Strategia stanowi przejaw woli samorządowych władz regionalnych do dalszego wzmocnienia pozycji samorządu województwa jako koordynatora i animatora działań rozwojowych podejmowanych w przestrzeni regionalnej (co odnosi się m.in. do przygotowania i podnoszenia kwalifikacji animatorów czasu wolnego – popularyzatorów nauki, na potrzeby kadr Podkarpackiego Centrum Nauki jak i innych

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

podmiotów prowadzących edukację nieformalną). Kierunki polityki w nim opisane składają się na interwencję publiczną, która zakłada harmonijny rozwój, zarówno w sferze społecznej, gospodarczej i środowiskowej, całego Podkarpacia, przy wykorzystaniu potencjałów terytorialnych i likwidacji barier rozwojowych poszczególnych jej obszarów (rozwój terytorialnie zrównoważony) (m.in. poprzez rozwój usług kultury wyższego rzędu).

Atrakcyjność województwa wzrastać będzie wraz ze zwiększaniem konkurencyjności produktów turystycznych i kulturalnych (duży nacisk kładzie się na rozwój lokalnego dziedzictwa poprzez promocję lokalnej twórczości kulturalnej, rzemieślniczej z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa, przyczyniającej się do wykreowania produktów charakterystycznych dla poszczególnych miejscowości w oparciu o istniejące zasoby). Stąd za istotne uznano rozszerzenie oferty turystyczno-kulturalnej regionu poprzez modernizację i rozbudowę obiektów dziedzictwa kulturowego (na 22 października 2021 roku w rejestrze zabytków znajdowało się 5 246 zabytków nieruchomych, w tym sześć na Liście Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO)¹. Wykorzystanie potencjału turystycznego powinno uwzględniać chłonność środowiska przyrodniczego i nie powodować uszczuplenia walorów przyrodniczych (korzystne położenie geopolityczne Podkarpacia, u zbiegu granic trzech państw, na obszarze powiązonym przyrodniczo - Karpaty, kulturowo - historyczne granice sprzed 1939 r. - i funkcjonalnie - współczesne formy transgranicznej współpracy społecznej, gospodarczej, kulturowej i turystycznej, jest jednym z potencjałów decydującym o możliwości rozwoju turystyki w województwie).

Mając na uwadze szczególnie ochronę, promocję oraz zarządzanie dziedzictwem kulturowym regionu starano się przedstawić formy ochrony zabytków i miejsc cennych kulturowo, restaurację i adaptację zabytków do nowych funkcji. Wśród zakładanych działań w tej tematyce należy wymienić:

- promocję regionu oraz popularyzację jego kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;

¹ Za: https://dane.gov.pl/pl/dataset/154,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-nieruchome/resource/31671,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-nieruchome/table?page=1&per_page=20&q=&sort= oraz <https://wuooprzemysl.pl/lista-swiatowego-dziedzictwa-unesco.html>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- popularyzację kultury i dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa przemysłowego i technicznego oraz niematerialnego, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego;
- sieciowania podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, udostępnianie, popularyzację kultury oraz dziedzictwa kulturowego w celu integracji działań w obszarze kultury, w tym Indeksu Kultury jako cyklicznej konferencji i wydarzeń towarzyszących;
- promowanie i wspieranie waloryzacji dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenie gospodarczego i społecznego ich wykorzystania poprzez tworzenie partnerstw między sektorem publicznym i prywatnym
- ochronę obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo, jako elementów działań prorozwojowych i prospołecznych
- restaurację i adaptację obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego, w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych
- ochronę i promowanie pomników historii, jako elementu dziedzictwa kulturowego regionu m.in. zespół staromiejski w Przemyśle i Twierdza Przemyśl

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego. Perspektywa 2030

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego (PZPWP) jest podstawowym narzędziem prowadzenia polityki przestrzennej na poziomie regionu. Aktualne kierunki polityki przestrzennej w zakresie dziedzictwa kulturowego zostały ustalone w nowym, obowiązującym od 2018 r. PZPWP i obejmują:

- zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych
- zachowanie i ochrona walorów przestrzeni, w tym walorów krajobrazu kulturowego
- zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego
- rozwijanie sieci szlaków kulturowych, jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa
- ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych

W sferze ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego wytyczono kilka istotnych elementów, składających się na niego:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- rewaloryzacja historycznych układów urbanistycznych ośrodków miejskich, m.in. w Rzeszowie, Tyczynie oraz dawnym mieście Czudec
- tworzenie parków kulturowych, m. in. jako:
 - zespół staromiejski Łańcuta wraz z zespołem pałacowo-parkowym
 - zespół kościelno-klasztorny oo. Dominikanów w Borku Starym wraz z otoczeniem
- tworzenie nowych szlaków kulturowych
- zachowanie i ochrona walorów zabytkowych tzw. dworców galicyjskich m.in. w Boguchwale, Czudcu
- zachowanie i ochrona dóbr kultury współczesnej o znaczeniu regionalnym

Jednym z wyróżnionych ośrodków kulturowych jest miasto Zagórz – znane przede wszystkim z ruin klasztoru-warowni oo. Karmelitów.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Podkarpackiego

Aktualny Program obejmuje obszar województwa podkarpackiego w jego administracyjnych granicach i stanowi naturalną kontynuację wcześniejszych dokumentów programowych.

Program został przygotowany w oparciu o Narodową Strategię Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, gdzie jednym z elementów realizacji jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020”, który został omówiony w rozdziale 4.1.1. Na jego podstawie dokonano analizy zasobu dziedzictwa kulturowego w regionie. W ten sposób wytypowano trzy priorytety, które powstały w głównej mierze jako ocena stanu zachowania poszczególnych rodzajów zabytków.

PRIORYTET I - ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

PRIORYTET II - ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako czynniki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa

PRIORYTET III - badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego oraz promocja i edukacja służące budowaniu tożsamości

Priorytet I zawiera trzy kierunki działań.

Pierwszym kierunkiem jest: **Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych i ochrona układów ruralistycznych**. Do jego wykonania ustalono kolejnych osiem działań:

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

1. Systematyczne, konsekwentne wdrażanie zapisów wojewódzkiego planu zagospodarowania przestrzennego odnoszących się do dziedzictwa kulturowego.
2. Historyczne układy urbanistyczne proponowane do ochrony w Wojewódzkim Planie Zagospodarowania Przestrzennego (...).
3. Wspieranie przez samorząd województwa działań samorządów lokalnych dotyczących opracowania i realizacji planów rewaloryzacji i rewitalizacji centrów historycznych miast oraz dzielnic staromiejskich (...).
4. Udzielanie pomocy przez Województwo Podkarpackie samorządom Jarosławia i Przemyśla przy rewaloryzacji i rewitalizacji zespołów staromiejskich tych miast (...).
5. Promowanie i wspieranie pozytywnych przykładów rewaloryzacji zabytkowych przestrzeni miejskich, na wzór dokonanych realizacji, np. w Rzeszowie, Jaśle, Krośnie, Sanoku, Pruchniku, Frysztaku.
6. Propagowanie zasad dotyczących dostosowania nowej zabudowy i infrastruktury do warunków krajobrazowych i tradycji miejscowego budownictwa.
7. Popularyzacja wartości zespołów staromiejskich oraz potrzeb i zasad ich rewaloryzacji nastawiona przede wszystkim na szeroko rozumianą społeczność lokalną (...).
8. Integracja ochrony zabytków z ochroną przyrody (...).

Drugim kierunkiem jest: **Zachowanie tożsamości regionalnej i lokalnej oraz historycznej wielokulturowości regionu**. Do jego wykonania ustalono kolejnych cztery działania wraz z kilkoma poddziałaniami:

1. Ochrona obiektów zabytkowych stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach.
 - 1.1. Utrzymanie wielokulturowego bogactwa, tożsamości lokalnej i regionalnej m.in. poprzez działania o charakterze edukacyjnym i popularyzatorskim, w tym wspieranie folkloru i sztuki ludowej oraz ochronę wartości niematerialnych.
2. Prowadzenie działań związanych z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego – „ochrona» oznacza środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego (...).
3. Ochrona dziedzictwa niematerialnego w tym tradycji oraz produktów regionalnych i lokalnych.
 - 3.1. Wspieranie tradycyjnego rzemiosła i ginących zawodów oraz tradycyjnych form działalności gospodarczej.
 - 3.2. Promocja produktów regionalnych i lokalnych (...).
 - 3.3. Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (...).
 - 3.4. Wspieranie archiwizacji cyfrowej zasobów niematerialnego dziedzictwa
 - 3.5. Działania na rzecz ochrony i wspierania tradycji wsi i jej krajobrazu kulturowego w kontekście wykorzystania jako atrakcji turystycznej (...).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

3.6. Wspieranie organizowania imprez folklorystycznych zwłaszcza tych, które mają związek z ochroną najcenniejszych tradycji autentycznego śpiewu i muzykowania (...).

4. Wsparcie działań dotyczących upamiętnienia ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp. poprzez działalność wydawniczą (...).

Trzecim kierunkiem jest: **Tworzenie parków kulturowych jako formy ochrony krajobrazu kulturowego**. Do jego wykonania ustalono kolejne dwa działania, z których szczególnie drugi uwzględnia ruiny klasztoru oo. Karmelitów w **Zagórz**u:

1. Promowanie działań zmierzających do tworzenia parków kulturowych jako skutecznej formy zintegrowanej ochrony cennych obszarów kulturowych województwa podkarpackiego
2. Parki kulturowe proponowane do powołania na terenie województwa podkarpackiego (...) w tym wspomniany wyżej przy ruinach klasztoru oo. Karmelitów w **Zagórz**u.

Priorytet II zawiera pięć kierunków działań.

Pierwszym kierunkiem jest: **Ochrona obiektów zabytkowych o szczególnej wartości, wpisanych oraz predysponowanych do wpisania na Listę dziedzictwa światowego UNESCO oraz Listę Pomników Historii**. Do jego wykonania ustalono kolejnych osiem działań:

1. Podjęcie działań na rzecz usankcjonowania ochrony otoczenia (tzw. stref buforowych) obiektów z Listy UNESCO jako obszarów prawnie chronionych (...).
2. Obejmowanie szczególną dbałością i finansowym wsparciem dóbr wpisanych na *Listę dziedzictwa światowego UNESCO* oraz Listę Pomników Historii.
3. Wspieranie działań związanych z opracowywaniem Planów Zarządzania obiektów wpisanych na *Listę dziedzictwa światowego UNESCO* (...).
4. Współpraca i współfinansowanie projektów naukowych i badawczych dotyczących ochrony miejsc światowego dziedzictwa i Pomników Historii.
5. Aktywne uczestnictwo w różnorodnych działaniach i inicjatywach związanych z promocją miejsc światowego dziedzictwa i Pomników Historii (...).
6. Wspieranie działań na rzecz poszerzenia *Listy dziedzictwa światowego UNESCO* o kolejne szczególnie wartościowe obiekty (...).
7. Propagowanie dążeń zmierzających do rozszerzenia listy Pomników Historii o kolejne obiekty z terenu województwa (...).
8. Obiekty i zespoły obiektów proponowane do uznania za Pomniki Historii (...).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Drugim kierunkiem jest: **Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.** Do jego wykonania ustalono kolejnych sześć działań wraz z kilkoma poddziałaniami:

1. Działania dotyczące opieki nad obiektami zabytkowymi, których właścicielem lub posiadaczem jest Województwo Podkarpackie.

1.1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność wojewódzkich władz samorządowych zgodnie z wytycznymi lub zaleceniami konserwatorskimi.

1.2. Wykonywanie prac konserwatorskich, restauratorskich i remontowych w pierwszej kolejności przy obiektach znajdujących się w złym stanie lub wymagających prac konserwatorskich (...).

2. Zagospodarowanie i zapobieganie procesowi degradacji zabytków stanowiących pozostałość po dawnych kulturach i narodach (...).

3. Ochrona zabytków architektury drewnianej w tym ich zabezpieczenie przed pożarem oraz architektury regionalnej, tradycyjnej zabudowy (...).

4. Ochrona zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i folwarcznych

4.1. Wspieranie działań zmierzających do rewaloryzacji założeń dworsko-parkowych oraz do zagospodarowania nieużytkowanych i popadających w ruinę podworskich zabudowań gospodarczych

4.2. Podjęcie inicjatyw zmierzających do:

- powstrzymania postępującego procesu degradacji dworskich parków i ogrodów,
- przeciwdziałania przekształceniom zabytkowych założeń ogrodowych i parkowych na skutek wprowadzania niewłaściwych programów użytkowych,
- wypracowania merytorycznej współpracy w zakresie opieki nad zabytkowymi założeniami zieleni instytucji zajmujących się ochroną środowiska, planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków

5. Udzielanie pomocy finansowej z Budżetu Województwa Podkarpackiego z przeznaczeniem na dofinansowanie prac w zakresie ochrony, konserwacji i zabezpieczenia zabytków

6. Ochrona archeologicznego dziedzictwa kulturowego

6.1. Wspieranie działań na rzecz zachowania archeologicznej substancji zabytkowej (...).

Trzecim kierunkiem jest: **Wzmocnienie poziomu ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej.** Do jego wykonania ustalono kolejnych pięć działań:

1. Wykonanie kompleksowego rozpoznania zasobu zabytków poprzemysłowych w województwie podkarpackim oraz wybór obiektów szczególnie wartościowych (...).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

2. Wspieranie działań związanych z ochroną i rewaloryzacją wybranych cennych obiektów i zespołów obiektów pozostających w złym stanie technicznym oraz ich promocja.
3. Wspieranie działań zmierzających do objęcia ochroną (zabezpieczenie, remonty i konserwacja oraz rewitalizacja) zabytkowych obiektów kolejowych (dworce kolejowe, budynki pomocnicze, infrastruktura towarzysząca) (...).
4. Promocja obiektów i zespołów obiektów przemysłowych ze szczególnym uwzględnieniem zabytków przemysłu trwale wpisanych w tradycję województwa (...).
5. Wspieranie rozwoju i promocji Muzeum Przemysłu Naftowego i Gazowniczego im. I. Łukasiewicza w Bóbrce (...).

Czwartym kierunkiem jest: **Opieka nad zabytkami ruchomymi**. Do jego wykonania ustalono działania związane z muzealiami oraz zabytkami ruchomymi poza zbiorami muzealnymi.

Działania muzealiów obejmują:

1. Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów muzealnych (...)
2. Wspieranie działań mających na celu zapewnienie odpowiedniej bazy lokalowej instytucji muzealnych Samorządu Województwa Podkarpackiego (...)
3. Konserwacja najcenniejszych zabytków ruchomych i archeologicznych.
4. Dążenie do zwiększenia ilości środków przeznaczanych na zakupy dzieł sztuki w muzeach podległych samorządowi województwa (...).

Działania związane z zabytkami ruchomymi poza zbiorami muzealnymi obejmują kontynuacja dofinansowywania prac konserwatorskich przy obiektach o znaczącej wartości artystycznej, historycznej lub naukowej.

Piątym kierunkiem jest: **Podjęcie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami**. Do jego wykonania ustalono kolejnych pięć działań:

1. Dążenie do zwiększenia wysokości funduszy przeznaczonych na opiekę nad zabytkami (prace konserwatorskie, edukacja i popularyzacja).
2. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, np. poprzez budowę i promocję produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe.
3. Wspieranie rozwoju muzeów, skansenów, izb pamięci oraz unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami.
4. Wspieranie rozwoju i promocja gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach oferujących wypoczynek i rozrywkę (...).
5. Wspieranie działań zmierzających do tworzenia miejsc pracy związanych z zagospodarowaniem i popularyzacją dziedzictwa kulturowego (...).

Priorytet III zawiera trzy kierunki działań.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Pierwszym kierunkiem jest: **Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach**. Do jego wykonania ustalono kolejnych cztery działania:

1. Tworzenie systemów gromadzenia, przetwarzania i udostępniania informacji o dziedzictwie kulturowym województwa podkarpackiego (...).
2. Udział i współfinansowanie projektów badawczych dotyczących dziedzictwa kulturowego.
3. Wspieranie programów współpracy z Ukrainą i Słowacją w zakresie prowadzenia badań naukowych, prac konserwatorskich (...).
4. Wspieranie organizowania praktyk studenckich mających na celu dokumentowanie zasobu dziedzictwa kulturowego (...).

Drugim kierunkiem są: **Działania szkoleniowe oraz edukacja i promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu**. Do jego wykonania ustalono kolejnych jedenaście działań:

1. Inicjowanie i wspieranie projektów działań edukacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego (...).
2. Współpraca przy organizacji Europejskich Dni Dziedzictwa (EDD) jako corocznej imprezy promującej dziedzictwo kulturowe (...).
3. Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym (...).
4. Wspieranie wydawnictw i publikacji, w tym multimedialnych, o zabytkach i krajobrazie kulturowym regionu, zwłaszcza jako elementu oferty turystycznej.
5. Wspieranie tworzenia oraz promocja markowych, ponadlokalnych produktów kulturowych i turystycznych (...).
6. Poprawa dostępności miejsc, obiektów oraz zbiorów mających charakter ogólnopolskich oraz ponadregionalnych atrakcji turystycznych (...).
7. Stworzenie programu wspólnej promocji muzeów województwa podkarpackiego.
8. Podejmowanie działań w celu wykorzystania obiektów zabytkowych (zwłaszcza nieużytkowanych) dla potrzeb rozwoju infrastruktury turystycznej (...).
9. Promocja ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego poprzez różnego rodzaju przedsięwzięcia (...).
10. Przeredagowanie, uaktualnienie i uzupełnienie na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego informacji o dziedzictwie kulturowym regionu (...).
11. Współpraca transgraniczna Województwa Podkarpackiego i odpowiednich jednostek administracyjnych Słowacji i Ukrainy (...).

Trzecim kierunkiem są: **Tematyczne szlaki turystyczne**. Do ich wykonania ustalono kolejnych dziewięć działań:

1. Działania zmierzające do tworzenia nowych tematycznych szlaków turystycznych: rowerowych, pieszych, samochodowych i wodnych (...).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

2. Utrzymywanie i promowanie istniejących szlaków kulturowych poprzez wydawnictwa reklamowe, przewodniki, płyty CD, reklamy na targach (...).
3. Tworzenie wspólnych tematycznych szlaków dziedzictwa i szlaków turystyczno-krajoznawczych ze Słowacją i Ukrainą.
4. Inicjowanie i wspieranie działań w kierunku ścisłej współpracy samorządów w tworzeniu tras łączących region.
5. Koordynacja działań promocyjnych w odniesieniu do szlaków przebiegających przez teren kilku województw (...).
6. Współdziałanie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Podkarpackiego w celu rozszerzenia wybranych szlaków edukacyjno-turystycznych (...).
7. Podjęcie współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubelskiego w celu organizacji wspólnych inicjatyw turystycznych (...).
8. Podejmowanie inicjatyw zmierzających do należytego utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na szlakach dziedzictwa (...).
9. Uzupełnienie informacji przy zamkniętych obiektach znajdujących się na Szlaku Architektury Drewnianej o dane dotyczące możliwości zwiedzania wewnątrz.

4.2.4. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020

SZOOP jest instrumentem służącym wiedzy na temat możliwości i sposobu realizacji projektów w zakresie polityki spójności finansowych.

W osi priorytetowej IV: Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego znajduje się działanie 4.4.: Kultura. Omówiono tutaj cel szczegółowy jakim jest podniesiona atrakcyjność kulturalna regionu i zwiększona dostępność dóbr kultury. Spośród wskaźników wytypowano liczbę zabytków nieruchomych objętych wsparciem, liczbę zabytków ruchomych objętych wsparciem oraz liczbę instytucji kultury objętych wsparciem. Wszystkie one powinny być liczone w sztukach. Typy projektów kulturalnych, jakie mogą być objęte realizacją w ramach SZOOP to:

- Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i roboty budowlane i/lub zakup wyposażenia służące zachowaniu zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturalne regionu.
- Prace konserwatorskie, prace restauratorskie i/lub zakup wyposażenia w zakresie zabytkowych muzealiów, starodruków, zabytkowych archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych, w celu ich udostępnienia jako atrakcje kulturalne regionu i zabezpieczenia przed zagrożeniami.
- Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, znajdującej się wyłącznie w bezpośrednim ich otoczeniu (tylko jako element większego projektu).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- Rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury instytucji kultury w tym teatrów, bibliotek, ognisk artystycznych, muzeów, domów kultury, galerii sztuki, wraz z bezpośrednim otoczeniem powiązanych z funkcjonowaniem tych obiektów.
- Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych oraz instytucji kultury wraz z otoczeniem na wypadek zagrożeń (tylko jako element większego projektu).
- Budowa, rozbudowa, przebudowa i/lub zakup wyposażenia w celu udostępniania zabytków oraz instytucji kultury dla osób niepełnosprawnych (tylko jako element większego projektu).

Z SZOOP można czerpać dofinansowanie na wiele realizacji, lecz są także podyktowane pewne ograniczenia oraz stawki maksymalne. Przed złożeniem projektu na realizację należy dokładnie przejrzeć wszystkie limity i ograniczenia.

Jako kolejne działanie dotyczące ochrony zabytków podniesione jest działanie 4.6: Podniesiona atrakcyjność kulturalna regionu i zwiększona dostępność dóbr kultury. Spośród wskaźników wytypowano liczbę zabytków nieruchomych objętych wsparciem oraz liczbę instytucji kultury objętych wsparciem. Wszystkie one powinny być liczone w sztukach. Typy projektów są identyczne jak w działaniu 4.4. Różnica między nimi jest taka, że działanie 4.6 jest dedykowane wyłącznie dla jednostek samorządu terytorialnego, które mają związki i stowarzyszenia z Rzeszowskim Obszarem Funkcjonalnym lub które są członkami Stowarzyszenia Rzeszowskiego Obszaru Funkcjonalnego. Działanie 4.4. nie podlega takim restrykcjom.

Oś priorytetowa VI to: spójność przestrzenna i społeczna. W jej ramach działania obejmujące ochronę zabytków mieszczą się w działaniu 6.3: Rewitalizacja przestrzeni regionalnej. Jako jeden z typów projektów wymieniono:

- Roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie obiektów zabytkowych znajdujących się w rejestrze zabytków, obiektów położonych w strefie ochrony konserwatorskiej wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem – tylko jako element 1 typu projektu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego**5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)**

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

- **Aktualizacją Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Zagórz na lata 2016-2023** (Uchwała nr LVIII/353/2018 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 10 września 2018 r.)

Aktualizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Zagórz na lata 2016-2023 została przyjęta

Opracowany Program zawiera szczegółową diagnozę obszaru rewitalizacji, obejmującą analizę negatywnych zjawisk, lokalnych potencjałów występujących na terenie tego obszaru. Ważnym elementem programu jest opis wizji stanu obszaru po przeprowadzeniu rewitalizacji wraz z celami rewitalizacji oraz odpowiadającymi im kierunkami działań służącymi eliminacji lub ograniczeniu negatywnych zjawisk. W ramach opracowanego Programu wskazano jeden cel główny, jeden obszar strategiczny i jeden cel strategiczny w ramach których wyodrębniono kilka celów szczegółowych.

Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Zagórz na lata 2016-2023 charakteryzuje się silnymi powiązaniem z dokumentami strategicznymi i planistycznymi na poziomie europejskim, krajowym, regionalnym oraz w szczególności lokalnym. Jego celem jest wyeliminowanie przyczyn występowania wysokiej koncentracji zjawisk kryzysowych na terenie gminy. Podejmowana interwencja wiązać się będzie z wdrożeniem wielu celów szczegółowych integrujących działania na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i gospodarki.

Obszar rewitalizacji to wyznaczony uchwałą Rady Gminy obszar obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechujący się szczególną koncentracją negatywnych zjawisk, na którym, z uwagi na istotne znaczenie dla rozwoju gminy, przygotowywana lub prowadzona jest rewitalizacja.

Program wpisuje się również w założenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. W tym kontekście nadrzędnym celem polityki gminnej w zakresie ochrony zabytków jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, jego ochrona przed degradacją, systematyczna poprawa stanu technicznego, promocja oraz wykorzystanie zabytkowych zasobów w rozwoju turystyki i gospodarki.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ze względu na fakt, że obszary rewitalizacji oraz obszar zdegradowany znajdują się w obszarach ochrony konserwatorskiej, obowiązkiem Gminy jest uzgadnianie Lokalnego Programu Rewitalizacji z Urzędem Konserwatorskim.

- **Strategią Rozwoju Gminy Zagórz do roku 2022** (Uchwała nr XXXI/202/2012 Rady Miejskiej w Zagórzcu z dnia 2 sierpnia 2012 r.)

Wizja gminy: Gmina Zagórz realizuje politykę rozwoju na podstawie strategii rozwoju. Ustalono w programie, że będzie ona wykonywana przez podjęcie działań nawiązujących do trzech głównych celów:

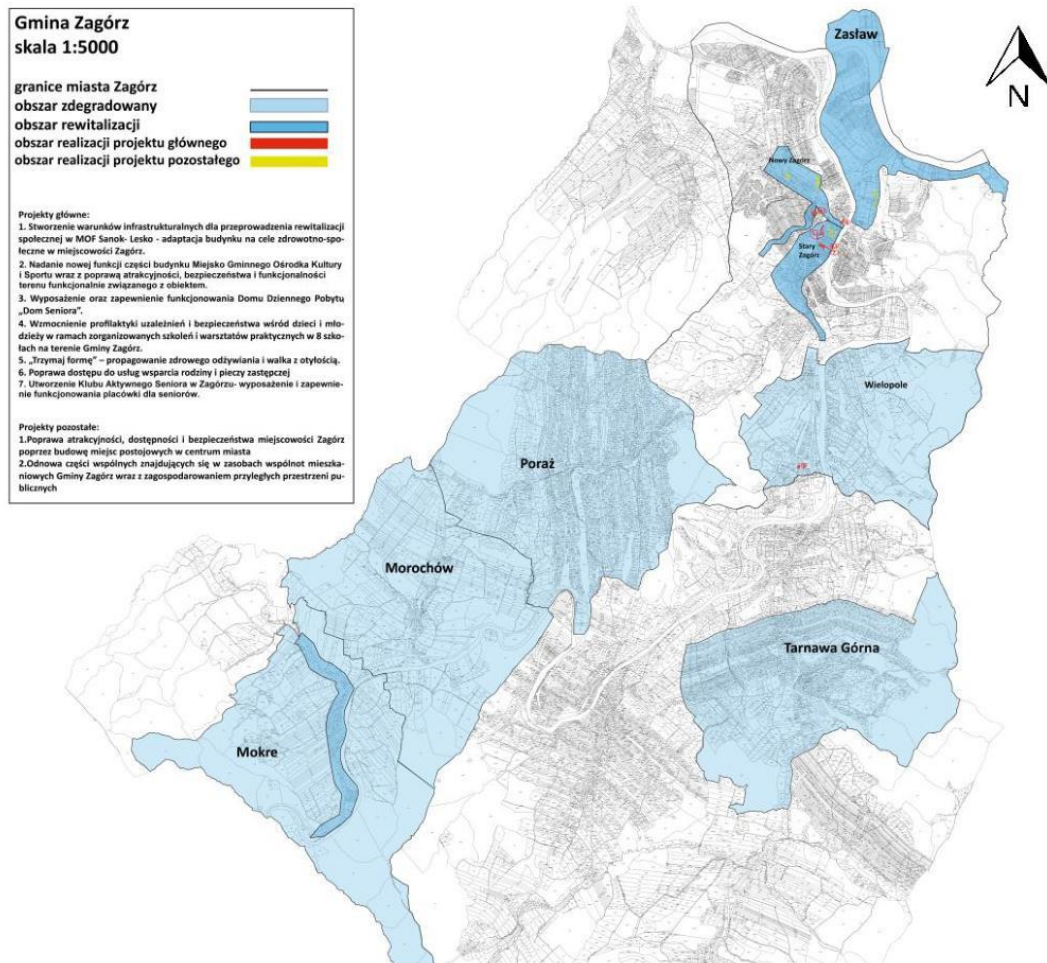
1. Zaspokojenie potrzeb mieszkańców
2. Infrastruktura i zasoby oraz gospodarka przestrzenna Gminy
3. Gospodarka Gminy

W ramach celu pierwszego wyznaczono potrzebę zabezpieczenia materialnego, która ma być wykonana między innymi poprzez zadanie realizacyjne określone jako „promowanie lokalnych produktów, atrakcji turystycznych oraz dziedzictwa kulturowego”. Inną potrzebą z tej grupy celów jest potrzeba rekreacji, wypoczynku, przyjemności, kultury, która jest związana między innymi z poprawą stanu technicznego obiektów zabytkowych (klasztory, cerkwie, cmentarze). W ramach tego hasła określono kilka wskaźników do realizacji, a jako zadanie realizacyjne między innymi „wspieranie działalności organizacji społecznych np. OSP, KGW i innych, których celem jest zachowywanie dziedzictwa kulturowego.

Strategia ta była opracowywana jeszcze podczas ważności wcześniejszej Strategii Rozwoju Województwa Podkarpackiego. W związku z tym, w tematach związanych z dziedzictwem kulturowym, nawiązywano do niego. I tak: w priorytetach SRWP znajdował się punkt 6.2: „Współpraca na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego”. W odniesieniu do niego, w SRGZ nakreślono cztery cele:

- Wyeksponowane i dobrze utrzymane miejsca pamięci
- Ograniczona urbanizacja terenów cennych ekologicznie i krajobrazowo
- Wzrost dochodów z turystyki
- Wzrost wykorzystania gospodarczego walorów turystycznych i historycznych gminy, zwłaszcza przełom Osławy z ruinami Karmelu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Rys. nr 1. Obszary rewitalizacji i obszar zdegradowany, w tym obszar realizacji projektu głównego i projektu pozostałego (źródło: Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Zagórz na lata 2016-2023)

Podobnie we wcześniej obowiązującym Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013 wśród sformułowanych 7 celów szczegółowych znalazł się cel o nazwie: „wzrost udziału turystyki w gospodarce regionu oraz ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój instytucji kultury”. Nawiązują do niego cele z SRGZ o nazwach:

- Wykorzystane istniejące i wykreowane nowe produkty turystyczne,
- Dobry stan techniczny obiektów zabytkowych oraz infrastruktury turystycznej,
- Wyeksponowane i dobrze utrzymane miejsca pamięci,
- Dobry stan techniczny obiektów zabytkowych oraz infrastruktury turystycznej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- **Strategią Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Sanok-Lesko** (Uchwała nr LVIII/351/18 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 10 września 2018)

SMOF jest instrumentem służącym wdrożeniu zasady zintegrowanego podejścia terytorialnego do rozwoju w wymiarze gospodarczym, społecznym i terytorialnym wynikającym z dokumentów strategicznych na poziomie europejskim i regionalnym. SMOF określa zatem politykę Województwa Podkarpackiego wobec miejskich obszarów funkcjonalnych.

W rozdziale 3.11. *Instytucje kultury oraz zabytki dziedzictwa kulturowego*, omówiono zasoby dziedzictwa kulturowego regionu. Spośród wybranych zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego aż 8 obiektów znajduje się w Gminie Zagórz.

Jednym z trzech wyznaczonych celów rozwojowych jest – Cel I: **Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej i osiedleńczej MOF poprzez efektywne wdrażanie strategii ochrony środowiska i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego**. W tym celu wyznaczono cztery główne działania. Jednym z nich jest ochrona i promowanie dziedzictwa kulturowego MOF poprzez budowanie zróżnicowanej oferty kulturowej. Związane z zupełnie nowym podejściem do kwestii związanych z zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego. Wpisuje się on w oś priorytetową RPO WP² nr IV: Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego. Został on już opisany w podrozdziale dokumentów sporządzanych na poziomie województwa.

- **Miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego gminy Zagórz**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

² 31 sierpnia 2021 roku doszło do zmian w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych RPO WP 2014-2020. Niniejszy opis uwzględnia już te zmiany.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych,
 - krajobrazu kulturowego;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP gminy Zagórz jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Tabela nr 1. Rejestr obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Zagórz

<u>SUI</u> <u>KZP</u>	Nazwa MPZP	Pow. MPZP /ha/	Uchwała Rady Miejskiej w Zagórz w sprawie uchwalenia MPZP (Nr / z dnia)	Uwagi
1	2	4	6	8
1.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego „ STARY ZAGÓRZ – I”	3,45	XIV/81/96 z 17 grudnia 1996r.	Obowiązuje od 8 maja 1997r.
2.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego „ NOWY ZAGÓRZ – I”	6,46	XIV/82/96 z 17 grudnia 1996r.	Traci moc na podst. Uchwały Nr VIII/49/2019 RM w Zagórz z dn. 22 maja 2019r. (Dz. Urz. Woj. Podkarpackiego z dn. 28 czerwca 2019r., poz. 3412)
3.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz – „ ZASŁAW – I”	9,32	XXIII/123/98 z 27 marca 1998r.	Obowiązuje od 16 czerwca 1998r.
4.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ POD KLASZTOREM – I”	0,36 ha	III/16/98 z 29 grudnia 1998r.	Obowiązuje od 5 września 1999r.
5.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ POD KLASZTOREM – II „	0,35 ha	III/17/98 z 29 grudnia 1998r.	Obowiązuje od 5 września 1999r.
6.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ DOLINA – IV”	1,10	III/18/98 z 29 grudnia 1998r.	Obowiązuje od 5 września 1999r.
7.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego „ Zahutyń – I”	0,25	III/19/98 z 29 grudnia 1998r.	Obowiązuje od 5 września 1999r.
8.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ NOWY ZAGÓRZ – II”	11,50	VIII/69/99 z 5 sierpnia 1999r.	Obowiązuje od 30 września 1999r.
9.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ DOLINA – II”	19,0	VIII/70/99 z 5 sierpnia 1999r.	Obowiązuje od 30 września 1999r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

10.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ DOLINA – III”	15,0	VIII/71/99 z 15 września 1999r.	Obowiązuje od 30 września 1999r. Zmiana mpzp dokonana w 2014r.
11.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ SKOWRONÓWKA – I”	31,0	XIII/112/2000 z 28 kwietnia 2000r.	Obowiązuje od 5 lipca 2000r.
12.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ WIELOPOLE – I”	4,22	XX/147/2001 z 7 lutego 2001r.	Obowiązuje od 14 kwietnia 2001r.
13.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ WIELOPOLE – II”	0,25	XXII/167/2001 z 29 czerwca 2001r.	Obowiązuje od 14 sierpnia 2001r.
14.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ STACJA - ERA”	0,10	XXV/199/2001 z 15 listopada 2001r.	Obowiązuje od 3 stycznia 2002r.
15.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ NOWY ZAGÓRZ – III”	0,25	XXVII/203/200 2 z 28 marca 2002r.	Obowiązuje od 11 maja 2002r.
16.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Zagórz „ TARNAWA DOLNA – I”	0,61	V/46/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
17.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Zagórz „ PORAŻ – I”	0,09	V/47/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
18.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ NOWY ZAGÓRZ – IV”	0,95	V/48/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
19.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ POD KLASZTOREM – III”	0,40	V/49/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
20.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „ SKOWRONÓWKA – II”	0,21	V/50/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
21.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ WIELOPOLE – IV”	0,31	V/51/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
22.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ WIELOPOLE – III”	0,37	V/52/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

23.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego gminy Zagórz „ŚREDNIE WIELKIE – I”	0,09	V/54/2003 z 15 kwietnia 2003r.	Obowiązuje od 31 maja 2003r.
24.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „SKOWRONÓWKA – III”	2,25	VI/57/2003 z 12 czerwca 2003r.	Obowiązuje od 2 września 2003r.
25.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Zagórz „WIELOPOLE – V”	0,54	VIII/62/2003 z 21 października 2003r.	Obowiązuje od 19 grudnia 2003r.
26.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „ZAKUCIE „	11,5 ha	XIX/131/2005 z 5 stycznia 2005r.	Obowiązuje od 6 marca 2005r.
27.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego nazwie „ZAGÓRZ- I/2005”	1,0	XXXIII/187/200 6 z 28 kwietnia 2006r.	Obowiązuje od 27 lipca 2006r.
28.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego drogijazdowej do Ośrodka Sportu i Rekreacji „Zakucie „ w ciągu ul. Piotra Curie.	3,0 ha	XVIII/53/07 z 18 października 2007r.	Obowiązuje od 23 grudnia 2007r.
29.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „OLCHOWA-1”	0,13	XLVII/199/09 z 31 lipca 2009r.	Obowiązuje od 19 października 2009r.
30.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenu działek nr 751/1 i 751/2 położonego w miejscowości Zahutyń o nazwie „ZAHUTYŃ- II”.	2,83	LVIII/279/10 z 16 czerwca 2010r.	Obowiązuje od 30 kwietnia 2011r.
31.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenów przemysłowych w dzielnicy Zaslów w Zagórz u o nazwie „STREFA GOSPODARCZA – I”	43,53	XXX/200/2012 z 16 lipca 2012r.	Obowiązuje od 25 sierpnia 2012r.
32.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „BRZOSOWIEC - II	172,58	XLVII/312/201 3 z 19 lipca 2013r.	Obowiązuje od 5 września 2013r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

33.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „ZAHUTYŃ – III”	339,9	XLVII/311/2013 z 19 lipca 2013r.	Obowiązuje od 5 września 2013r. UWAGA – plan nieważny w części dot. działek 326/4 (Wyrok WSA w Rzeszowie- Sygn. akt II SA/Rz 1241/14 z dnia 10 marca 2015r.) i 348 (Wyrok WSA w Rzeszowie – Sygn. akt SA/Rz 307/16 z dnia 25 maja 2016r.)
34.	Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz w rejonie skrzyżowania ulic: Piłsudskiego i Gubrynowicza	0,5	LIX/382/2014 z 10 czerwca 2014r.	Obowiązuje od 14 sierpnia 2014r.
35.	Zmiana Nr 1 Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz – „Dolina – III”	2,90	LII/331/2013 z 20 listopada 2013r.	Obowiązuje od 04 stycznia 2014r.
36.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego w rejonie ulic: Wolności, Skłodowskiej, Curie i Kruczej w Zagórz	33,00	LXI/389/2014 z 09 lipca 2014r.	Obowiązuje od 24 lipca 2014r.
37.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego miasta Zagórz „CENTRUM”	2,5	XLVI/248/2017 z 16 października 2017 r.	Obowiązuje od 23 listopada 2017 r.
38.	Zmiana Nr 1 Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenów przemysłowych w dzielnicy Zasław w Zagórz o nazwie „STREFA GOSPODARCZA – I”	0,58	XLIV/234/2017 z 05 lipca 2017 r.	Obowiązuje od 06 września 2017 r. UWAGA – plan nieważny w części dot. §2 pkt 5 lit. g uchwały (Rozstrzygnięcie Nadzorcze Nr P-II.4131.2.157.2017 Wojewody Podkarpackiego z dnia 11 sierpnia 2017 r.)
39.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenów przemysłowych w Zagórz w dzielnicy Zasław o nazwie „STREFA GOSPODARCZA – II”	6,14	XLIV/235/2017 z 5 lipca 2017 r.	Obowiązuje od 01 września 2017 r. UWAGA – plan nieważny w części dot. §11 pkt 2 lit. a), pkt 6 lit. b i c, 14 ust. 2 pkt 1 lit. a, pkt 2 lit. a i 16 ust.2 pkt 1 lit. c uchwały (Rozstrzygnięcie Nadzorcze Nr P-II.4131.2.157.2017 Wojewody Podkarpackiego z dnia 11 sierpnia 2017 r.)
40.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenu Zagórz w dzielnicy Zasław o nazwie „STREFA GOSPODARCZA – III”	4,87	XLIV/236/2017 z 5 lipca 2017 r.	Obowiązuje od 19 sierpnia 2017 r. UWAGA – plan nieważny w części dot. § 10 pkt 2 lit. a, pkt 6 lit. b i c uchwały (Rozstrzygnięcie Nadzorcze Nr P-II.4131.2.165.2017 Wojewody

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

				Podkarpackiego z dnia 11 sierpnia 2017 r.)
41.	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „ ŁUKOWE-I ”	12,71	XLVII/267/2017 z dnia 28 listopada 2017 r.	Obowiązuje od 25 stycznia 2018 r.
42.	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „ NOWY ZAGÓRZ-I ”	6,66	VIII/49/2019 z dnia 22 maja 2019 r.	Obowiązuje od 25 stycznia 2018 r.
43.	Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „ TARNAWA DOLNA-II ”	1,29	XXXI/229/2021 z 17 czerwca 2021 r.	Obowiązuje od 2 września 2021 r.
44.	ZMIANA NR 1 Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego w rejonie ulic: WOLNOŚCI, SKŁODOWSKIEJ, CURIE I KRUCZEJ W ZAGÓRZU	0,71	XXXI/228/2021 z 17 czerwca 2021 r.	Obowiązuje od 31 sierpnia 2021 r.

Na terenie gminy Zagórz funkcjonuje 40 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz trzy zmiany MNZP (Tabela nr 1)³. Określają one obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego. Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego pokrywają 217,82 ha obszaru Miasta (z 22399 km²), zaś w pozostałej części Gminy obejmują: Brzozowiec – przysiółek Czaszyna (tj. 172,58 ha), Średnie Wielkie (tj. 0,09 ha), Łukowe (tj. 12,71 ha), Olchowa (tj. 0,13 ha), Tarnawa Dolna (tj. 1,9 ha), Poraż (tj. 0,09 ha) i Zahutyń (tj. 342,98 ha). Liczba planów miejscowych uchwalonych w 1996 r. – 2; 1998 r. – 5; 1999 r. – 3; 2000 r. – 1; 2001 r. – 3; 2002 r. – 12; 2003 r. – 10; 2005 r. – 1; 2006 r. – 1; 2007 r. – 1; 2012 r. – 1; 2013 r. – 3; 2014 r. – 2; 2017 r. – 4; 2019 r. – 1; 2021 r. – 2 (stan na marzec 2022 r.).

MPZP o nr SUIKZP 2 nieaktualny – nie podjęto jego analizy.

W przypadku **MPZP o nr SUIKZP 9 (w obrębie Zagórz wzdłuż ulicy Granicznej, gdzie granice wyznaczają od N osiedle Dolina, od S droga do pól, od W tereny kolejowe i od E tereny rolne)** w jego zasięgu znajduje się dwa stanowiska archeologiczne: Zagórz 7 i 28, które zostały oznaczone na mapie

³ UWAGA! Tabela nr 1 została przekazana przez Gminę. Chcąc ją sprawdzić geoportalu Gminy: zagorz.e-mapa.net/wykazplanow/ (stan na 25.04.2022 r.) zauważa się, że lista SUIKZP jest nieco inaczej skonstruowana w jej końcowej części. Należy mieć to na uwadze i apelować do Władz Gminy o jak najszybsze zaktualizowanie SUIKZP.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

z zasięgiem tego MPZP. W określeniu ich ochrony określono: „(...) wszelkie prace ziemne mogą być prowadzone jedynie po wcześniejszym uzgodnieniu ich zasięgu z Oddziałem Wojewódzkim Państwowej Służby Ochrony Zabytków i zapewnieniu nadzoru archeologicznego (zastrzeżenie nie dotyczy rolniczych prac polowych).” Nie ma tam innych zabytków, które wymagałyby ochrony.

W przypadku **MPZP o nr SUIKZP 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 34, 38, 40, 41, 43** nie znajdują się tam stanowiska archeologiczne, strefy ochrony konserwatorskiej lub zabytki architektury.

W przypadku **MPZP o nr SUIKZP 31 (obszar położony w rejonie ul. Fabrycznej i ul. Dworskiej oraz rzeki Osławy w Zagórz)** w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej ustanawia się ochronę konserwatorską dla dwóch obiektów, zlokalizowanych w terenie oznaczonym symbolem trójkąta, figurujących w gminnej ewidencji zabytków jako dwór oraz spichlerz (oznaczone na rysunku planu). Dla obiektów objętych ochroną konserwatorską, w przypadku remontu lub rozbudowy, nadbudowy ustala się przeprowadzenie prac restauratorskich, rewaloryzacyjnych i konserwatorskich oraz zachowanie formy i detalu architektonicznego obiektu. Dla tego SUIKZP ustalono zmianę (SUIKZP nr 38), która obejmuje teren jak wyżej, jednakże nie wprowadza zmian w ochronie konserwatorskiej, także nie dodając lub nie ujmując innych elementów dóbr kultury.

W przypadku **MPZP o nr SUIKZP 33 (w obrębie wsi Zahutyń, pomiędzy drogą krajową, drogą gminną tzw. „droga przez wieś”, granicą administracyjną Gminy Zagórz i kompleksem lasów, z wyłączeniem terenu działki o nr 669)** ustanawia się ochronę konserwatorską dla stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji stanowisk archeologicznych w obszarze AZP 114-78 o numerach: 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71. Na załączniku graficznym oznaczono zasięgi stanowisk. Jednakże kolorystyka ich granic jest bardzo słabo czytelna na tle Miejscowego Planu. Same zapisy ich ochrony precyzyjnie określają czynności, jakie należy wykonać w momencie podejmowania prac ziemnych objętych ich zasięgiem lub realizacji planowanej inwestycji. Nie wspomina się o strefach ochrony konserwatorskiej zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Należałoby w tym miejscu na planie MPZM i w legendzie oznaczyć obiekty wpisane do GEZ (jak zostało wykonane na niektórych innych MPZP, np. MPZP o nr SUIKZP 37, 39).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W przypadku **MPZP o nr SUIKZP 36⁴ (w rejonie ulic: Wolności, Skłodowskiej, Curie i Kruczej w Zagórz)** obejmuje się ochroną konserwatorską stanowiska archeologiczne, oznaczone na rysunku planu w granicach terenów: Zagórz stanowisko nr 2, AZP 114-79/2, oznaczone na rysunku planu w granicach terenów 1R, 2U, 3MN, 5MN, 7MN, 1-2KDD; Zagórz stanowisko nr 4, AZP 114-79/4, oznaczone na rysunku planu w granicach terenu 1R. Ustala się zachowanie następujących obiektów zabytkowych, oznaczonych symbolem i numerem na rysunku planu w granicach terenu 2MN: nr 1 – budynek przy ul. Kruczej 1; nr 2 - budynek przy ul. Wolności 19; nr 3 – budynek przy ul. Wolności 25 oraz zakazuje się zmiany ich zewnętrznej formy architektonicznej. Nie opisano bliżej możliwości nakazów i zakazów zmian/prac ziemnych/konserwacji itp., które mogłyby trwale uszkodzić lub zniszczyć ww zabytki.

W przypadku **MPZP o nr SUIKZP 37 (tereny między ulicą Piłsudskiego 16-44 [oprócz budynku przy ul. Piłsudskiego 32], a torami kolejowymi w Zagórz)** w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustanawia się ochronę konserwatorską dla trzech obiektów, zlokalizowanych w terenie, figurujących w gminnej ewidencji zabytków: dworzec kolejowy, budynek kolei oraz budynek mieszkalny jednorodzinny oznaczone na rysunku planu jako zakreskowane obiekty. Dla obiektów objętych ochroną konserwatorską, w przypadku remontu, przebudowy lub zmiany użytkowania budynku ustala się zachowanie formy i detalu architektonicznego obiektu. W przypadku tych trzech obiektów zostały one oznaczone graficznie i opisowo odpowiednio na planie i legendzie tego MPZP.

Granice ochrony konserwatorskiej są zaznaczone zgodnie z decyzjami wpisów do rejestru zabytków. Stanowiska archeologiczne w obrębie poszczególnych MNZP są zaznaczone we właściwych granicach. Należy jednak ujednoclić sposób oznaczania zasięgu stanowisk w celu kompatybilności – jeden kolor, jeden „wzorek” granicy. Należy także na SUIKZP nr 28 oznaczyć zasięg stanowiska archeologicznego, które znajduje się na jego terenie i ustanowić tam jego odpowiednią ochronę (stanowisko nr 2 w Zagórz (AZP 114-79/2). W przypadku SUIKZP na których obszarze znajdują się zabytki wpisane do GEZ, należy sposób ich opisu oraz oznaczenia graficznego ujednoclić (np. SUIKZP nr 36 , 37, 39). W przypadku

⁴ 17 czerwca 2021 roku dokonano Zmiany nr 1 w tym MPZP. Zmiana w odniesieniu do stanowiska archeologicznego polega na innym oznaczeniu terenów, na jakich jest położone. Nie dokonano innych zmian związanych z ochroną tego stanowiska.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

SUIKZP nr 31 i 38 należy bezwzględnie ujednoczyć ochronę tam znajdujących się zabytków wpisanych do GEZ. Obecnie zapisy tych uchwał dotyczą jedynie dworu i spichlerza, natomiast pominięto park.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zagórz** (Uchwała nr IV/27/99 Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 22 stycznia 1999 r. zmieniona uchwałą Nr LVIII/278/10 z dnia 16 czerwca 2010 r. – zmiana nr 1, uchwałą Nr XIII/64/2011 z dnia 8 czerwca 2011 r. - zmiana 2, uchwałą Nr XIX/137.2011 z dnia 28 listopada 2011 r. – zmiana nr 3, uchwałą Nr XXXII/212/2012 z dnia 30 sierpnia 2012 r. – zmiana nr 4, uchwałą Nr XXXII/162/2016 z dnia 7 października – zmiana nr 6, uchwałą Nr LXI/218/2017 z dnia 27 kwietnia 2017 r. – zmiana nr 7, uchwałą Nr XLVII/266/2017 z dnia 28 listopada 2017 – zmiana nr 8, uchwałą Nr XXXI/227/2021 z dnia 17 czerwca 2021 r. – zmiany nr 9-13.)

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej samorządu. Głównym zadaniem Studium jest kształtowanie miasta i gminy Zagórz jako gminy o zrównoważonym rozwoju funkcji i racjonalnym zagospodarowaniu przestrzeni, zgodnie z wymogami ochrony środowiska przyrodniczego. Studium ma także za zadanie określenie, w jaki sposób: zapewnić mieszkańcom gminy jak najlepsze środowisko życia, stworzyć z Zagórza węzeł komunikacyjny, usprawnić układ komunikacyjny, stworzyć warunki rozwoju intensywnej działalności gospodarczej, stworzyć zróżnicowaną bazę ekonomiczną gminy, zapewnić gminie zrównoważony rozwój oraz rozwijać gminę głównie w aspekcie jakościowym poprzez ograniczanie zasięgu terenów zurbanizowanych.

Uwarunkowania wynikające ze Strefy chronionego krajobrazu kulturowego:

- a) porządkowanie i uzupełnienie istniejących zespołów zabudowy zgodnie z tradycyjną funkcją i formą architektoniczną oraz kompozycją przestrzenną obszaru,
- b) zakaz lokalizacji nowej zabudowy mieszkaniowej poza istniejącymi już zespołami,
- c) utrzymanie istniejącej ekspozycji otwartego krajobrazu przyrodniczo kulturowego poprzez zakaz lokalizacji inwestycji kubaturowych na terenach otwartych (nie zainwestowanych),
- d) zakaz lokalizacji obiektów tymczasowych,
- e) przed przystąpieniem do prac projektowych - obowiązek wstępnego uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który każdorazowo określi tryb i zakres dalszych uzgodnień.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W celu ochrony krajobrazu kulturowego proponuje się:

- 1) przeciwdziałanie degradacji krajobrazu kulturowego poprzez właściwą lokalizację nowych obiektów i zespołów urbanistycznych,
- 2) kształtowanie regionalnego wyrazu architektonicznego osadnictwa,
- 3) odtworzenie i eksponowanie w układach ruralistycznych historycznych dominant architektonicznych i osi widokowych,
- 4) dbałość o zachowanie powiązań widokowych, panoram i dominant wartościowych obiektów i zespołów z krajobrazem,
- 5) porządkowanie przestrzeni w sposób prowadzący do eksponowania obiektów zabytkowych w krajobrazie kulturowym,
- 6) staranne wpisanie nowej zabudowy w krajobraz kulturowy oraz jej realizacja w nawiązaniu do zasad kształtowania obiektów o tradycyjnych, lokalnych formach,
- 7) ochrona sakralnych obiektów oraz ich bezpośredniego otoczenia.

W przypadku zmian nr 1, 2, 6, 7 oraz 8 tereny Studium objęte nimi nie wchodziły w skład stanowisk archeologicznych. Nie ma na nich także zabytków architektury oraz nie stanowią stref ochrony konserwatorskiej.

W zmianie nr 3, objętej terenem zakola rzeki Osławy, ograniczonego ul. Piłsudskiego oraz Batorego jest on adekwatny ze zmianą nr 4, przy czym nieco inaczej wygląda kwestia oznaczania zabytków wpisanych do rejestru lub też proponowanych do objęcia prawną ochroną. W zmianie nr 4 także nie uwzględniono m.in. symboli obiektów sakralnych oraz kapliczek. Być może pewne różnice wynikają z tego, że w zmianie nr 4 skupiono się przede wszystkim na zespole klasztoru Karmelitów Bosych oraz zespole kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP przy ul. Piłsudskiego. Należy w tym aspekcie dokonać ujednoczenia symboliki zabytków.

W zmianie nr 3 poza obszarem objętym nim, wskazano obszary i obiekty prawnej ochrony konserwatorskiej (obiekty wpisane do rejestru zabytków, stanowiska i obszary archeologiczne wpisane do rejestru zabytków, obiekty i obszary zabytkowe nie wpisane do rejestru zabytków, wskazane do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków oraz planowany do utworzenia park kulturowy „Ruiny klasztoru karmelitów w Zagórz” z przełomem rzeki Osławy. Wymieniono 4 zabytki z terenu Zagórz wpisane do rejestru zabytków, z terenu Zagórz 80 obiektów oraz z terenu Zahutyń 5 obiektów wpisanych do ewidencji zabytków, 12 zabytkowych parków i cmentarzy wpisanych do ewidencji zabytków na terenie Zagórz i Zahutyń oraz 24 stanowiska

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

archeologiczne z terenu Zagórze i Zahutynia podlegające prawnej ochronie. Obecnie obowiązująca Gminna Ewidencja Zabytków dla Gminy Zagórz (załącznik do Zarządzenie nr 97/2021 Burmistrza Miasta i Gminy Zagórz z dnia 7 lipca 2021r.), uwzględniająca także zabytki wpisane do rejestru zabytków ma nieco inną listę zabytków niż znajdująca się w zmianie nr 3 Studium. Należy mieć to na uwadze w przyszłości.

Wskazuje się obszary i obiekty ochrony dziedzictwa kulturowego, którymi są:

1) obiekty i obszary wpisane do rejestru zabytków, oznaczone na rysunku zmiany studium: zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP przy ul. Piłsudskiego, Nr rejestru A-70 z 27.11.1952 r, w tym: kościół murowany z 1697 r., dzwonnica kościelna murowana z 1697 r.; zespół klasztoru Karmelitów Nr rejestru A-198 z 30.09.1959 r. i A-161 z 24.08.1989 r. w tym: klasztor Karmelitów Bosych murowany z 1700 r., kościół Karmelitów murowany z 1714 r., pozostałości budynków bramnych i brama wjazdowa murowana po 1730 r., stajnia klasztorna murowana z 1700 r., foresteria murowana z 1700 r., mury obronne murowane z 1730 r., szpital klasztorny murowany z 1713 r., studnia klasztorna murowana z XVIII w., postument figury murowany z 1733 r., ogród klasztorny z 1700 r., wozownia murowana z 1700 r.

2) obiekty i obszary wyznaczone do ochrony prawem miejscowym:

a) obszary objęte strefami ochrony konserwatorskiej, oznaczone na rysunku zmiany studium:

– strefa „A” – strefa ścisłej ochrony konserwatorskiej – wyznaczona w obrębie obiektów i zespołów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków,

– strefa „B” – strefa ochrony konserwatorskiej – obejmująca historyczne układy przestrzenne lub obszary, gdzie obiekty zabytkowe nie dominują bezwzględnie, wraz z ochroną ogólnego układu rozplanowania, skali i bryły zabudowy,

– strefa „W” – strefa ochrony archeologicznej – wyznaczona w obrębie zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych,

– strefa „K” – strefa chronionego krajobrazu kulturowego – obejmująca ochroną zachowane historyczne elementy przyrodnicze jako naturalne tło dla historycznej zabudowy,

– strefa „E” – strefa ochrony ekspozycji – obejmująca ochroną otwarte tereny zielone

– naturalne i kulturowe, będące wypełnieniem układów i otoczenia zespołów osadniczych oraz założeń zabytkowych;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

b) obiekty i obszary wpisane do gminnej ewidencji zabytków, oznaczone na rysunku zmiany studium: kaplica grobowa Gubrynówiczów, ul. Piłsudskiego z 1933 r., kaplica grobowa, ul. Piłsudskiego z 1840 r., cmentarz stary, ul. Piłsudskiego z XVIII/XIX w., ogrodzenie kościelne murowane, ul. Piłsudskiego z XVIII w.; most kolejowy, ul. Klasztorna z 1888 r.,

c) obiekty i obszary proponowane do objęcia ochroną, oznaczone na rysunku zmiany studium: budynek mieszkalny, ul. Kolberga 5, budynek mieszkalny, ul. Kolberga 6, budynek mieszkalny wraz z budynkiem gospodarczym, ul. Klasztorna 11, – budynek mieszkalny, ul. Klasztorna 35, budynek mieszkalny, ul. Klasztorna 39, budynek mieszkalny, ul. Rzeczna 118;

d) planowany do utworzenia park kulturowy „Ruiny klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz” z przełomem rzeki Osławy.

Dla obiektów zabytkowych objętych ochroną konserwatorską obowiązują następujące zasady ochrony:

- 1) zachowanie zabytkowego układu urbanistycznego i kompozycji przestrzennej,
- 2) zachowanie i konserwacja zabytkowej substancji,
- 3) rewaloryzacja historycznej zabudowy oraz zabytkowego zagospodarowania terenu, według wytycznych konserwatorskich, opracowanych w oparciu o wyniki prac badawczych i analiz konserwatorskich,
- 4) zakaz lokalizowania obiektów dysharmonizujących z historycznym sąsiedztwem i przesłaniającym obiekty zabytkowe,
- 5) lokalizacja urządzeń i infrastruktury technicznej nie może powodować naruszenia walorów krajobrazowych,
- 6) zakaz lokalizacji wysokościowych obiektów infrastruktury technicznej,
- 7) nakaz ograniczenia dowolności w stosowaniu rozwiązań technicznych, materiałów i kolorystyki z zakresu barw naturalnych w neutralnych kolorach,
- 8) dopuszcza się stosowanie szyldów i reklam z materiałów tradycyjnych takich jak kamień naturalny, drewno w naturalnych kolorach, blacha miedziana lub mosiężna z liternictwem klasycznym lub stylizowanym,
- 9) zakaz lokalizacji reklam wolnostojących,
- 10) nowa zabudowa, nawierzchnie ulic i placów winny charakteryzować się wysokimi walorami estetycznymi i użytkowymi.

W celu ochrony zabytkowego cmentarza ustala się obowiązek:

- 1) rewaloryzacji i zachowania historycznej kompozycji układów zieleni,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

2) rewaloryzacji i konserwacji zabytków architektury nagrobnej oraz sztuki sakralnej.

Dla terenów objętych ochroną archeologiczną obowiązuje nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych po przeprowadzeniu badań wykopaliskowych.

Dla terenów zlokalizowanych w obrębie klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz, dla których proponuje się utworzenie parku kulturowego, proponuje się ustalenia:

- 1) uporządkowanie form współczesnej architektury oraz wskazanie szczegółowych parametrów zabudowy i zagospodarowania terenu i wytycznych, poprzez określenie: wysokości, kubatury, kolorystyki materiałów zewnętrznych, spadków dachów, procentu powierzchni otworów drzwiowych i okiennych, w nawiązaniu do tradycyjnej architektury regionalnej,
- 2) ochronę i pielęgnację istniejących zadrzewień, z możliwością ich uzupełniania,
- 3) ochronę istniejących i projektowanych punktów, ciągów i osi widokowych, szczególnie atrakcyjnych elementów krajobrazu i sposobów ich ochrony, w szczególności przez zakaz przesłaniania zabudową i zadrzewieniami,
- 4) wyznaczenia przebiegu szlaków turystycznych,
- 5) określenia minimalnej powierzchni nowo wydzielanych działek pod nową zabudowę mieszkaniową jednorodzinną i rekreacji indywidualnej nie mniejszą niż 1000 m²,
- 6) przeznaczenia terenów zlokalizowanych pomiędzy ul. Piłsudskiego, a ruinami klasztoru jako tereny związane z obsługą turystyki, gastronomii, itp.
- 7) dotyczące zakazu lokalizacji wysokościowych obiektów infrastruktury technicznej

W obszarach zmiany Nr 10, 12 oraz 13 zlokalizowane są stanowiska archeologiczne. Szczegółowe dane na ich temat:

- Zmiana nr 10: Zagórz, obszar AZP: 114-79, nr stan. w miejscowości: 2, nr stan. w obszarze: 2, ślad osadniczy i osada z okresu prehistorii oraz okresu późnorzymskiego, wczesnego i późnego średniowiecza
- Zmiana nr 12, załącznik nr 1: Zahutyń, obszar AZP: 114-78, nr stan. w obszarze: 57, okres prehistoryczny – ślad osadnictwa, średniowiecze/nowożytność – ślad osadnictwa; Zahutyń, obszar AZP: 114-78, nr stan. w obszarze: 58, okres prehistoryczny/późny okres wpływów rzymskich/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
- Zmiana nr 12, załącznik 6: Zahutyń, obszar AZP: 114-78, nr stan. w miejscowości: 14, nr stan. w obszarze: 60, ślad osadniczy z epoki brązu – okres halsztacki i późnego średniowiecza

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- Zmiana nr 12, załącznik 7: Zahutyń, obszar AZP: 114-78, nr stan. w miejscowości: 15, nr stan. w obszarze: 61, ślad osadniczy z epoki kamienia, okresu prahistorii i średniowiecza
- Zmiana nr 13: Zahutyń, obszar AZP: 114-78 nr stan. w obszarze: 66, okres prahistoryczny, neolit (?) – punkt osadniczy, epoka brązu (?), okres wpływów rzymskich – punkt osadniczy

Na planie studium nie oznaczono choćby nr stanowisk archeologicznych, choć ich zasięgi zostały zaznaczone. Wyznaczone tą zmianą obszary studium nie stanowią otoczenia i/lub granic ochrony konserwatorskiej i nie ma na nich zabytków architektury. Należałoby w aktualizacji studium dokonać ujednoczenia oznaczania stanowisk archeologicznych oraz podawania poza lub w obrębie jego granicy nr stanowiska (nr AZP oraz nr w miejscowości).

Na przedmiotowych terenach możliwa jest realizacja inwestycji, jednak regulują te działania uwarunkowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zapisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami umożliwiają inwestowanie na terenach zajmowanych przez stanowiska archeologiczne jedynie pod warunkiem przeprowadzenia badań archeologicznych przed rozpoczęciem procesu inwestycyjnego wiążącego się z usunięciem wierzchniej warstwy gleby. Rodzaj i zakres niezbędnych do wykonania na potrzeby zagospodarowania terenu badań określa Wojewódzki Konserwator Zabytków. Tereny zajmowane przez stanowiska archeologiczne powinny być uwzględniane podczas przeprowadzania prac powierzchniowych związanych z zagospodarowaniem i zabudową przestrzeni, zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Podsumowując, należy zwrócić uwagę, na potrzebę aktualizacji Studium oraz ujednoczenia symboliki oraz oznaczania na mapie i w legendzie wszystkich zabytków, które znajdują się w jego obrębie.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Gmina Zagórz jest wspólnotą samorządową mieszkańców jednego z najdawniej zamieszkałych przez człowieka zakątków Podkarpacia. Początki osadnictwa w okolicy Zagórza sięgają czasów prehistorycznych. Reliktem dawnego osadnictwa

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

jest prawdopodobne grodzisko w Zagórz, ślady innej osady odkryto m.in. na osiedlu Wielopole i Zasław, natomiast w okresie nowożytnym na terenie dzisiejszej gminy Zagórz powstała gęsta sieć osadnicza, której miejscowości mają wielusetletnią tradycję i znaczący dorobek społeczny i cywilizacyjny.

Najstarszą wsią gminy Zagórz jest położony po lewej stronie rzeki Osławy, **Poraz**, jedna z najdawniejszych miejscowości ziemi sanockiej. Już w 1383 r. istniała tutaj osada, kiedy to Maria, królowa węgierska, zatwierdziła akt kupna poraskich dóbr przez niejakiego Józefa Wołocha.⁵ Obecna nazwa miejscowości pochodzi od porażki, jakiej w tutejszych okolicach mieli przed wiekami doznać Tatarzy. Z dawnych zabytków zachował się ulokowany pod lasem, z dala od wsi murowany zamek Gubrynowiczów, w okresie okupacji siedziba kwatery AK obwodu Sanok. Obecnie zamek jest własnością prywatną i znajduje się w granicach administracyjnych Zagórza.⁶

W Porazu znajduje się także kościół par. p.w. MB Gromnicznej i MB Bolesnej, który jest prawdopodobnie trzecią świątynią na tym miejscu, wybudowaną w II połowie XVIII wieku.

Wzmianki o **Czaszynie** pochodzą z XV w. i świadczą, że wieś była ówczesnie własnością rycerską. Szlachetny Iwanko z Czaszyna sprzedał swoją ojcowiznę za 500 marek Mikołajowi i Steczkowi – braciom z Tarnawy. Najważniejszym zabytkiem Czaszyna jest cerkiew greckokatolicka pod wezwaniem św. Mikołaja, która została wzniesiona w latach 1825-1835 r. a gruntownie remontowana w latach 1954–1969.⁷ Obecnie przejęta przez miejscową parafię rzymskokatolicką, lecz nie pełni już funkcji kościoła parafialnego. Jesienią 2021 roku rozpoczął się kolejny remont polegający m.in. na wymianie pokrycia dachu.

Także siedmioletnią historią może poszczycić się **Tarnawa Dolna i Górna**, która powstała najprawdopodobniej w XV w (początkowo jako **Tarnawa**). Od 1537 r. istniała w Tarnawie cerkiew greko-katolicka.⁸ Obecnie istniejąca cerkiew pod wezwaniem Zaśnięcia NMP pochodzi z 1817 roku. Na dzień dzisiejszy budynek jest w bardzo złym stanie – odpada tynk, w górnych partiach wyrosły samosiejki brzozy. 8 sierpnia 1558 roku właściciel wsi, Stanisław Tarnawski, wydał przywilej

⁵ http://www.poraz.przemyska.pl/?page_id=26

⁶ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Pora%C5%BC>

⁷ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Czaszyn>

⁸ <https://zagorz.pl/s/68/solectwa-i-osiedla>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

erekcyjny dla cerkwi w Tarnawie Górnej. W XVIII w. istniała tutaj warzelnia soli, zlikwidowana na początku XIX w.

W 1924 roku rozpoczęto budowę obecnego kościoła parafialnego rzymskokatolickiego p.w. św. Wojciecha.

Niewiele młodsza jest **Olchowa**, bowiem pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1483 r. Na obraz wsi znaczny wpływ mieli ostatni jej właściciele - rodzina Schramów, do których należała w latach 1900–1945. W 1926 r. w podworskim parku rodzina Schrammów wybudowała kaplicę pod wezwaniem Ducha Świętego, która - jako kościół filialny parafii w Tarnawie - istnieje do dnia dzisiejszego.⁹

Łukowe, powstało w 1 poł. XV w. Początkowo zamieszkała w większości przez Rusinów. Na obecny obraz wsi duży wpływ miało utworzenie w czasach PRL Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej, będącej głównym zakładem pracy. Istniała ona do okresu transformacji ustrojowej w Polsce.¹⁰

Pierwsza wzmianka o wsi **Średnie Wielkie** pochodzi z 1499 i dotyczy zapisania przez Jana Steczkowicza swojej żonie, Zofii między innymi wsi *Serednie*. W XIX wieku właścicielami posiadłości tabularnej Seredne Wielkie był Edmund Krasicki, następnie Stanisław Krasicki oraz Elżbieta Krasicka. We wsi istniała stara lipa, która według przekazów służyła za miejsce uwięzienia w czasach pańszczyźnianych. Na obszarze wsi odkryto spore pokłady ropy naftowej, którą zamierzano wydobywać około 1939¹¹

W środkowej części wsi znajduje się cerkiew greckokatolicka p.w. św. Dymitra. Wybudowana w roku 1828. Obecnie kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Matki Bożej Królowej Polski.

Z 2 poł. XV w. pochodzą pierwsze wzmianki o **Kalnicy**. Od początku XIX w., przeszła w ręce Krasickich z Leska. Słownik geograficzny z końca XIX wieku wzmiankuje Kalnicę tymi słowami:

"wieś nad Tarnawką wpadającą z prawego brzegu do Osławy, w powiecie Lisko, ma cerkiew gr. kat. i urząd parafialny i należy do parafii rzym. kat. i urzędu pocztowego w Baligrodzie, skąd jest o 26-5 kil. odległą. Na południe od wsi ciągną się lasy szpilkowe na wzgórzach zwanych Na Rywni 796 m n.p.m. wzniesionych. Według spisu ludności z roku 1881 zamieszkuje wieś 456 a obszar większej posiadłości 16, razem

⁹ Op. cit.

¹⁰ Op. cit.

¹¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Arednie_Wielkie

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

472 mieszk; według szematyzmów duchownych dyecez. przemyskiej rzym. i gr. kat. należy do Kalnicy niższej 5 rzymkat. i 480 gr.kat.”¹²

We wsi tej znajdują się pozostałości cerkwi, której kamienne podmurówki jeszcze w niewielkim stopniu są widoczne na powierzchni. Pierwsze wzmianki o cerkwi w Kalnicy pochodzą z 1552 roku, kiedy to wymieniono miejscowego popa. Pierwotna cerkiew p.w. św. Paraskewy została wzniesiona na prawym brzegu potoku Kalniczka, w centralnej części wsi, na północ od zespołu dworskiego z funduszy lokalnej gromady. Stara cerkiew drewniana przetrwała do początku lat 50. XIX wieku. W 1854 lub 1861 roku wzniesiono nową cerkiew, na miejscu starej, także drewniana, z blaszanym dachem.

Dzieje Morochowa także sięgają XV w., niewielkiej wsi powstałej w dolinie Osławy. W 2007 r. znaleziono w Morochowie dwie monety rzymskie – denar Antoniusa Piusa, bity w l. 138 - 161 r. n.e. oraz denar Faustyny Młodszej, sprzed 161 r. n.e. Wieś rządziła się prawem włoskim. Było ono jakby syntezą prawa niemieckiego oraz wypracowanych i praktykowanych od wieków norm prawno-ekonomicznych związanych z gospodarką hodowlano-pasterską, a przyniesionych na północne stoki Karpat z południa przez osadnictwo kultury włosko-ruskiej. Na czele wsi stał książ, mający uprawnienia sądownicze. W środkowej części wsi, po zachodniej stronie głównej drogi, na wzniesieniu znajduje się cerkiew greckokatolicka p.w. Matki Boskiej Gromnicznej – obecnie cerkiew prawosławna p.w. Spotkania Pańskiego. Cerkiew wzniesiona w 1837 roku.

Z 2 poł. XV w. pochodzą pierwsze wzmianki o **Mokrem** (Wola Morochowska). W okolicach Mokrego istnieją liczne pokłady ropy naftowej. Jeszcze do niedawna na terenie Mokrego działała kopalnia tego surowca. Razem z Morochovem tworzy na terenie Gminy Zagórz enklawę prężnie działającej mniejszości Ukraińskiej.¹³

Zahutyń wywodzi ze wsi także lokowanej na prawie włoskim. Istniała już przed 1412 r. Była to wieś królewska – *Zahutyn* - położona na przełomie XVI i XVII wieku w ziemi sanockiej województwa ruskiego, w drugiej połowie XVII wieku należała do starostwa sanockiego.¹⁴ We wsi znajduje się wpisany do ewidencji zabytków kościół parafialny NMP Królowej Polski. W 1956 r. mieszkańcy wsi uzyskali pozwolenie na budowę kaplicy przedpogrzebowej. Początkowo, z uwagi na trudności w zdobyciu

¹² <http://www.twojebieszczady.net/kalnica.php>

¹³ <https://zagorz.pl/s/68/solectwa-i-osiedla>

¹⁴ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Zahuty%C5%84>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

innego materiału, dach kościółka pokryto papą. Pod koniec lat 60. XX w., z inicjatywy proboszcza parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Sanoku, ks. Kazimierza Pysia, rozpoczęto prace przy wykończeniu kościoła. Wykonano betonowe fundamenty pod kościołem, bo początkowo kościół stał na prowizorycznej podmurówce. Wnętrze dostosowano do odnowionej liturgii, wykonano nowy ołtarz posoborowy i ambonkę. Budowla nieorientowana, konstrukcji wieńcowej. Kruchta szersza od nawy, umieszczona od frontu, z bocznymi aneksami. Ściany zewnętrzne oszalowane deskami pionowo, wzmocnione lisciami. Kruchta z emporą otwiera się do nawy. W nawie znajduje się drewniana chrzcielnica.¹⁵

Zawadka Morochowska (w latach 1977–1981 Zawadka) – nieistniejąca od 1946 roku wieś, graniczy z Morochohem. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z roku 1567, lokowana jako jedna z ostatnich na prawie wołoskim. Wieś położona była w dolinie nad potokiem Boroniec, który dzielił ją na dwie części połączone mostem. Otoczona była z trzech stron lasem i zamieszkała głównie przez społeczność łemkowską. We wsi znajdowała się drewniana filialna cerkiew greckokatolicka, należąca do parafii Morochów, zbudowana w 1870 r. (według innych źródeł w 1856 r.), obok cerkwi znajdował się cmentarz. Cerkiew greckokatolicka pw. Ofiarowania Pańskiego, należała do Eparchii przemyskiej, od 1934 pod kuratelą Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny. Cerkiew była filią parafii greckokatolickiej pw. Ofiarowania Pańskiego w Morochowie. Zniszczona podczas działań zbrojnych na przełomie 1945/1946. Ruiny cerkwi rozebrano na początku roku 1950. Zawadka posiadała też karczmę. Wszelkie budynki (z wyjątkiem szkoły) były zapewne drewniane, budowane na kamiennie-ceglanych podmurówkach. Cegły na podmurówkę pochodziły głównie z cegielni „Zasław”. Dzięki temu, że Zawadka Morochowska leżała na uboczu z dala od głównych dróg, okres wojny mieszkańcy przeżyli spokojnie aż do 1944 roku, gdy Niemcy okrążyli wieś i spalili prawie wszystkie zabudowania. Ocalały wtedy tylko cerkiew i dwa budynki.¹⁶

Kamionki to nieistniejąca wieś u podnóży pasma Wysokiego Działu, po północno-wschodniej stronie szczytu Dział, leżąca w głębokiej dolinie między Działem a Sulią. Lokowana była przed rokiem 1552 w dobrach Tarnawskich, na prawie wołoskim. Kamionki zostały zniszczone po II wojnie i podczas jej trwania

¹⁵ Za: Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia, (red. Zieliński K.), t. II, Rzeszów 2011, s. 145

¹⁶ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zawadka_Morochowska

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

ludność wysiedlono. Zniszczona została cała zabudowa miejscowości wraz z cerkwią z 1854 roku. Jak podaje Stanisław Kryciński w swoich "Cerkwiach w Bieszczadach" - była to świątynia drewniana, p.w. św. Wielkiego Męczennika Dymitra, należała do dekanatu baligrodzkiego. Prace malarskie w cerkwi wykonał w roku 1912 Włodzimierz Pawlikowski. Po dawnej wsi zachowały się jedynie bardzo nieczytelne pozostałości: miejsce po cerkwi oraz dawny cmentarz przycerkiewny - słabo czytelne, głównie pojedyncze kamienie.¹⁷

Sukowate to nieistniejąca wieś położona 2 km na południe od wsi Kalnica. W latach 1977–1981 jako Sękówka. We wsi znajdowała się cerkiew grekokatolicka, młyn i karczma.¹⁸ Pierwsza cerkiew istniała zapewne już na początku XVI wieku. Kolejną opisano w 1807 roku jako budowlę struktury greckiej we trzy wierzchy, co wskazuje na powiązania z architekturą w stylu bojkowskim. Ostatnia powstała w 1826 roku. Ikonostas do niej wykonał Józef Bogdański. W 1882 roku polichromię wewnątrz zrealizował jego syn, Antoni Bogdański. Została rozebrana w 1955 roku.¹⁹

Pierwsze wzmianki o **Choceniu** pochodzą z roku 1552, jako osady w dobrach rodziny Tarnawskich, jednak wcześniej istniała tu prawdopodobnie warowna osada chroniąca trakt handlowy przez przełęcz nad Roztokami. Wieś została wyludniona i zniszczona w latach 1946-47. Znajduje się tu dużo zachowanych pozostałości po zabudowaniach, cerkwisko oraz pozbawiony nagrobków cmentarz.²⁰ Pierwsza cerkiew zbudowana została prawdopodobnie pod koniec XVI wieku. Ostatnia została spalona w czasie II wojny światowej lub rozebrana po 1947 roku.²¹

Opisane wyżej miejscowości od kilkuset lat ciążyły ku położonemu w widłach rzeki San i potoku Oślawy Zagórzowi, najbliższej osadzie o charakterze miejskim oraz targowym stanowiącej naturalne centrum tej okolicy. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym i wzrostem znaczenia tego ośrodka, wszystkie wymienione wsie od końca XVIII w. należały do cyrkułu sanockiego, a w latach późniejszych, po wykrystalizowaniu się nowoczesnego podziału administracyjnego w większości do sanockiej gminy zbiorowej, a następnie Gromady Zagórz.

¹⁷ <http://www.twojebieszczady.net/kamionki/kamionki.php>

¹⁸ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. XI: Sochaczew – Szlubowska Wola, Warszawa 1890, s. 560.

¹⁹ Za: *Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia*, (red. Zieliński K.), t. II, Rzeszów 2011, s. 201

²⁰ <http://www.twojebieszczady.net/dawne.php>

²¹ Za: *Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia*, (red. Zieliński K.), t. II, Rzeszów 2011, s. 169

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Dzieje **Zagórza** sięgają XIV w. Pierwsza pisana wzmianka o mieście pochodzi z 1412 r. W 1490 r. Zagórz stał się własnością Piotra Kmity z Wiśnicza. W roku 1505 dzierżawcą królewskim wsi Zagórz był Rafał Komarnicki. Kolejnymi właścicielami Zagórza byli: Andrzej Samuel Stadnicki, Krasicczy, Franciszek Truskolaski, Wincenty Rylski, dr Erazm Łobaczewski, Zygmunt Łobaczewski, Adam baron Gubrynowicz. W XVIII w. rozstawił Zagórz Jan Adam Stadnicki, który wybudował obronne założenie klasztorne Karmelitów Bosych.²²

Znaczący rozwój ośrodka nastąpił z 2 poł. XIX w., gdy wybudowano linię kolejową łączącą Zagórz z Medzilaborcami, Sanokiem i Chyrowem. W roku 1872 Zagórz podłączono do Pierwszej Węgiersko-Galiczyjskiej Drogi Żelaznej (Budapeszt-Łupków-Stary Zagórz-Przemyśl), a w roku 1884 do Galicyjskiej Kolei Transwersalnej (Stróże-Jasło-Krosno-Sanok-Nowy Zagórz). W tym czasie nastąpił intensywny rozwój administracji i szkolnictwa. W mieście wzniesiono nowe fabryki. W 1891 roku fabryka kotlarsko-mechaniczna K. Lipińskiego otrzymała pierwsze zamówienia na cztery wagony transportowe. W XIX w. zaczęto prowadzić badania i prace w zakresie poszukiwania ropy naftowej.²³

Rozwój osady spowodował powstanie budynków użyteczności publicznej oraz zaktywizował życie społeczne jej mieszkańców. W roku 1918 mieszkańcy Zagórza brali czynny udział w odzyskaniu przez Polskę niepodległości. 1 września 1939 powstał w Zagórzach Ochotniczy Pluton Samoobrony w celu ochrony linii kolejowej, którego członkowie wspierali m.in. ewakuację ludności.²⁴

Zagórz stał się silnym punktem oporu, a wielu jego mieszkańców związanych było z konspiracją. W tym okresie na terenie fabryki celulozy, hitlerowcy utworzyli obóz pracy dla Żydów, będący do 1943 r. miejscem ich kaźni. Po drugiej wojnie światowej można zauważyć ciągły, choć powolny rozwój Zagórza. Zwiększała się liczba mieszkańców, powstały nowe osiedla. Rozbudowie uległ Nowy Zagórz, a na terenie Zasławia wybudowano filię sanockiego „Autosanu” będącą największą w kraju fabryką przyczep. Okres od 1990 r. przyniósł znaczne przeobrażenia gospodarcze i dynamiczny rozwój infrastruktury technicznej i społecznej.²⁵

Najcenniejszym zasobem religijnym miasta jest zespół klasztorny Karmelitów

²² https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Zag%C3%B3rza

²³ <https://zagorz.pl/s/76/historia#>

²⁴ https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Zag%C3%B3rza

²⁵ <https://zagorz.pl/s/76/historia#>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Bosych, w skład którego wchodzi m.in. kościół OO. Karmelitów Bosych w ruinach zespołu klasztornego. Sam kościół obecnie także jest trwałą ruiną.

Na uwagę zasługuje także cerkiew grekokatolicka p.w. św. Michała przy ulicy Piłsudskiego. Obecna cerkiew zbudowana została z inicjatywy i fundacji Erazma Łobaczewskiego w 1836 r., prawdopodobnie na miejscu wcześniejszej, wzmiankowanej w 1761 r.

Przy ulicy Piłsudskiego znajduje się także kościół rzymskokatolicki p.w. Wniebowzięcia NMP i pochodzi z drugiej ćwierci XVIII wieku,

W dzisiejszych granicach administracyjnych miasta Zagórz znajdują się stare wsie:

Dolina (dawniej Dolina nad Sanem). Wieś była lokowana na prawie niemieckim. Wzmianka o niej pojawiła się w 1418 (dokument starosty sanockiego) i w tym czasie jej właścicielem był Alberto de Dolina. W drugiej połowie XIX wieku mieszkańcy wsi przynależeli do parafii rzymskokatolickiej i grekokatolickiej w Zagórz. Według stanu z 1881 we wsi było 34 domy i 233 mieszkańców. Według stanu z 1936 w Dolinie mieszkało 371 osób (312 wyznania grekokatolickiego, 49 rzymskokatolickiego, 10 Żydów). Na osiedlu znajduje się rzymskokatolicki kościół filialny (ufundowany przez Gabrielę Wetzlar w 1836) należący do parafii Matki Bożej Królowej Polski w Zahutyniu. Pierwotnie świątynia ta była cerkwią grekokatolicką p.w. Opieki Matki Bożej. Prace przy niej wykonał cieśla Jan Długosz. Kościół jest niewielką świątynią konstrukcji zrębowej, jednoprzestrzenną, zamkniętą trójbocznie, z zakrystią od wschodu i słupowym przedsionkiem od zachodu. Wewnątrz ściany oszalowane są deskami. Z dawnego ikonostasu pozostało sześć ikon (XIX w.) z wizerunkami apostołów.²⁶ Przy ulicy Władysława Orkana została wzniesiona kapliczka murowana, z drugiej połowy XIX wieku.²⁷

Wielopole to co najmniej od 1412 r. aż do 1972 r. samodzielna wieś. Nazwa osiedla jest bezsprzecznie rdzennie polska i – w tak zapisanej formie – występuje wyłącznie w polskim obszarze etnograficznym. Nazwa *Wielopole* wskazuje na bogactwo pól uprawnych w tej miejscowości, a jednocześnie jej znaczy obszar w stosunku do sąsiednich wsi. Choć pierwsza zachowana wzmianka o Wielopolu pochodzi z 1412

²⁶ Za: Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia, (red. Zieliński K.), t. II, Rzeszów 2011, s. 144

²⁷ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Dolina_\(Zag%C3%B3rz\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Dolina_(Zag%C3%B3rz))

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

roku, prawdopodobnie lokacja wsi nastąpiła wcześniej. Wiąże się ona z wielką akcją kolonizacyjną Pogórza Karpackiego zapoczątkowaną za panowania Kazimierza III Wielkiego po inkorporacji Rusi Czerwonej, a kontynuowaną przez jego następców: Ludwika Węgierskiego, Jadwigę Andegaweńską i Władysława Jagiełłę. Wieś Wielopole podobnie jak większość wsi w okolicy lokowana została na prawie niemieckim. Od 1434 roku Wielopole znalazło się w granicach ziemi sanockiej wchodzącej odtąd w skład nowo utworzonego województwa ruskiego ze stolicą we Lwowie. We wsi mieszkali Polacy, Niemcy i Rusini. Podobnie jak w innych wsiach Pogórza Niemcy stanowili znaczący substrat ludności, chociaż już w XVI wieku ulegli całkowitej polonizacji. Pierwsza historyczna wzmianka z 1412 roku mówi, że Wielopole stanowiło własność Mikołaja i jego brata Steczka z Tarnawy. W 1772 roku w wyniku I rozbioru Polski Wielopole znalazło się w granicach zaboru austriackiego. W powstaniu styczniowym w 1863 roku brał udział właściciel majątku w Wielopolu od 1865 August Roman Ścibor-Rylski – ojciec Witolda.

Przysiółek Wielopola Zagronie tworzą dwie zagrody gospodarskie położone na północnych stokach Łysej Góry, na wielkiej śródleśnej polanie, znajdujące się około 1 km od zwartej zabudowy wsi. Przez osiedle przebiega turystyczny szlak zielony, który zaczyna się na stacji kolejowej w Zagórzcu i dalej poprzez Lesko biegnie w głąb Bieszczadów. Przez Wielopole przebiega międzynarodowy Szlak śladami dobrego wojaka Szwejka. **Cerkiew św. Archaniola Michała w Wielopolu** to parafialna cerkiew grekokatolicka w dekanacie sanockim w Archidiecezji przemysko-warszawskiej. Według miejscowej tradycji już Kazimierz Wielki jadący z wyprawą wojenną na Ruś Czerwoną miał ujrzeć małą drewnianą cerkiew oraz pustelnię na wielopolskim wzgórzu. Pierwsza wzmianka o cerkwi na Wielopolu pochodzi z roku 1482, kolejno wzmiankowana w 1761 roku. W 1865 roku drewnianą cerkiew rozebrano z powodu starości, nie wiadomo jednak czy była to ta sama z XV stulecia. Nowa murowana cerkiew, której budowę ukończono w 1939 roku powstała z datków miejscowej społeczności obu obrządków. Wybuch II wojny światowej i jej następstwa spowodowały, że cerkiew nie została ukończona i urządzona. Po 1947 roku świątynia nie była użytkowana. Postawiona jest na planie krzyża greckiego, zwieńczona kopułą w części centralnej. W jej wnętrzu do lat 80. XX wieku znajdowały się m.in. fragmenty ołtarzy z końca XVIII wieku, przenośny ołtarzyk z rzeźbą Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XX wieku, rokokowy obraz Zwiastowania NMP z XVIII w., a także namalowany w 1900 roku przez sanockiego malarza Kazimierza Lisowskiego obraz Michała

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Archanioła. W 1988 roku wszystkie ikony zostały skradzione przez nieznaną sprawcę. W cerkwi nigdy nie było i nie ma ikonostasu. Na południe od cerkwi znajduje się dawny cmentarz parafialny.²⁸

Zasław (dawniej **Zaostawie**, **Zasławie**). Nazwa wsi wywodzi się od faktu, że jest położona za rzeką Ośława. Była też określana jako Zaostawie, Zasławie. Zgodnie powtarzanym jeszcze przed 1939 miejscowym podaniem „*Woda Zasław przyniosła i woda go zabierze*”. W 1906 w Zasławiu rodzina Łepkowskich założyła cegielnię, w 1947 przejęła ją Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska”, w 1955 Zakłady Przemysłu Terenowego w Sanoku, w 1974 Rzeszowskie Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej, a w latach 90 XX w. przedsiębiorcy prywatni. Dwór rodu Zasławskich (obecnie w ruinie). W okresie II wojny światowej w konspirację zaangażowała się mieszkająca we dworze Olga Sulimirska, udzielając pomocy uciekinierom obozowym. W dworze były wytwarzane płótna do snopowiązałek, wata izolacyjna i działała tapicernia.²⁹

5.2.2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy jest pochodną wykorzystania warunków naturalnych do stworzenia wartości kulturowych, wiąże się nierozdzielnie z historią miasta jako ośrodka regionalnej władzy i sąsiadujących z nim osad, które na przestrzeni wieków rozwijały się, ale także podlegały zniszczeniom naturalnym w wyniku katastrof (powodzi, pożarów) oraz wojen. Krajobraz kulturowy Zagórz nierozdzielnie związany jest z obecnością obronnego klasztoru karmelickiego, niewielką odległością od Sanoka (fabryki), linią kolejową, a także z zasobami naturalnymi (ropa naftowa) intensywnie wykorzystywanymi od XIX w. w przemyśle rafineryjnym. Na jego miejski układ urbanistyczny miały też wpływ rola i znaczenie geopolityczne, pełnienie w okresie Austro-Węgier funkcji stacji przesiadkowej. Wówczas następuje dynamiczny rozwój miasta i powstaje znacząca część budynków użyteczności publicznej, obserwujemy to od XIX w. do lat 30. XX w. W przypadku poszczególnych dzielnic znaczna ich część to wsie historyczne, powstałe w średniowieczu i ostatecznie ukształtowane w XIX w. Na krajobraz kulturowy gminy Zagórz składają się więc osiągnięcia cywilizacyjne człowieka utrwalone zarówno w pojedynczych obiektach i zespołach budowlanych, dziełach sztuki i rzemiosła, jak i w zachowanych

²⁸

https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_%C5%9Bw._Archanio%C5%82a_Micha%C5%82a_w_Wielopolu

²⁹ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Zas%C5%82aw_\(Zag%C3%B3rz\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Zas%C5%82aw_(Zag%C3%B3rz))

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

elementach zagospodarowania przestrzeni, w skład których wchodzi krajobraz miejski oraz wiejskie (obecnie dzielnice miasta: Dolina, Leska Góra, Nowy Zagórz, ODJ, Pod Klasztorem, Skowronówka, Stary Zagórz, Wielopole, Zaslów Bloki, Zaslów za Torami, Żabnik oraz pozostałe, wymieniane już odrębne wioski). O ogromnym walorem dziedzictwa kulturowego Gminy są cerkwie (szczególnie warto wymienić cerkiew św. Mikołaja w Czaszynie, cerkiew św. Dymitra w Łukowie, cerkiew Morochowie, cerkiew w Tarnawie Górnej, cerkiew w Dolinie-Zagórz), cerkwiska (pozostałości cerkwi w Kalnicy, cerkwisko w Średnim Wielkim) i cmentarze grekokatolickie zachowane w większości miejscowości (np. Morochów, Łukowe, Zagórz – ul. Pospolita). Charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego są także kapliczki szczególnej urody w Czaszynie przy drodze Zagórz-Komańcza, obok stadionu oraz przy szkole podstawowej, kunsztownie wykonana kapliczka w lesie w Kalnicy, kapliczka w Łukowie przy drodze Tarnawa-Kalnica, kapliczka w Mokrem, o pięknym wyglądzie zewnętrznym kapliczka w Porażu przy ul. Karpackiej 122, Tarnawie Dolnej 107 i w Tarnawie Górnej naprzeciw domu nr 10, efektowna kapliczka w Tarnawie Górnej przy skrzyżowaniu drogi do Łukowego i Kalnicy, w Zagórz przy skrzyżowaniu dróg Fabrycznej i Bieszczadzkiej oraz kapliczka przy ulicy Piłsudskiego 70).

5.2.3. Zabytki nieruchomości

Zabytkami nieruchomymi są pojedyncze lub tworzące zespoły dzieła architektury i budownictwa, takie jak zamki, pałace, dwory, folwarki, zabytki sakralne, budowle użyteczności publicznej i mieszkalne, zabytki techniki, budownictwa obronnego, a także parki, ogrody, zespoły komponowanej zieleni, układy urbanistyczne i ruralistyczne, cmentarze, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Budownictwo obronne

W Zagórz budownictwo obronne to przede wszystkim pozostałości murów klasztoru Karmelitów Bosych.

Mury obronne powstały po 1730 roku i posiadały 5 metrów wysokości, niestety już w 1810 roku proboszcz parafii w Porażu informował, że mury się rozpadają. Mury, podobnie jak całe założenie klasztorne z czasem upadło, doszło do wielkich zniszczeń. Po okresie stagnacji i zmianach własnościowych, prowincjał karmelitów bosych o. Józef od MB z Góry Karmel uzyskał zgodę urzędu konserwatorskiego na prace

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

renowacyjne. Dotyczy one także samych murów, które udało się oczyścić z porastających je roślin. Niestety, w okresie PRL-u nie dane było urzeczywistnić się planom odbudowy klasztoru. Dopiero po tym, gdy teren ten w 2000 roku stał się własnością samorządu, ponownie rozpoczęto odnawianie m.in. murów.

Karmel otoczony był murami fortecznymi ze strzelnicami, w założeniu miał on bowiem pełnić funkcję jednego z ogniw w łańcuchu warowni pogranicznych chroniących Rzeczpospolitą przed zagrożeniem ze strony Turcji i Chanatu Krymskiego. Należy tutaj jednak zaznaczyć, że w czasach, gdy go budowano, realne zagrożenie wojną na tych terenach nie istniało, a sama konstrukcja klasztoru już wtedy uchodziła za przestarzałą względem wyzwań ówczesnej sztuki fortyfikacyjnej. Z pewnością więc mury obronne nie stanowiłyby większej przeszkody dla zorganizowanej armii, choć wciąż były wyzwaniem dla rozmaitych band i lokalnych rozbójników. Kamienny mur dzielił teren klasztoru na dwa duże dziedzińce: kościelny i klasztorny, oraz na klauzury ogród dla zakonników, który w części południowej chroniony był tylko wysoką skarpą rzeczną. Obronność obwarowań wzmocniała brama ze strzelnicami, a także (prawdopodobnie) dwie baszty. Od północy z domem klasztornym sąsiadował dziedziniec klasztorny otoczony z trzech stron murem, w którego północnej części ustawiono piętrowy dom (...). Mur północny stanowił oparcie także dla innych budynków: wozowni, kordegardy i zespołu bramnego. Po 2010 roku rozpoczęto na nowo realizację prac konserwatorskich ruin, w wyniku których zabezpieczono mur obronny, koronę murów oraz inne elementy założenia klasztornego.³⁰

³⁰ <https://www.zamkipolskie.com/zagorz/zagorz.html>.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 1. Ruiny klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz z częścią odbudową
(fot. E. A. Marek)

Ryc. 2. Centrum Kultury Foresterium (fot. E. A. Marek)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Budownictwo sakralne

Zabytki architektury związane z kultem religijnym różnych wyznań należą do jednych z najważniejszych elementów waloryzujących krajobraz kulturowy poszczególnych miejscowości. W znacznej mierze są to świątynie, które pełnią rolę dominant architektonicznych w obrębie historycznych układów przestrzennych.

W gminie Zagórz znajduje się 6 kościołów lub ich pozostałości (3 w rejestrze zabytków i 3 niewpisane) oraz 9 cerkwi lub ich pozostałości (8 w rejestrze zabytków i jedna niewpisana do rejestru zabytków).

Do najcenniejszych zabytków o charakterze sakralnym z pewnością należą:

Kościół OO. Karmelitów Bosych w ruinach zespołu klasztornego. W dniu 24 sierpnia 1714 roku odbyła się uroczysta introdukcja karmelitów bosych do nowej fundacji dokonana ręką biskupa przemyskiego Jana Kazimierza de Alten Bokum, który przy okazji wkopał kamień węgielny pod budowę kościoła. O ile koszty budowy kompleksu klasztornego ponieść miał Jan Franciszek Stadnicki, to wystrój i wyposażenie kościoła w dużym stopniu było efektem wysiłków finansowych podejmowanych przez jego córkę Annę Stadnicką.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP wzniesiony został w stylu barokowym, na planie prostokąta. Jego główną oś tworzy ośmioboczna nawa centralna, prostokątna kruchta i długie czteroprzęsłowe prezbiterium, w osi poprzecznej zaś dostawiono dwie płytkie kaplice; pomieszczenia te skupione były wokół nawy centralnej i otwarte do niej półokrągłymi archiwoltami. Nawę główną zamykała od góry płaska kopuła, która pozbawiona była otworów okiennych, przez co w miejscu tym panował półmrok. Światło dostawało się do wnętrza świątyni za pośrednictwem sześciu dużych okien, które pierwotnie zostały wymurowane, a w późniejszym okresie przemurowane celem ich zmniejszenia i uzyskania charakteru obronnego. Składały się z okien w ścianach prezbiterium, z podwójnych okien kaplic i jednego wielkiego w kruchcie. W mury prezbiterium wtopiono dwie wieże, w dolnej części kwadratowe, w górnej ośmioboczne nakryte hełmami, połączone wieńczącym fasadę południową trójkątnym szczytem.³¹ Wnętrze zdominowały iluzjonistyczne freski imitujące ołtarze

³¹ Op. cit. Autor strony powołuje się na: Z. Osenkowski: *Klasztor Karmelitów Bosych w Zagórz* [w:] *Zagórz nad Oslawą*, red. Z. Osenkowski, Zagórz 1995 oraz S. Stefański, *Karmel zagórski*, Sanok–Zagórz 1993. Samo określenie „hełmów” oznacza dach hełmowy – zwieńczenie wieży (dach) o konstrukcji drewnianej, rzadziej murowanej z cegły lub kamienia, zwykle o ozdobnym kształcie. Za: www.wikipedia.org/wiki/Dach_he%C5%82mowy

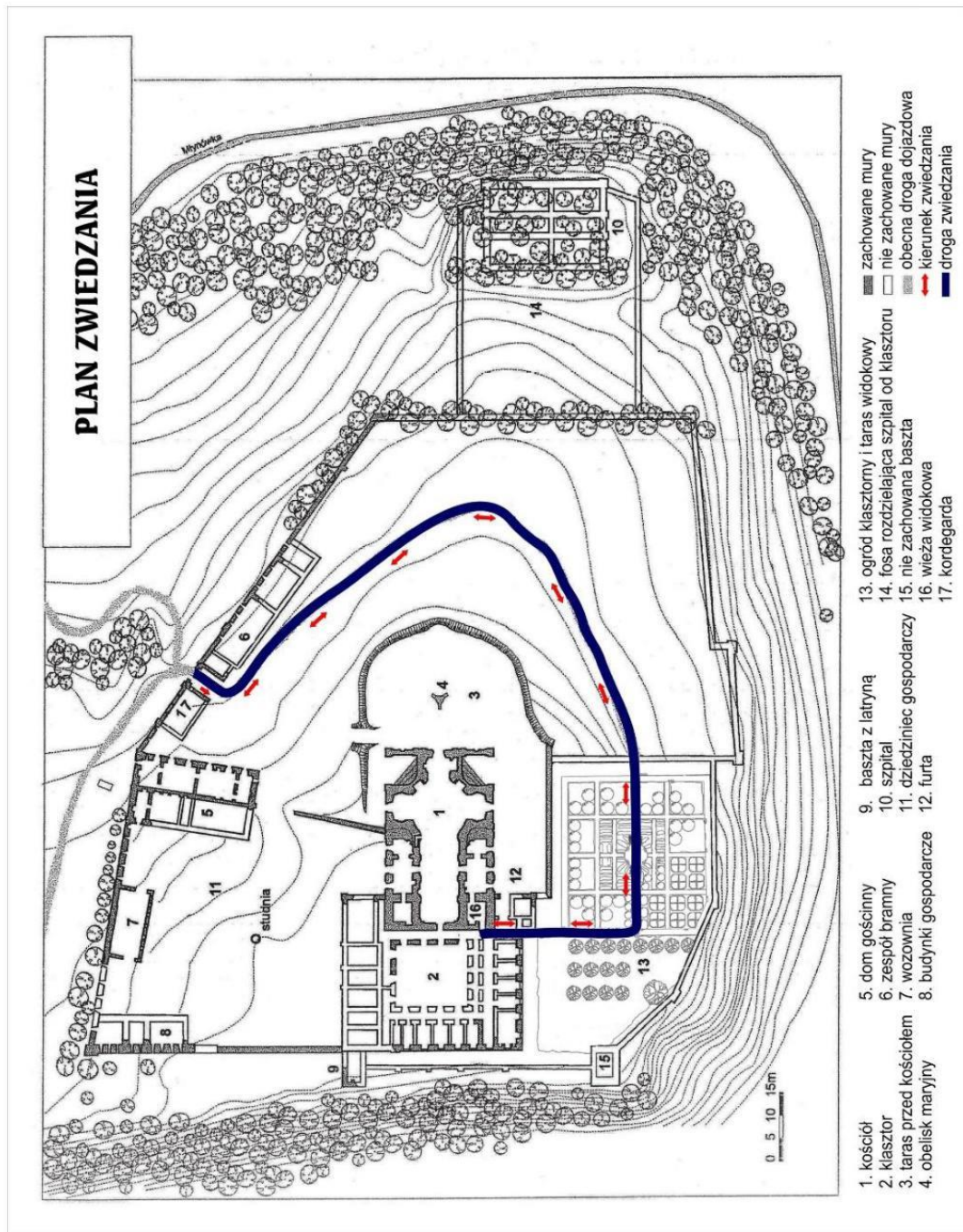
Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

(łącznie było ich siedem) ze sceną Zwiastowania NMP i wizerunkami Matki Boskiej Szkaplerznej, św. Józefa, św. Jana, św. Tekli oraz Boga Ojca otoczonego przez Aniołów. Sklepienia również pokryte były freskami. Dekoracje te wykonano w latach 30. XVIII wieku i choć nie zachowały się dokumenty potwierdzające ich autorstwo, przyjmuje się, że są one dziełem artysty pochodzącego z Włoch.

Świątynia i zespół klasztorny została wpisana do rejestru zabytków w 1952 roku (A-803 z 11.12.1967 r. (d. nr A-69, A-161)).

Cały zespół klasztorny Karmelitów Bosych to zachowane: ruina kościoła, ruina klasztoru, ruiny wozowni (powstała w 1 ćw. XVIII w. z wykorzystaniem wcześniej istniejącego muru; zachowane ślady bram przejazdowych od NE i NW), ruiny kordegardy, ruiny budynku bramnego (od strony SW mogła znajdować się kordegarda, a po przeciwnej stronie prawdopodobnie mieściły się pomieszczenia, gdzie mieszkali weterani wojenni) i bramy (wzniesiona w 1 ćw. XVIII w. razem z murem; część dolna, oprócz możliwości przejazdu była zabezpieczona w dwie ukośne strzelnice na strzelanie z dział lub z ręcznej broni palnej – otwory strzelnicze znajdowały się też w pomieszczeniu piętra), foresteria (wzniesiona w 1 ćw. XVIII w., krótszym bokiem połączony z murem; jesienią 2021 roku oddano wyremontowane foresterium do użytku jako centrum kultury), stajnia, studnia, szpital (został wybudowany na NE od kościoła, prawie na jego osi, poza obrębem murów, nad urwiskiem – w murze była brama łącząca teren klasztorny ze szpitalem), obelisk (powstał najpewniej przed 1733 r., w 2003 r. został zrekonstruowany i postawiono na nim figurę MB Szkaplerznej).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 - 2025

Rys. 2. Plan założenia klasztorowego w Zagórz (źródło: MGOKiS Zagórz)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Cerkiew św. Michała Archanioła w Zagórz. Cerkiew powstała w 1836 roku. Wzniesiona jako świątynia grekokatolicka, po II wojnie światowej została zamieniona na cerkiew prawosławną. W XX wieku cerkiew przeszła gruntowny remont. 30 września 1959 roku obiekt został wpisany do rejestru zabytków. Budowla jest orientowana. Od frontu, nad kruchtą znajduje się okazała dwukondygnacyjna wieża. Dolna kondygnacja wieży jest murowana, otynkowana na biało, górna – węższa, drewniana. Wieża zwieńczona jest baniastym hełmem z latarnią i kopułą. Nawa jest murowana, nieotynkowana z półkolistymi oknami. Nad nawą znajduje się dach blaszany, jednokalenicowy z wieżyczką zwieńczoną niewielką kopułą. Od północy dobudowana zakrystia z trójspadowym dachem. Wewnątrz cerkwi znajduje się zabytkowy ikonostas.³²

Świątynia została wpisana do rejestru zabytków w 1959 roku (A-198 z 30.09.1959 r.).

³² https://ilovebieszczady.pl/cerkwie-murowane/cerkiew-w-zagorzu_pl

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 3. Cerkiew p.w. św. Michała w Zagórz (fot. E. A. Marek)

Cerkiew p.w. Soboru Matki Bożej w Olchowej. Cerkiew stoi na wzgórzu, na terenie praktycznie nieistniejącej wsi.³³ Murowana, grekokatolicka cerkiew filialna, zbudowana prawdopodobnie w 1840 roku. Orientowana, zewnętrznie dwudzielna, jednokalenicowa. Obok przycerkiewny cmentarz, na którym widoczne pojedyncze nagrobki, zachowane i zadbane, gdzie było możliwe nowe tabliczki informujące o pochowanym. Świątynia dzięki staraniom Stowarzyszeniu „Dziedzictwo Mniejszości Karpackich” została w latach 2012-2015 i 2018 kompletnie odremontowana.

Świątynia została wpisana do rejestru zabytków w 2001 roku (A-14 z 26.06.2001 r.).

Ryc. 4. Cerkiew p.w. Soboru Matki Bożej w Olchowej (fot. E. A. Marek)

Cerkiew grekokatolicka p.w. Matki Boskiej Gromnicznej – obecnie cerkiew prawosławna p.w. Spotkania Pańskiego w Morochowie. Orientowana, na kamiennej podmurówce. Cerkiew jest przykładem zjawiska powszechnego w budownictwie cerkiewnym zwłaszcza od k. XVIII w. określanego terminem latynizacja. W architekturze cerkiewnej przejawiało się to m. in. w kształtowaniu brył cerkwi

³³ <https://www.mojebieszczady.com/cerkiew-w-olchowej/>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

na wzór ówczesnych prostych, murowanych świątyń tzw. józefińskich. W przypadku świątyni morochowskiej tendencję tę można zaobserwować m. in. w takiej samej wysokości ścian poszczególnych członów cerkwi, pokryciu ich dachami dwuspadowymi, występowaniu dwóch zakrystii obejmujących prezbiterium, dostawieniem wieży do elewacji zach. Wieża na rzucie kwadratu, od frontu kruchta w przyziemiu zwieńczona cebulastym hełmem blaszanym. Dach jednokalenicowy, z dwoma wieżyczkami zwieńczonymi cebulastymi blaszanymi hełmami. Wewnątrz na ścianach malowane wizerunki świętych oraz szereg ikon z poł. XIX wieku. Pierwsza znana informacja świadcząca o istnieniu w Morochowie parafii pochodzi z 1468 r. Wcześniejsza, drewniana cerkiew nosiła wezwanie Oczyszczenia NMP. Obecnie istniejąca świątynia wzniesiona została w 1837 r. Podczas działań I wojny światowej cerkiew została uszkodzona. W latach 1921-22 przeprowadzono jej gruntowny remont (m. in. oszalowano ściany, wykonano daszek chroniący podwaliny i odtworzono zniszczone hełmy i powiększono okna). Podczas II wojny światowej została ponownie uszkodzona. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej przez wiele lat pozostawała nieużytkowana. W 1961 r. utworzona została parafia prawosławna, a cerkiew poddano remontowi w l. 1961-1964. Podczas kolejnego remontu w 1995 r. pracami konserwatorskimi poddano wieżbę i dachową i pokrycie. W 2000 r. obok cerkwi wzniesiono nowo zaprojektowaną dzwonnice.³⁴ Ma ona konstrukcję słupową, z blaszanym dachem namiotowym zwieńczonym cebulastym hełmem, wyposażona w cztery dzwony.

Ogrodzenie wokół cerkwi i dzwonnicy na planie zbliżonym do owalu wykonane z kamienia łamanego, murowane, odremontowane. Od strony północnej mała bramka prowadząca na nowo użytkowany cmentarz, zaś od południa brama kamienna z żelaznym zamknięciem prowadząca do wejścia do świątyni i wnętrza zagrodzonego *sacrum*.

Razem z dzwonniceą oraz ogrodzeniem z bramką tworzy zespół cerkiewny, którego poszczególne elementy zostały wpisane do rejestru zabytków w 1985 oraz 2014 roku (elementy zespołu pod numerem A-1228 z 26.02.2014 r., zaś sama cerkiew pod numerem A-72 z 31.01.1985 r.).

³⁴ <https://zabytek.pl/pl/obiekty/morochow-cerkiew-parafialna-greckokatolicka-pw-spotkania-panski>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 5. Cerkiew w Morochowie (fot. E. A. Marek)

Ryc. 6. Cerkiew grekokatolicka w Łukowem, obecnie jako kościół rzymskokatolicki (fot. E. A. Marek)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Dawna cerkiew grekokatolicka pod wezwaniem św. Dymitra w Łukowem wzniesiona została w 1828 roku. Świątynię zbudowano z fundacji ówczesnego właściciela wsi Franciszka Truskolaskiego. Cerkiew obecnie użytkowana jest jako kościół rzymskokatolicki pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski. Kościół jest murowany z kamienia, otynkowany. Dach dwuspadowy, pokryty blachą z baniastą wieżyczką. Wewnątrz zachowała się polichromia z XIX wieku, feretron z obrazami Trójcy Świętej i Matki Boskiej z Dzieciątkiem pochodzący z połowy XIX wieku, obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVII wieku który przemaalowano w XX wieku.³⁵ Wraz z dzwonnica cerkiewną tworzą zespół dawnej cerkwi grekokatolickiej.

Brama wejściowa użytkowana jako dzwonnica pochodzi z XIX wieku. Murowana, z kamienia, na rzucie prostokąta. Między rozszerzającymi się ku dołowi bocznymi podstawami dzwonnicy znajduje się obecnie żelazna brama. Dach dwuspadowy. Obecnie odremontowana, górna część otynkowana.

Świątynia i dzwonnica zostały wpisane do rejestru zabytków w 2013 roku (A-1170 z dn. 08.08.2013 r.).

Z pozostałych obiektów sakralnych, wpisanych do rejestru zabytków należy wymienić:

- cerkiew grekokatolicka p.w. Św. Mikołaja w Czaszynie znajduje się na terenie o lekkim spadku w kierunku wschodnim. Orientowana, otoczona żywopłotem. Murowana, z kamienia łamanego. Tynkowana z zewnątrz i wewnątrz. Obszerna, prostokątna nawa z dużym prezbiterium, przy którym od południa kwadratowa zakrystia. Prezbiterium zamknięte trójbocznie. Otwory wejściowe prostokątne. Wnętrze jednoprzestrzenne. Obecnie przejętą przez miejscową parafię rzymskokatolicką. Cerkiew z 1835 istniejąca na miejscu wcześniejszej, z XVIII wieku. Została wpisana do rejestru zabytków w 2000 roku (A-34 z 14.12.2000 r.).

- cerkiew grekokatolicka p.w. Zaśnięcia NMP w Tarnawie Górnej. Znajduje się w środkowej części wsi, po wschodniej stronie głównej drogi. Murowana, z kamienia łamanego i cegły na zaprawie wapiennej, została wzniesiona w roku 1817 w stylu barokowo-klasycystycznym³⁶ Okna pojedyncze, stałe. Dachy i zwieńczenia kryte blachą. Od strony północnej przy prezbiterium prostokątna zakrystia, od strony zachodniej przy nawie niewielka, prostokątna wieża na osi. Bryła jednolita, zwarta.

³⁵ <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/48657,lukowe-cerkiew-sw--dymitra.html>

³⁶ http://www.twojebieszczady.net/st_cerkwie/cerkiew_tarnawag.php

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Zakrystia kryta dachem pulpitowym, przycółkowym. W zakrystii małe okienko prostokątne. Obecnie w stanie rozpadu. Samosiejki na dachu, zabite deskami okna. Na drzwiach wejściowych informacja, że zagraża bezpieczeństwu ludzi i mienia.

Została wpisana do rejestru zabytków w 1993 roku (A-298 z 23.07.1993 r.).

- kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Zagórz - późnobarokowy kościół parafialny w Starym Zagórz zbudowany został w drugiej ćwierci XVIII wieku, przypuszczalnie z wykorzystaniem murów dawnej gotyckiej kaplicy.³⁷ Jest to kościół murowany, z kamienia łamanego na planie wydłużonego prostokąta. Na początku XIX wieku kościół został zniszczony i przeznaczony do rozbiórki. Po 1945 usunięto zniszczenia jakim uległ budynek kościoła podczas działań wojennych. W 1948 roku prowadzono prace remontowe. W 1967 roku odnowiono zniszczone w czasie wojny witraże. Zaprowadzono centralne ogrzewanie, pod zakrystią urządzono kotłownię, wybudowano komin przy skarpie prezbiterium.

- Dzwonnica przy kościele p.w. Wniebowzięcia NMP w Zagórz - powstała najprawdopodobniej w 2 ćw. XVIII w. Pierwotnie jednokondygnacyjna, natomiast druga kondygnacja została dodana podczas prac prowadzonych w 1983 r.³⁸

Razem z kościołem została wpisana do rejestru zabytków w 1952 roku (A-70 z 27.11.1952 r.).

- Pozostałości cerkwi, pozostałości cmentarza oraz resztki ogrodzenia tworzą zespół cerkiewny w Kalnicy. Cerkiew została zbudowana w roku 1854 lub 1871 - dokładna data nie jest znana³⁹. Była to świątynia na planie podłużnym, dwudzielna, z trójbocznie zamkniętym sanktuarium i niewielką kruchtą. Ikonostas i polichromię wnętrza wykonał malarz Włodzimierz Pawlikowski.⁴⁰ Obecnie podmurówka cerkwi mocno zniszczona, obrośnięta roślinnością, zdekompletowana. W szczątkowej formie zachowało się ogrodzenie. Nagrobki na cmentarzu w Kalnicy - z zachowanymi czterema nagrobkami i jednym grobem z drewnianym krzyżem⁴¹ Na północ od ruin cerkwi zachowany kamienny nagrobek w dwóch częściach – osobno postument i osobno cokół. Na południe od cerkwiska dwa nagrobki. Pierwszy na postumencie z tablicą

³⁷

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Wniebowzi%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Zag%C3%B3rzu

³⁸ Op. cit., s. 39.

³⁹ <http://www.twojebieszczady.net/kalnica.php>

⁴⁰ Za: Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia, (red. Zieliński K.), t. II, Rzeszów 2011, s. 178

⁴¹ Op. cit.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

inskrupcyjną figurą Marii i informacją, że spoczywa tam Марія Каштанюкова. Drugi nagrobek otoczony podmurówką, sama mogiła zaznaczona metalowym krzyżem. Zespół cerkiewny został wpisany do rejestru zabytków w 2013 roku (A- 1167 z dn. 02.07.2013 r.).

- kościół par. p.w. MB Gromnicznej i MB Bolesnej w Porażu - obecny kościół wybudowany w 1784 r. jest prawdopodobnie trzecią świątynią w tej miejscowości⁴² Budowla powstała z ciosów kamiennych, kamieni rzecznych i cegły. Kościół wybudowany na osi pn.-pd.; elewacją frontową zwrócony na północ. Wejście główne poprzedzone zostało kwadratowym przedsionkiem. Świątynia o dość prostej bryle urozmaiconej przedsionkiem, skarbcem i zakrystią. Nad nawą i prezbiterium założono stropy belkowe, nad zakrystią i skarbcem żaglaste. W 1954 r. artyści Zbigniew (?) Krygowski i Stanisław Szmuc namalowali nową polichromię. Niecałe trzydzieści lat od powstania poprzedniej, w 1983 r., kościół zostaje ozdobiony następną polichromią, której autorem był Maciej Kuczyński z Krakowa. Wystrój wnętrza utrzymany jest w konwencji barokowej (XVII i XVIII w.). Elewacje kościoła dekorowane pilastrami podtrzymującymi wydatne, gierowane belkowanie.

Został wpisany do rejestru zabytków w 1989 roku (A-1589 z dnia 17.12.2018 r. (d. A-170)).

- Plebania przy kościele p.w. Matki Bożej Gromnicznej w Porażu - budynek powstał w 1 poł. XIX w., został usytuowany wzdłuż stoku. Wykonany w konstrukcji mieszanej murowano-drewnianej, na planie wydłużonego prostokąta.⁴³ Budynek składa się z dwóch części: północnej drewnianej i południowej murowanej. Poddasze przystosowane do użytku mieszkalnego. Jeszcze w latach 50 XX wieku jedno z pomieszczeń północnej części służyło jako sala katechetyczna, a drugie jako pokój mieszkalny dla organisty.

Została wpisana do rejestru zabytków w 1989 roku (A-1589 z dnia 02.11.1989 r.).

⁴² <https://zabytek.pl/pl/obiekty/poraz-kosciol-par-pw-matki-bozej-gromnicznej>

⁴³ Op. cit., s. 38.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 7. Cerkiew św. Mikołaja w Cząszynie, w trakcie remontu jesienią 2021 roku (fot. E. A. Marek)

Ryc. 8. Kościół p.w. MB Gromnicznej i MB Bolesnej w Porażu (fot. E. A. Marek)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 9. Cerkiew w Tarnawie Górnej (fot. E. A. Marek)

Cmentarze

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu kulturowego, są elementem dziedzictwa materialnego – opatrzone cennymi zabytkami sztuki sepulkralnej, z zachowanym układem alejek i ścieżek cmentarnych, w otoczeniu starodrzewu, a równocześnie odnoszą się do dziedzictwa niematerialnego – jako przestrzenie ukształtowane wg reguł kulturowych związanych z religią i tradycją grzebania zmarłych. Przechowując pamięć o minionych latach, stają się pomnikami historii. W tym kontekście dbałość o miejsca ostatniego spoczynku wydaje się rzeczą oczywistą, bez względu na charakter wyznaniowy cmentarza, czy podziały narodowościowo-społeczne. Obiekty te należy pielęgnować i eksponować w krajobrazie miejscowości, niezależnie od stanu zachowania – oznakować tablicami informacyjnymi.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 - 2025

Na terenie gminy Zagórz odnaleźć można kilka typów cmentarzy. Znajdują się tutaj zarówno cmentarze grekokatolickie, jak i rzymskokatolickie oraz cmentarz żołnierzy sowieckich. W GEZ uwzględniono wśród cmentarzy grekokatolickich: w Czaszynie, w Sukowatym, w Łukowem (tam także rzymskokatolicki), w Morochowie, w Tarnawie Górnej. Do GEZ, wśród cmentarzy rzymskokatolickich wpisano cmentarze: w Olchowej, w Porażu (nieczynny), w Zahutyńiu, w Zagórz przy ulicy Uroczej, w Zagórz przy ulicy Piłsudskiego 137 (tzw. Cmentarz Stary) – tam znajduje się także wpisana do GEZ kaplica grobowa Gubrynowiczów oraz wpisana do rejestru zabytków kaplica grobowa Truskolaskich. Cmentarz Nowy, rzymskokatolicki, wpisany do GEZ, znajduje się przy ulicy Batorego (przedłużenie ku południu ulicy Piłsudskiego). W Zagórz, przy ulicy Wolności znajduje się cmentarz żołnierzy sowieckich, tam także cmentarz grekokatolicki (dawny). Wśród nagrobków cmentarnych, które są wpisane do rejestru zabytków należy kaplica grobowa Truskolaskich (nr rejestru zabytków A-700 z 15.02.2012 r.) oraz nagrobki z 2 połowy XIX wieku na cmentarzu w Kalnicy (nr rejestru zabytków A-1167 z 02.07.2013 r.).

Stan zachowania cmentarzy jest dobry. Są uporządkowane, oznakowane, ogrodzone oraz zachowany jest ich pierwotny układ. Jedynie właśnie cmentarz w Kalnicy z zabytkowymi nagrobkami zatracił swój układ, trudno do niego trafić.

Cmentarz greko-katolicki w Morochowie - Pierwotny cmentarz zlokalizowany był wokół cerkwi. Zmiana lokalizacji cmentarza nastąpiła najprawdopodobniej wskutek dekretu cesarza Józefa II z 9 września 1784 roku, nakazującego władzom miejskim i gminnym na terenie całej Galicji między innymi, aby cmentarze: "w przyzwoitym miejscu poza osiadłościami obrane być powinny". Nowy cmentarz zlokalizowano na północny zachód od cerkwi. Nie wiadomo, kiedy to się stało, na pewno cmentarz istniał w obecnym miejscu w 1852 roku. We wschodniej części cmentarza, w pobliżu bramki wejściowej, znajduje się kurhan. Prawdopodobnym jest, że kryje on szczątki parafian pochowanych pierwotnie wokół starej cerkwi, a ekshumowanych i złożonych w to miejsce w związku z budową nowej, znacznie większej świątyni. Niegdyś w północnej części cmentarza znajdowała się kostnica. Był to budynek drewniany, konstrukcji zrębowej, kryty gontem. Na cmentarzu zachowały się nieliczne nagrobki z końca XIX i początku XX w.

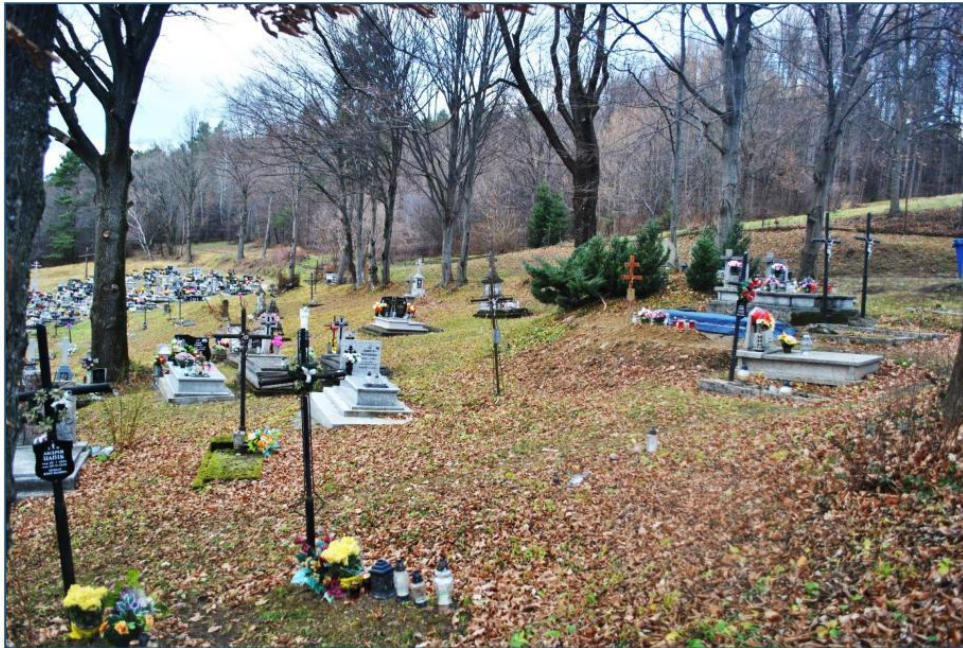
Kaplica grobowa Truskolaskich znajduje się na Cmentarzu Starym przy ulicy Piłsudskiego 137 w Zagórz. Powstała w 1840 r. (data wyryta na cokole jednej z kolumn). Prawdopodobnie nad otworem wejściowym do kaplicy był napis wykonany

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

w tynku, upamiętniający właścicieli Truskolaskich. Kaplica zagórska została wykonana na wzór antycznej budowli z portykiem czterokolumnowym (prostylos), przypominającym styl dorycki. Mury obwodowe są grube – z cegły i kamienia, obustronnie tynkowane. Ciężar sklepienia i dachu spoczywa na nich. Dekoracja architektoniczna wykonana w tynku – boniowanie sugerujące regularne ciosy o wątku główkowym; kolumny - z piaskowca. Otwory okienne krypty – kwadratowe; w nich kraty jak w oknach. Drzwi wejściowe drewniane, zawieszane na kowalskich okuciach i hakach osadzonych w drewnianych ościeżnicach – 1-skrzydłowe, od zewnątrz klepkowe, opierzone w jodełkę, umocowane na kowalskich gwoździach, od wewnątrz odeskowane, zamykane na skobel. Dach kryty gontem; tympanon portyku - pionowo szalowany, z podsiembitką deskowaną, nowy. Posadzka we wnętrzu - betonowa. Wejście do krypty (nie dostępne) – prostokątne, osłonięte klapą złożoną z trzech desek. Rzut o urozmaiconym obrysie, symetryczny; korpus z portykiem kwadratowy, od płd. zamknięty węższą absydą półokrągłą, od płn. portyk 4-kolumnowy, pośrodku poprzedzony dwoma stopniami. Wnętrze korpusu o planie prostokąta w układzie wszerz, na krótszych bokach z otworami okiennymi, zamknięte węższą absydą o łuku pełnym. Bryła dość zwarta, od frontu rozczłonkowana, z kryptą. Korpus z portykiem przykryty jest dachem 2-spadowym, z przepustnicą; nad absydą dach nieco niższy, półstożkowy. Pośrodku kalenicy dachu korpusu osadzona jest wieżyczka na sygnaturkę o 6-bocznym tamburze; część środkowa o arkadowych prześwitach, dołem i górą ujęta profilowanymi gzymsami, z iglicą 2-baniastą, spłaszczoną, zwieńczoną krzyżem łacińskim. Portyk 4-kolumnowy, o dość wysmukłych kolumnach; na stylobacie spoczywają kolumny, o cokołach prostopadłościennych z wąską plintą, trzonach złożonych z bębnow z *entasis*, i głowicach kostkowych dołem z plintą. Elewacje korpusu zdobione są boniowaniem; nad oknami sugerują archiwoltę. Gzyms wieńczący jest ciągły, o wklęsłym obrzeżu, gładko tynkowany, pomalowany na brązowo. Tympanon pionowo deskowany. Wnętrze 1-przestrzenne, dobrze doświetlone, pomalowane na biało. Wyposażenie to dwie drewniane podstawy pod katafalk, o formie nóżek, pomalowane na czarno, od frontu z emblematami śmierci: z czaszką i skrzyżowanymi puszczelami, malowane realistycznie, przestrzennie, walorowo, o barwie popielatej, z 1 poł XIX w.; cztery świeczniki drewniane o prostej, walcowatej formie, pomalowane na czarno, z 1 poł. XIX w.; na elewacji wschodniej wmurowana tablica inskrypcyjna z rytym napisem antyką A.D. 1933 / ZA PASTERZOWANIA KSIĘDZA KANONIKA / WŁADYSŁAWA WÓJCIKA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

*/ KAPLICĘ TĘ GROBOWĄ DAWNYCH WŁAŚCICIELI / DÓBR ZAGÓRSKICH
ODNOWILI / BARONOWIE ADAMOWIE GUBRYNOWICZOWIE /* Obecnie obiekt
nie pełni pierwotnej funkcji jako miejsce pochówku potomków rodziny Truskolaskich.
Kaplica została wpisana do rejestru zabytków w 2012 roku (A-700 z 15.02.2012 r.)

Ryc. 10. Cmentarz grekokatolicki w Morochowie (fot. E. A. Marek)

Obiekty małej architektury – krzyże, kapliczki, figury

Ten typ niewielkich budowli odzwierciedla złożoność dziejów wsi wchodzących obecnie w skład gminy Zagórz. Istniejące kapliczki powstały głównie w XIX w. i na pocz. XX w., nieliczne powstały jeszcze w XVIII w. Analizując formę tych niewielkich budowli można je podzielić na kilka grup – kapliczki słupowe, domkowe, skrzynkowe, nawiązujące w formie do niewielkich kościołów. Na terenie gminy licznie występują także przydrożne figury i krzyże.

Kapliczka na terenie szkoły, przy ulicy Piłsudskiego 70 w Zagórz – murowana z wnęką, ceglana, z 1927 roku. W formie smukłego prostopadłościanu. Nakryta brogowym daszkiem. Kapliczkę wieńczy mały krzyżyk żelazny. Została wpisana do rejestru zabytków w 2014 roku (B-679 z dnia 29.10.2014 r.).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 11. Kapliczka przed szkołą podstawową w Zagórz, ulica Piłsudskiego (fot. E. A. Marek)

Kapliczka przy ulicy Karpackiej 122 w Porażu - murowana z wnęką w której widnieje figura Chrystusa, ceglana, z k. XVIII wieku. W formie smukłego prostopadłościanu. Nakryta dwuspadowym daszkiem. Kapliczkę wieńczy mały krzyżyk żelazny. Została wpisana do rejestru zabytków w 2016 roku (A-1384 z dn. 18.02.2016 r.).

Kapliczka naprzeciw domu nr 10 w Tarnawie Górnej - znajduje się po lewej stronie drogi prowadzącej do Leska. Murowana z wnęką, ceglana, z 1900-1925 r. W formie smukłego prostopadłościanu. Nakryta dwuspadowym daszkiem. Kapliczkę wieńczy mały krzyżyk żelazny.

Obiekty użyteczności publicznej

Dworzec kolejowy w Nowym Zagórz - zbudowany został ok. 1884 r. przez C.K. Galicyjską Kolej Transwersalną. Początkowo był to budynek piętrowy, siedmioosiowy,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

z parterowymi krótkimi skrzydłami i długim zadaszeniem na słupach od strony torów. Część piętrową budynku krył naczółkowy dach dwuspadowy, natomiast parterowe skrzydła krył prosty dach dwuspadowy. Był on typowym budynkiem dworcowym, jakie w tym czasie wznoszono wg urzędowych planów austriackich. Budynek ten został częściowo zniszczony podczas I wojny światowej. W okresie międzywojennym dworzec został odbudowany i uzyskał nietypową monumentalną formę, bardziej przypominającą pałac niż budynek dworca. Odbudowano go, a właściwie rozbudowano jako budynek dwupiętrowy z piętrowymi skrzydłami, od wschodu i zachodu ujęty parterowymi, poprzecznymi przybudówkami wysuniętymi od północy w kierunku torów kolejowych. Od strony północnej (od torów) wzdłuż całego budynku wprowadzono zadaszenie na słupach. Wszystkie dachy pokryte są dachówką ceramiczną. Środkowy człon budynku nakryty jest dachem czterospadowym, piętrowe skrzydła przykryto formą dachu półszczytowego a poprzeczne przybudówki dachem dwuspadowym. Od strony południowej (od ul. Dworcowej) szerokie wejście do budynku uzyskało formę dwuwieżowej fasady obejmującej cztery środkowe osie dworca.⁴⁴ W najbliższym czasie zostanie poddany remontowi – zostanie wymieniony dach oraz stolarka okienna i drzwiowa.⁴⁵

Razem z murem (zachowanym częściowo, przylegającym bezpośrednio do bryły budynku od strony zachodniej i ciągnący się na kilka metrów) został wpisany do rejestru zabytków w 2012 roku (A-881 z dnia 13.08.2012 r.)

Dworzec kolejowy w Zagórz - wzniesiony został ok. 1872 r. a jego bryła szczęśliwie przetrwała zasadniczo nienaruszona do dzisiaj. W porównaniu z innymi budynkami tego typu (zachowanymi bądź znanymi z fotografii archiwalnych) budynek zagórskiego dworca posiada nietypową i jednocześnie bardzo prostą formę. To odstępstwo od tradycyjnych wzorów można tłumaczyć zapewne tym, że dworzec ten jak i całą linię kolejową budowała spółka prywatna Pierwsza Węgiersko Galicyjska Kolej Żelazna i nie narzucano jej budowy dworca wg urzędowych planów. Budynek wzniesiono na planie bardzo wydłużonego prostokąta z ryzalitem w części środkowej od wschodu. Jest to budynek piętrowy, 17-osiowy (od wschodu) kryty dachem dwuspadowym, pozbawiony dekoracji. W porównaniu do stanu uwiecznionego na pocztówkach z k. XIX w. oraz z ok. 1917 r. zlikwidowany został gzyms kordonowy oraz gzyms

⁴⁴ GPONZ 2013, s. 42-43

⁴⁵ <https://radio.rzeszow.pl/wiadomosci/dworzec-w-nowym-zagorzu-do-remontu>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

wydzielający parter od wysokiego cokołu, zlikwidowano także główne wejście do budynku, które znajdowało się w ryzalicie i zastąpiono go trzema oknami a od strony torów kolejowych (od zachodu) usunięto zadaszenie wsparte na słupach (lub kolumnkach) ciągnące się wzdłuż 14 środkowych osi budynku (z tej strony 20-osiowego).⁴⁶ Budynek wraz z murem obok niego został wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-881 z 13.08.2012 r.

W ramach budynków związanych z kolejnictwem warto także wspomnieć o innych budynkach. Przy dworcu w Nowym Zagórz (ulica Chopina) znajduje się budynek nastawni, budynek dawnej wieży ciśnień (prawdopodobnie) oraz zapewne kolejowy, niestety nieco przekształcony, obecnie mieszkalny budynek przy ulicy Dworcowej 20. Pięcioosiowy, jednopiętrowy budynek nastawni wzniesiony został na planie prostokąta, wydatnym ryzalitem w części środkowej. Porównanie zachowanych planów budynku wieży ciśnień z istniejącym budynkiem przy ulicy Chopina 17 wykazuje duże podobieństwo w zakresie bryły oraz liczby i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych. Jest to budynek piętrowy, murowany z cegły, na planie prostokąta z ryzalitem w części środkowej, kryty dwuspadowym dachem naczółkowym. Drewniane szczyty dachów oszalowane są pionowo deskami.

Do elementów inżynierskich kolejnictwa należą także mosty, przepusty i wiadukty. Największymi obiektami są częściowo zachowane mosty kolejowe na Osławie między Zagórzem a Zaslawiem oraz na Sanie między Zaslawiem a Załużem. Z mostu na Sanie zachowały się skrajne, murowane z ciosów kamiennych filary. O tym, że był to most dwutorowy świadczy szerokość zachowanego kamiennego filaru od strony ul. Filtrowej.⁴⁷ Obok tych elementów inżynierskich, które są wpisane do GEZ warto by było zrobić przegląd innych tego typu detali, które także mogłyby być objęte ochroną.

W Zagórz łączą się ze sobą dwie linie kolejowe: 107 i 108. Linia kolejowa nr 108 na trasie Stróże – Krościenko zbudowana została w XIX wieku z polecenia władz Cesarstwa Austriackiego. Łączyła ona Pierwszą Węgiersko-Galicyską Kolej Żelazną z Linją Kolejową nr 96. W latach 1945 - 1951 stacją końcową po polskiej stronie była Olszanica, ponieważ dalszy odcinek linii znalazł się na terenie ZSRR. Po zmianie przebiegu granicy z ZSRR w 1951 roku pociągi zaczęły ponownie docierać

⁴⁶ GPONZ 2013, s. 42.

⁴⁷ Op. cit., s. 60.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

do Ustrzyk Dolnych i Krościenka.⁴⁸ Linia kolejowa nr 107 jest to jednotorowa, niezelektryfikowana, pierwszorzędna linia kolejowa łącząca stację Nowy Zagórz ze stacją Łupków i granicą państwa ze Słowacją w tej miejscowości. Linia jest częścią Pierwszej Węgiersko-Galicyskiej Kolei Żelaznej wybudowanej etapami: 12 listopada 1872: Nowy Zagórz – Komańcza – 35,251 km, 18 grudnia 1872: Komańcza – Łupków – 13,769 km, 30 maja 1874: tunel kolejowy w Łupkowie, obecnie na granicy ze Słowacją.⁴⁹

Ryc. 12. Dworzec kolejowy w Nowym Zagórz (fot. E. A. Marek)

⁴⁸ https://pl.wikipedia.org/wiki/Linia_kolejowa_nr_108

⁴⁹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Linia_kolejowa_nr_107

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryc. 13. Dworzec kolejowy w Zagórz (fot. E. A. Marek)

Założenia dworsko-parkowe

Zamek Gubrynowiczów w Zagórz - wybudowany w 1928 r. na pograniczu Poraża i Zagórz (obecnie w granicach administracyjnych Zagórz). Skromna, ale jednocześnie monumentalna w swoim wyrazie budowla została wybudowana przez barona Adama Gubrynowicza. Budynek murowany o planie zbliżonym do litery „L”. W południowo-wschodnim narożniku „zamku”, została wybudowana wyniosła wieża, częściowo wtopiona w bryłę budynku. Wschodnie narożniki budynku zostały podparte wysokimi przyporami. Kamienne przypory oraz takież cokół, który kończy się na poziomie okien parteru, sprawiają wrażenie monumentalności i solidności siedziby rodu Gubrynowiczów. Nad wejściem został umieszczony płaskorzeźbiony kartusz herbowy fundatora. Elewacje budynku zwieńczone są gzymsem koronującym natomiast parawanowy szczyt krótszego skrzydła dekorowany jest blendami. Zamek przykryty dachem czterospadowym krytym blachą. Akcent dekoracji architektonicznej został położony na zwieńczeniu wieży. Zwieńczenie zostało wydzielone gzymsem kordonowym, powyżej którego ściany ozdobione są fryzem z ostrołukowych arkadek. Nad fryzem pozorne blanki, całość przykryta czterospadowym dachem. Wieża, jej dekoracja oraz rozwiązanie szczytu nadają budowli neogotycki rys.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Pałac w Dolinie w Zagórz - wybudowany na początku XX w. przez ówczesnego właściciela wsi Romana Małachowskiego. W czasie II wojny światowej na terenie pałacu stacjonowały jednostki Wehrmachtu. W latach 1948-1950 obiekt został gruntownie wyremontowany. Obecnie pałac jest własnością prywatną i pilnie wymaga gruntownego remontu. Jest to budynek murowany, piętrowy, wybudowany na planie litery „L”. Jego charakterystyczną cechą jest dominująca w sylwecie pałacu ośmioboczna wieża. Została ona wybudowana przy wschodniej elewacji budynku, przykryta ośmiopłaciowym dachem, zwieńczonym dwiema sterczynami. Jest to budynek o skromnym detalu architektonicznym, wyrażonym w profilowanych opaskach okiennych oraz dekoracyjnie wykonanym drewnianym gzymsie koronującym. Dachy kryte w większości dachówką urozmaicone są niewielkimi lukarnami oraz ceglany kominami. Nie jest objęty MPZP.

Dwór w Tarnawie Górnej - wzniesiony został w 1 poł. XIX w., a zapewne już na początku XX w. nie był siedzibą właściciela. W 1909 r. ówczesny właściciel wsi Władysław Podwapiński przeznaczył dwa pomieszczenia w dworze na szkołę. W budynku dworu mieszkał także ówczesny ekspozyt ks. Antoni Zięba. Pod koniec I. 50 XX w. budynek pełnił wielorakie funkcje będąc posterunkiem Milicji Obywatelskiej, w części sklepem a w części magazynem. Obecnie jest to budynek murowany, parterowy, częściowo podpiwniczony; przykryty dachem czterospadowym krytym blachą. Założony na planie prostokąta. Na osi elewacji wschodniej drewniany ganek wsparty na dwóch słupach, kryty dachem dwuspadowym. Obecnie dekoracja elewacji ogranicza się do drewnianego obramienia drzwi wejściowych (profilowanego z uszakami) oraz wieńczącego elewację gzymsu koronującego. Jeszcze pod koniec I. 50 XX w. ściany zewnętrzne posiadały skromną dekorację ramową.

Pozostałości założenia dworskiego w Olchowej - relikty parku oraz kaplica fundowana przez właściciela dworu, rozbudowana w późniejszym okresie. Oba przykłady są świadkami ponad półwiecznego władania majątkiem w Olchowej przez rodzinę Schrammów. Z miejscowością związany był Julian Schramm profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także Wiktor również profesor, ale Uniwersytetu Poznańskiego. Obaj zasłużyli dla Olchowej i okolic jako badacze regionalnej historii (pozostałości parku dworskiego wpisane do rejestru zabytków pod numerem A-352 z 28.08.2009 r.

Dwór w Kalnicy - nie zachował się do dzisiejszych czasów, lecz miejsce po nim zostało upamiętnione ze względu na związaną z nim postać Wincentego Pola.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W XIX w. majątność dworska należała do rodziny Krasickich z Leska. W l. 1836-1839 majątkiem ówczesnego właściciela Kalnicy Ksawerego Krasickiego zarządzał Wincenty Pol, znacząca postać polskiego życia kulturalno-politycznego w XIX w. Podczas pobytu w Kalnicy Pol prowadził szeroko zakrojoną działalność gospodarczą, ale także pisał i prowadził działalność naukową. Obecnie na miejscu dworu została umieszczona przez Nadleśnictwo Baligród tablica informująca turystów o historii tego miejsca.⁵⁰

Zespół dworski w Zagórz (określenie znajduje się w GEZ dla parku) przy ulicy Dworskiej, sam dwór i spichlerz ujęte są w MPZM o nazwie "Strefa Gospodarcza - I". Dwór pochodzi z 4 ćw. XIX wieku, powstał dla ówczesnych właścicieli Zasławia – zasłużonej rodziny Łępkowskich. Niestety z licznych zabudowań dworsko-folwarcznych znajdujących się w Zasławiu jeszcze do 1944 r. pozostał jedynie budynek spichlerza oraz dwór, który w wyniku licznych funkcji jakie pełnił po II wojnie światowej został gruntownie przebudowany do tego stopnia, iż po części zatracił cechy zabytku. Dwór obecnie zajęty jest przez producenta wyrobów drewnianych. Spichlerz datowany jest na lata 20.-30. XX wieku. Ostatni właściciel, który użytkuje obiekt, czyli Sanocka Spółdzielnia Inwalidów prowadzi Zakład Opakowań Tekturowych. W MPZP o nr SUIKZP 31 i 38 wypisano ustalenia dotyczące ochrony dworu oraz spichlerza, nie uwzględniono jednak parku.

W północnej części osiedla Zagórz – **Wielopola** - znajduje się **dwór** z 1865 roku wraz z zabudowaniami gospodarczymi. Dwór otacza zespół parkowy tworzący kształt nieregularnej podkowy oraz stawy. Wjazd do dworu przez mostek, wokół dworu ogród i sad. Dwór murowany, parterowy, otynkowany na biało, z gankiem z kolumnami oraz werandą, przykryty dachem dwuspadowym z czerwonej, austriackiej dachówki, zorientowany na godzinę 11.

Budownictwo drewniane

Zasób drewnianego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego gminy Zagórz, podobnie jak w innych regionach, z roku na rok ulega uszczupleniu, głównie przez rozbiórki starych budynków, a nierzadko poprzez ich częściowe przekształcenie w czasie remontów, co wiąże się często ze zmianę funkcji budynku na całkowicie gospodarczą. W tym miejscu należy jednak dokonać pewnego rozróżnienia drewnianego budownictwa gminy Zagórz na ludowe, łatwo odróżnialne, związane

⁵⁰ GPONZ 2013, s. 40-41.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

z dawną, miejscową tradycją budowlaną grup etnograficznych zamieszkujących te tereny oraz ponadregionalne, powszechne dla dużego obszaru województwa, nieposiadające już charakterystycznych znamion dawnego budownictwa ludowego, a rozpowszechnione w latach 20.-30. XX w. i następnie kontynuowane, głównie w latach 40.- 60. XX w.

Najstarsze zachowane ludowe budownictwo drewniane gminy Zagórz charakteryzuje się znaczną różnorodnością z uwagi na położenie na styku trzech grup etnograficznych – Bojków, Dolinian i Łemków, zamieszkujących te tereny do końca II wojny światowej. Różnice jakie wychwycili badacze pomiędzy budownictwem łemkowskim i bojkowskim dotyczyły głównie rozplanowania wnętrz, charakterystycznej formy dachu (dwuspadowego u Łemków i czterospadowego u Bojków), sposobu malowania i dekorowania ścian. Musimy jeszcze pamiętać, że upłynęło już ponad 60 lat odkąd wszystkie te grupy etnograficzne praktycznie przestały istnieć. Nie istnieją dzisiaj wsie Chocień, Sukowate, Kamionki i Zawadka Morochowska, a w Kalnicy i Seredniem Wielkiem stwierdzono jedynie pojedyncze przypadki domów, które mogły być wzniesione jeszcze przed wojną, w żadnym jednak przypadku niezwiązanych z tradycyjnym budownictwem ludowym tych terenów. Inne miejscowości, gdzie najczęściej również przeważała ludność ruska zostały tuż po wojnie i w pocz. lat 50. XX w. mocno wyludnione. W wymienionych wyżej wsiach zasób budownictwa ludowego został mocno przetrzebiony – tak w wyniku działań wojennych jak i walk z UPA. Opuszczone domy szybko niszczały a te nieliczne, ocalałe z pożogi i użytkowane po wojnie budynki w większości poddawano licznym remontom i przebudowom, zmieniano przekrycie oraz formy ich dachów, przemalowywano zrąb itd. Część domów mieszkalnych (historycznych) zwrócona jest do drogi dłuższą ścianą (kalenicowo) (np. Czaszyn 58, 61, 139, 253, Łukowe 2, Tarnawa Górna 83, 92, 97), część natomiast ścianą szczytową (Tarnawa Górna 92, 98). Generalnie dążono do takiego usytuowania chałup, aby przynajmniej jedno okno izby było skierowane w kierunku południowym. Odnotowano tylko jeden przypadek domu w konstrukcji sumikowo-łątkowej, z sumikami wzmocnionymi mieczami (Tarnawa Dolna nr 147), charakterystycznej dla budownictwa ruskiego z obszaru Pogórza Przemyskiego. Ściany domów wykonane są najczęściej z belek o znacznej szerokości. W nowszych budynkach (XX w.) stosowane jest łączenie belek na rybi ogon. Jak wynika z przedwojennych badań terenowych starsze chałupy tego rejonu miały zwykle dach

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

czterospadowy z otworem odprowadzenia dymu z kurnego pieca zlokalizowanym u zbiegu połaci w szczytach. Zasadniczo nie występują już dachy czterospadowe.

Na całym obszarze gminy zanikła prawie całkowicie (lub nigdy nie występowała) łemkowska i bojkowska tradycja malowania domów w dwukolorowe pasy.⁵¹ Odnotowanym wyjątkiem jest niewielki zachowany fragment domu nr 50 w Mokrem, którego zrąb ma kolor brązowy a spoina biały.

Oddzielne budynki gospodarcze występujące przy starszych zagrodach należą do rzadkości.

Na terenie gminy w miejscowościach Poraż (nr 262 i 97) i Zahutyń (nr 100, 123) zachowały się bardzo ciekawe domy – zagrody jednobudynkowe z podcieniem wnekowym. Etnografowie przyjmują, że była to cecha charakterystyczna dla budownictwa Dolinian – mieszanej grupy złożonej z ludności polskiej i ruskiej. Podcień taki pełni dość istotną funkcję, ponieważ łączy część mieszkalną z gospodarczą bez konieczności wychodzenia poza obręb domu.

Odrębny charakter posiada drewniana zabudowa Zagórza. Ogólnie przeważa tu typ skromnego budownictwa charakterystycznego dla małych miasteczek lub przedmieść większych miast. Można tu mówić o przetrwaniu klimatu miejscowości z okresu jej silnego rozwoju jaki miał miejsce w k. XIX i w 1 ćw. XX w. Dekoracja tych domów jest dość uboga. Często jednak domy nie są nawet oszalowane, posiadając jedynie pobielony zrąb.⁵²

Inne zabytki

Ciekawszymi zabytkami, uwzględnionymi w Gminnej Ewidencji Zabytków są:
Zespół osiedla kolejarskiego (przy ulicy Kolejowej w Zagórz) zostało wzniesione w latach 1872-1880 przez prywatną Pierwszą Węgiersko-Galicyską Kolej Żelazną dla zapewnienia podstawowych warunków socjalno-bytowych dla służby kolejowej i warsztatowej taboru kolejowego. Osiedle to wzniesiono zasadniczo w dwóch etapach w latach 1872-1880, a rozbudowano je w 1922 roku o piętrowy budynek usytuowany na południowym skraju osiedla. Każdy z budynków posiadał po cztery mieszkania o układzie kuchnia (z wydzieloną sienią) – pokój. W późniejszym czasie do każdego domu dobudowano po cztery drewniane ganki przedwejsciowe stanowiące osłonę wejść do poszczególnych mieszkań. W jednym z budynków urządzono cztery

⁵¹ Cecha charakterystyczna dla ludności łemkowskiej. Z braku zachowanych tego typu chałup, dziś trudno stwierdzić, czy w wioskach obecnej Gminy Zagórz takie istniały. Por. z Czajkowski J. 1993, s. 18.

⁵² GPONZ 2013, s. 61-65.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

mieszkania o zróżnicowanym programie mieszkaniowym – dwa mieszkania o układzie kuchnia-pokój oraz dwa o układzie kuchnia-pokój-pokój. Podobnie jak opisane wyżej budynki drewniane wszystkie domy murowane zaopatrzone w przedwejsiowe, drewniane ganki. Na granicy działek, na osi symetrii każdego budynku mieszkalnego wzniesiono po dwa budynki gospodarcze (każdy z dwoma ustępami oraz czterema pomieszczeniami na opał i hodowlę inwentarza) w taki sposób, że każdy budynek gospodarczy obsługiwał dwa mieszkania. Do dziś istnieje 11 budynków mieszkalnych oraz mocno przekształcony piętrowy budynek usytuowany na południowym skraju osiedla. Rozebrano część budynków gospodarczych, a część przekształcono.⁵³

Zespół osiedla robotniczego (przy ulicy Fabrycznej w Zagórz). Znajduje się na osiedlu Zaslów i powstało w latach 20. XX wieku dla pracowników Fabryki Celulozy. Historia tego osiedla jest słabo rozpoznana i należało by bliżej przyjrzeć się stojącym do dziś siedmiu budynkom.⁵⁴

Zabytki we własności Gminy

Na terenie gminy znajduje się kilka zabytków, których właścicielem jest Gmina. O te zabytki Gmina powinna w szczególności dbać i nadawać im priorytetowe znaczenie. Ponadto powinna starać się, by ich ochrona, konserwacja, eksponowanie w przestrzeni było zauważalne, a także skłaniały innych właścicieli zabytków do większej dbałości o nie. Do zabytków we własności Gminy należą:

- Dworzec kolejowy w m. Mokre 19
- Dom Ludowy w m. Tarnawa Górna
- Zespół Klasztorny Karmelitów Bosych w m. Zagórz
- Szkoła przy ul. Piłsudskiego 70 w m. Zagórz
- Kapliczka przy ul. Piłsudskiego 70 w m. Zagórz (na terenie SP nr 1)
- Obiekty na terenie cmentarza przy ul. Piłsudskiego w m. Zagórz
- Cmentarz grekokatolicki przy ul. Wolności w m. Zagórz
- Cmentarz żołnierzy sowieckich przy ul. Wolności w m. Zagórz
- Cmentarz rzym. Kat./gr.kat. przy ul. Pospolitej w m. Zagórz (obręb Zaslów)
- Zbiorowa mogiła Żydów przy ul. Fabrycznej w m. Zagórz (obręb Zaslów)
- Szkoła Podstawowa w m. Zahutyń

⁵³ Op. cit., s. 58.

⁵⁴ Op. cit., s. 59.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Prawna ochrona zabytków wynika z form ochrony, które wskazuje Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, są one określone w sposób następujący:

- 1) wpis do rejestru zabytków – podstawowa forma polegająca na objęciu ochroną prawną zabytku, poprzez wydanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków decyzji administracyjnej;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (...) – szczególną ochroną muszą być objęte zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków oraz ich otoczenia, inne zabytki nieruchomości znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) uznanie za pomnik historii dotyczy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury.

5.3.1. Pomniki historii to miejsca, które, ze względu na szczególną wartość znaczenie dla kultury narodowej, z uwagi na swoją historię, klasę architektury oraz piękno otaczającego je krajobrazu, zasługują na szczególną uwagę i ochronę. Lista Pomników Historii została zapoczątkowana w 1994 r. Obecnie liczy 114 zespołów i obiektów położonych na obszarze całego kraju (dane zgodne na dzień 21.11.2021 r.). Na terenie województwa podkarpackiego obecnie jest siedem Pomników Historii. Nie ma na tej liście obiektów z gminy Zagórz.

5.3.2. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Rejestr ten prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków nieruchomości, ruchomych i archeologicznych. Wpisanie zabytku do rejestru zabytków nakłada na właściciela bądź posiadacza obowiązki wynikające m.in. z Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (wskazane szczegółowo w punkcie 5.5.1. Programu Opieki).

W aneksach, będących załącznikiem do Programu Opieki, przedstawiono wykazy zabytków nieruchomości, ruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

zabytków województwa podkarpackiego, położonych w granicach administracyjnych gminy Zagórz.

Zabytki nieruchomości

Wpis do rejestru zabytku nieruchomego może nastąpić z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9 ust. 1). Przedmiotowego wpisu dokonuje wojewódzki konserwator zabytków, wydając decyzję administracyjną. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2), albo obszar lub zespół zabudowy. W przypadku wpisów obszarowych w gminie Zagórz do rejestru wpisane są: zespół cerkwi prawosławnej w Morochowie, zespół kościelno-plebański w Porażu, zespół klasztorny w Zagórz oraz zespół osiedla kolejarskiego w Zagórz.

Po nowelizacji Ustawy o ochronie zabytków w 2017 r., informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście. Jednocześnie informację o wszczęciu postępowania i o wpisaniu zabytku do rejestru zabytków jest obowiązkowo publikowana na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek. Wynika to z faktu, iż od momentu rozpoczęcia procedury wpisu do rejestru zabytek podlega ochronie prawnej (art. 9 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

W gminie Zagórz obecnie wpisanych jest do rejestru zabytków 33 obiekty i zespoły, w ramach decyzji wydanych przez konserwatora wojewódzkiego, które zgodnie z obowiązującą Ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami podlegają ścisłej ochronie prawnej. Różnica pomiędzy liczbą decyzji i liczbą zabytków wynika z faktu, że niektóre decyzje obejmują kilka obiektów, np. decyzja dotycząca zespołu klasztorowego w Zagórz obejmuje 10 zabytków. Liczba zabytków wpisanych do rejestru nie jest stała z uwagi na wpisywane kolejne obiekty z gminnej ewidencji zabytków. W tej chwili zabytki rejestrowe w gminie Zagórz stanowią 19,52 % wszystkich obiektów nieruchomości włączonych do gminnej ewidencji zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Warto rozważyć działania zmierzające do wpisania do rejestru zabytków cennych obiektów zabytkowych np. kapliczki przy drodze Zagórz-Komańcza w Czaszynie, kościoła MB Królowej Polski w Zagórz (ulica Podjazd), czy willi przy ulicy Dworcowej 3 w Zagórz.

Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków znajduje się w załączniku nr 1, dane te są również dostępne na stronie internetowej wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator w ramach 16 decyzji wpisał do rejestru zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego, będące zabytkami sakralnymi, są to wyposażenia świątyń (ikonostas, ikony, płaszczanica, rzeźby, obrazy, obraz tablicowy, wyposażenie malarskie kościoła, prospekt organowy, wyposażenie ruchome i in.). Wykaz zabytków ruchomych, wpisanych do rejestru zabytków znajduje się w załączniku nr 4.

Najciekawszymi i jednocześnie najcenniejszymi są te zabytki, które zostały wpisane do rejestru zabytków: wyposażenie malarskie kościoła Karmelitów w Zagórz (decyzja B-435 z dn. 22.09.1971 r., dawna decyzja B-102) oraz obraz tablicowy *Zwiastowanie* z retabulum ołtarza gł. (poł. XVI w.?) w kościele parafialnym w Zagórz (decyzja B-434 z dn. 11.01.1971 r., dawna decyzja B-60).

Inne cenne zabytki, wpisane do rejestru zabytków to np.:

- z cerkwi prawosławnej w Morochowie:
 - ikonostas z 1837 roku (decyzja B-62 z 05.09.2002 r.), którego renowację rozpoczęto od 1999 roku. Ikonostas pochodzi z pierwszej połowy dziewiętnastego wieku, ze zwieńczeniem architektonicznym. Ikony dziewiętnastowieczne.
 - Płaszczanica, dwa krzyże procesyjne (decyzja B-288 z 23.02.2009 r.); Płaszczanica z 1803 r., z dwóch stron ikony: Chrystus w grobie i Chrystus Zmartwychwstały.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- ikony z ok. połowy XIX w. (decyzja B-712 z 30.12.2015 r.). [Ofiarowanie Dzieciątka w Świątyni, fundacji Iwana Mielnika i Hnata Barniaka, śś. Dymitr i Michał, Niesienie Krzyża, Pieta, fundacji Iwana Gołda, Trójca Święta]
- rzeźba Św. Paweł z kapliczki na dz. ewid. nr 113 w Porażu (decyzja B-759 z 18.02.2016 r.)
- w kościele parafialnym w Zagórz:
 - cykl stacji Drogi Krzyżowej, 5 obrazów należących do kościoła parafialnego w Zagórz (decyzja B-160 z 27.04.2006 r.). Stacje Drogi Krzyżowej z końca XVIII wieku znajdowały się pierwotnie w kościele Karmelitów.
 - rzeźby na belce tęczkowej (decyzja B-596 z 26.02.2013 r.)
- kapliczka przydrożna Matki Bożej (dz. ew. nr 842) przy ulicy Piłsudskiego 70 w Zagórz (decyzja B-679 z 29.10.2014 r.). Jest to neogotycka, dwukondygnacyjna kapliczka, stojąca przed szkołą. Zbudowana z cegły i kamienia. Wzniesiona w XIX wieku, odnowiona w 1960 roku. Obecnie na nowo odnowiona. Od zewnątrz pomalowana na biało oraz jasnobrązowo. W dolnej, cokołowej części zachowane parzyste blendy ostrołukowe. W górnej części, z trzech stron, ostrołukowe zaszkłone arkady na filarach, wieńczone podobnie jak ściana tylna trójkątnymi wipergami. Całość zakończona wieżyczkowym dachem metalowym, zwieńczonym także metalowym krzyżem łacińskim, którego ramiona i górna część zakończona trójlistnie, a w przecięciu belek wpisany okrąg. Wewnątrz pierwotnie znajdował się stary obraz olejny z XIX wieku, który już w latach 60 XX wieku był w złym stanie.⁵⁵ Obecnie wewnątrz kapliczki znajduje się gipsowa figurka Matki Boskiej przyozdobiona sztucznymi kwiatami.

Z całą pewnością zakres ochrony zabytków ruchomych powinien być większy. Wiele nagrobków na dawnych i użytkowanych cmentarzach pozostaje poza ewidencją konserwatorską.

Zabytki archeologiczne

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, iż zabytki archeologiczne to zabytki nieruchome, będące powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów

⁵⁵ Karta zielona nr 8848.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

albo zabytki ruchome, będące tym wytworem. Są to w szczególności: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Obecnie w rejestrze zabytków gminy Zagórz jest 177 stanowisk archeologicznych. Najcenniejszym i najbardziej znanym stanowiskiem archeologicznym w gminie jest prawdopodobne grodzisko w Zagórz, niestety o nieokreślonej chronologii, które jest wpisane do rejestru zabytków archeologicznych pod nr A-a 55 z dnia 13.03.1971 roku. Także w Zagórz Zaslawiu, pod numerem stanowiska 1 znajduje się prawdopodobne cmentarzysko, gdzie odkryto jeden grób. Stanowisko to także znajduje się w rejestrze zabytków – na mocy decyzji A-411 z dnia 11.12.1968 rok. Większość stanowisk wpisanych do gminnej ewidencji zabytków stanowią dawne osady, ślady osadnictwa lub punkty osadnicze zaliczane do okresu średniowiecza (wczesnośredniowiecznych znajduje się 21, zaś późnośredniowiecznych 41), następnie osady z epoki brązu (łącznie 71 stanowisk) oraz epoki kamienia (z okresu paleolitu jedno stanowisko w Porażu i jedno w Zawadce Morochowskiej; z neolitu łącznie 12 stanowisk – 3 w Czaszynie, 1 w Mokrem, 2 w Morochowie, 2 w Porażu, 1 w Zagórz, 2 w Zahutyńiu i 1 w Zawadce Morochowskiej); w tym zbiorze nie ma kurhanów. Mniej licznie występują stanowiska z okresu żelaza (w tym z okresu halsztackiego - 12, okresu wpływów rzymskich – 10) oraz nowożytności – 49. Warto także wspomnieć, że 25 stanowisk chronologicznie określono jako przynależne okresowi rzymskiemu. Część stanowisk jest datowana także jako „prahistoria”. Tak scharakteryzowanych stanowisk jest razem 46.

Wszystkie roboty ziemne (takie jak budowy, roboty instalacyjne, gazociągi, wodociągi, kanalizacje, kable energetyczne i telefoniczne, rowy melioracyjne) w obrębie stanowisk archeologicznych i ich sąsiedztwie, muszą być uzgadniane z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (PWKZ) i prowadzone (wraz z ich dokumentacją) na koszt inwestora, pod nadzorem specjalisty – archeologa. Naruszenie stanowiska archeologicznego jest możliwe tylko po wcześniejszym przebadaniu danego miejsca. O każdorazowym znalezisku archeologicznym należy informować PWKZ, a jeśli nie jest to możliwe Burmistrza Miasta i Gminy Zagórz (art. 32 i 33 Ustawy o ochronie zabytków).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

5.3.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego są formą ochrony zabytków realizowaną przez samorząd gminny.

Ustawa o ochronie zabytków w art. 18 określa niezbędne elementy przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz planów miejscowych (także strategii), a są to:

- 1) zapisy Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
- 2) rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustalenia dotyczące przeznaczenia i zasad zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Jednocześnie w dokumentach, takich jak studium, plan miejscowy oraz decyzje o warunkach zabudowy konieczne jest uwzględnienie ochrony:

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w planach miejscowych uwzględnia się także zapisy gminnego programu opieki nad zabytkami oraz ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wiąże się z dopełnieniem określonej przepisami procedury. W ramach podejmowanych czynności niezbędna jest między innymi współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych. Konserwator po otrzymaniu zawiadomienia o podjęciu odpowiedniej uchwały przez Radę Miasta składa wnioski konserwatorskie, następnie wyraża opinie i udostępnia niezbędne informacje. Na koniec uzgadnia projekt i zmiany planu zagospodarowania w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

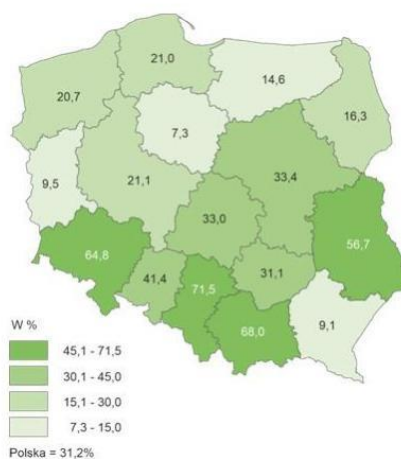
Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W założeniach ustawodawcy miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny odgrywać główną rolę w procesie kształtowania ładu przestrzennego i być efektywną formą ochrony zabytków. Utrudnieniem dla realizacji tego celu jest między innymi żmudny i czasochłonny proces powstawania i uzgadniania planu, szczególnie w skomplikowanym obszarze urbanistycznym o wielowiekowej historii, nawarstwieniach i licznych problemach oraz sprzecznych potrzebach różnych grup interesariuszy.

W 2019 r. liczba planów zagospodarowania przestrzennego na Podkarpaciu wyniosła 4119 i stanowiła 7,4% planów w kraju. Mimo, że w porównaniu z 2016 r. ich liczba wzrosła o 213 to jednak sam odsetek uległ zmniejszeniu – w 2016 r. plany stanowiły 7,9%.

Powierzchnia gminy objęta obowiązującymi planami ogółem wyniosła w kraju 9426545 ha w 2016 r. i zwiększyła się w przeciągu 3 lat do 9528544 ha. W województwie podkarpackim powierzchnia gminy objęta obowiązującymi planami ogółem zwiększyła się w analizowanym okresie z 155763 ha do 162661 ha.

W województwie podkarpackim udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem w 2019 r. wyniósł zaledwie 9,1%.

Mapa 1. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem według województw w 2019 r.

Źródło: *Przegląd regionalny. Województwo podkarpackie 2019*, Rzeszów 2020, s.332.⁵⁶

⁵⁶ <https://rot.podkarpackie.pl/index.php/dostepnosc-uslug/4-2-planowanie-przestrzenne-wspierajace-aktywizacje-spoleczności-i-aktywizacja-obszarów-zdegradowanych>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

5.3.4. Parki kulturowe

Parki kulturowe są tworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Zgodnie z art. 16 ust. 1 park tworzy rada gminy na podstawie uchwały po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

Tego typu forma ochrony jest szczególnie polecana dla form krajobrazowych i może być pomocna przy opracowaniu długofalowej strategii działania dla cennych obszarów kulturowych i kulturowo-przyrodniczych. Obecnie korzystają z niej ośrodki staromiejskie o szczególnych wartościach zabytkowych, takie jak Jarosław czy Krosno do efektywnych działań na rzecz estetycznego kształtowania przestrzeni i ochrony krajobrazu kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje, aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie: wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w tejże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania stosownych zarządzeń. Przepisy prawa przewidują obowiązek informowania właścicieli i posiadaczy zabytków o ujęciu go w gminnej ewidencji zabytków, a fakt włączenia do tejże powinien być podany do publicznej wiadomości w sposób przyjęty w danej gminie. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki. Zarządzenia Burmistrza dotyczące zmian wprowadzanych w Gminnej ewidencji zabytków publikowane są w Biuletynie Informacji Publicznej.

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Zagórz sporządzona została w 2021 r. i obowiązuje na podstawie Zarządzenia Nr 91/2021 Burmistrza Miasta i Gminy Zagórz z dnia 7 lipca 2021 r. w sprawie Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Zagórz. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podkarpackiego (por. Aneks 1) oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków i inne wskazane przez Burmistrza gminy w porozumieniu z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (por. Aneks 2), a także stanowiska archeologiczne (por. Aneks 3). Łącznie, gminna ewidencja zabytków gminy Zagórz obejmuje 346 obiekty zabytkowe.⁵⁷ Najliczniejsza grupa obejmuje stanowiska archeologiczne, co jest typową sytuacją w przypadku obszarów niskozurbanizowanych.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych

⁵⁷ Należy pamiętać o dwóch stanowiskach archeologicznych, które jeszcze nie zostały uwzględnione w GEZ, ponieważ nie mają założonych kart adresowych (stan na dzień 26.04.2022 r.). Są to stanowiska Morochów 22 (73) oraz Morochów 23 (74).

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

za granicę niezgodnie z prawem. Gmina Zagórz dąży także do rozszerzenia zakresu gminnej ewidencji zabytków wskazując obiekty, które powinny zostać objęte ochroną ze względu na ich wartość dla lokalnego dziedzictwa i tożsamości gminy.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji wypracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki⁵⁸ proponując pięć kryteriów oceny:

- 1) ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2) ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3) ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);
- 4) ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;
- 5) dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną, a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne

⁵⁸ M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków. Najważniejsze spośród nich to obiekty o znaczeniu ponadregionalnym, stanowiące markę Gminy Zagórz w Polsce i za granicą: zespół klasztorny Karmelitów Bosych, zespół cerkwi grekokatolickiej w Morochowie, dworzec kolejowy w Nowym Zagórz. Mają one także ważny wpływ na kształtowanie tożsamości mieszkańców, stanowią powód do dumy z posiadanego dziedzictwa. Należy też pamiętać o tych zabytkach oraz obiektach nieobjętych ochroną prawną, które posiadają znaczną wartość o wymiarze regionalnym oraz lokalnym, często w obrębie wsi czy nawet osiedla. Łączą i integrują one mieszkańców wspólnotą wspomnień. Z tego powodu, władze gminy Zagórz podejmują działania zmierzające do rozszerzenia katalogu obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Stan zachowania zabytków nieruchomych w gminie Zagórz jest zróżnicowany w zależności od kategorii obiektów. W najlepszym stanie są zabytki sakralne, kościoły i kapliczki. Gmina systematycznie udziela dotacji celowych na dofinansowanie prac budowlano-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Tabela 2. Analiza SWOT dla terenu gminy Zagórz

Silne strony	Słabe strony
Występowanie obiektów zabytkowych i historycznych o wartościach ponadregionalnych	Niewystarczająca liczba badań konserwatorskich oraz inwentaryzacji obiektów zabytkowych i ich elementów, np. dotyczących zabytkowej stolarki
Duża liczba obiektów o walorach historycznych w centrum miasta Zagórz	Brak wystarczającej liczby osób wyspecjalizowanych w dziedzinach dokumentowania, badania i prowadzenia prac w zabytkach
Zadbane najważniejsze zabytkowe obiekty sakralne oraz użyteczności publicznej, będące wizytówkami gminy	Brak systematycznej edukacji poruszającej zagadnienia z zakresu dziedzictwa kulturalnego i ochrony zabytków
Posiadanie Gminnej Ewidencji Zabytków i jej stałe uzupełnianie	Brak inicjatywy części prywatnych właścicieli w dążeniu do prawidłowego utrzymania obiektów zabytkowych
Występowanie obszarów atrakcyjnych przyrodniczo oraz krajobrazowo	Deficyt organizacji pozarządowych zajmujących się edukacją i popularyzacją dziedzictwa
Istnienie obszarów chronionych: użytków ekologicznych oraz licznych pomników przyrody, będących zapleczem przyrodniczym, występowanie Parku Krajobrazowego	Niewystarczająca promocja walorów przyrodniczych
Uwzględnienie potrzeb ochrony zabytków i ochrony przyrody w dokumentach strategicznych i programowych gminy oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym	Duży koszt rewaloryzacji zabytków i terenów przyrodniczo czynnych, użytków, drzew pomnikowych
Udzielanie dotacji właścicielom obiektów zabytkowych z budżetu gminy oraz znaczący wzrost środków finansowych na ten cel w budżecie gminy na przestrzeni ostatnich lat	Wymagająca renowacji ze względu na zły stan techniczny część obiektów zabytkowych niebędących własnością gminy
Coroczne przeglądy drzew pomnikowych i utrzymywanie bieżących użytków ekologicznych	Niewystarczająca promocja dobrych wzorców i praktyk w obszarze dziedzictwa kulturowego
Funkcjonujące, zróżnicowane trasy i szlaki turystyczne, piesze i rowerowe	Niewystarczająca świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właściciela

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

	do należytego utrzymywania zabytków i terenów zielonych
Wykreowane produkty turystyczne (ruiny klasztoru Karmelitów Bosych)	Niewystarczająca ilość oznaczeń obiektów zabytkowych i obiektów cennych przyrodniczo i informacji o nich w terenie
Odbывające się regularnie imprezy kulturalne, w tym Rykowisko Karpackie, Dożynki, Święto Kultury nad Oslawą, Festiwal piosenki dziecięcej i młodzieżowej „Sukcesik”, Bieszczadzki Rajd Pojazdów Zabytkowych, Klasycznych i Militarnych	
Szeroka oferta kulturalna instytucji kultury (głównie MGOKiS, lokalne KGW)	
Działający punkt Informacji Turystycznej: Foresterium	
Dobre warunki do rozwoju turystyki krajoznawczej i specjalistycznej	
Szanse	Zagrożenia
Przygotowane i realizowane konkretne zadania związane z rewitalizacją obiektów i obszarów zabytkowych	Luki prawne i brak spójności w przepisach (np. Ustawa o ochronie zabytków w relacji z Prawem budowlanym)
Włączanie w proces dbałości o ochronę dziedzictwa kulturowego gminy mieszkańców poprzez konsultacje społeczne dokumentów programowych	Niewystarczająca ilość funduszy na pielęgnację pomników przyrody i utrzymywania użytków ekologicznych
Rozwój promocji gminy w oparciu o turystykę kulturową	Możliwe ograniczenie środków finansowych z budżetu UE na turystykę i dziedzictwo kulturowe
Możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: samorządowych, państwowych, środki UE i in.	Niechęć do obejmowania obiektów ochroną konserwatorską przez właścicieli

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby	Niewystarczające środki finansowe na prace konserwatorskie ze względu na duże potrzeby w tym zakresie
Zwiększanie się zainteresowania społecznego lokalną historią i zabytkami oraz otaczającym krajobrazem	Często negatywny obraz służb konserwatorskich w świadomości społecznej
Rosnąca popularność regionalnych wyrobów, inspirowanych kulturą ludową	Obniżenie walorów krajobrazu kulturowego i przyrodniczego poprzez wprowadzanie nowej zabudowy oraz infrastruktury
Zwiększanie się zainteresowania społecznego aktywnymi formami spędzania czasu wolnego z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego	Mało skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska
Zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców	Dążenie do szybkiego wykonania prac budowlanych kosztem rozpoznania wartości zabytku i jakości prowadzenia prac
Promocja walorów krajobrazu przyrodniczego gminy	

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Zagórz wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby gmina była miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Gmina Zagórz od wielu lat prowadzi prace konserwatorskie ruin klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórz. Obecnie także trwają tam szeroko zakrojone prace konserwatorskie. Drugi etap odbudowy klasztoru realizowany był w latach 2011 do 2021 (w ciągu trwania poprzedniego GPOnZ uchwalonego w 2018 oraz wcześniejszego, uchwalonego w roku 2013). W 2017 roku gmina Zagórz uzyskała dofinansowanie z Unii Europejskiej na projekt polegający na adaptacji zabytkowych ruin budynku Foresterium na Centrum Kultury. W latach 2018-2019 miała miejsce konserwacja wozowni i murów obronnych, w 2020 r. przeprowadzono konserwację strony zachodniej kościoła, natomiast w 2021 r. zabezpieczono wieżę zachodniej

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

części kościoła. Z myślą o projekcie budowy Centrum Kultury Foresterium Gmina Zagórz zrealizowała również mikroprojekty: „Polsko-Słowackie podróże w czasie oraz „Nowoczesne oblicze kultury pogranicza” oraz: „Cyfrowe oko” – Innowacyjne spojrzenie na kulturę pogranicza”.⁵⁹

W roku 2022 rozpoczęto kolejne działania wpisane do założeń z GPOnZ na lata 2018-2021. Przy współpracy z Lokalną Grupą Działania Nasze Bieszczady w Lesku, Ochotniczą Strażą Pożarną w Łukowem i Ochotniczą Strażą Pożarną w Czaszynie złożono wnioski o dofinansowanie planowanych do przeprowadzenia prac konserwatorskich i zabezpieczających przy następujących kapliczkach objętych Gminną Ewidencją Zabytków Gminy Zagórz:

- w miejscowości Łukowe dwie kapliczki: na działce o nr ew. 224/2 i 59.
- w miejscowości Czaszyn kapliczka na działce o nr ew. 1796/9.

W dalszym ciągu planowane są prace przy Zespole Klasztornym Karmelitów Bosych w Zagórz, a dokładniej konserwacja i zabezpieczenie murów strony zachodniej kościoła wraz z odcinkiem muru poprzecznego. Aby zrealizować zadanie Gmina Zagórz złożyła wnioski o dotację do Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Województwa Podkarpackiego.

Parafia Rzymskokatolicka p.w. NMP Królowej Polski w Łukowem planuje zrealizować prace konserwatorskie obejmujące renowację cokołu zewnętrznego i izolację ścian fundamentowych kościoła parafialnego w Łukowem.

Parafia Rzymskokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Czaszynie planuje wykonać prace remontowe obejmujące swym zakresem: drenaż opaskowy wokół kościoła, odprowadzenie wody z rur spustowych, odbicie tynków wewnętrznych do wysokości 1,5 m przy kościele rzymskokatolickim - dawna cerkiew p.w. Św. Mikołaja Cudotwórcy.

Rozpoczęto prace projektowe obejmujące dawny zespół zabudowań klasztornych Karmelitów Bosych w Zagórz, w zakresie opracowania dokumentacji technicznej wykonania kanalizacji deszczowej, zasilania energetycznego wytypowanych obiektów wraz z możliwością ich oświetlenia zewnętrznego.

Ze strony Gminy planuje się opracowanie koncepcji zadaszania całego budynku ruin kościoła w dawnym Zespole Klasztornym Karmelitów Bosych w Zagórz.

⁵⁹ <https://zagorz.pl/art/273/otwarcie-centrum-kultury-foresterium-w-zagrz>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W budżecie Gminy Zagórz zabezpieczono środki finansowe w kwocie 15 000,00 zł z przeznaczeniem na zakup skrzyni lub walizki do przechowania zabytkowego obrazu Matki Nowego Życia znajdującego się w ołtarzu głównym w Sanktuarium przy ul. Piłsudskiego w Zagórz. Skrzynia (walizka) ma posłużyć do zabezpieczenia i przechowywania obrazu na wypadek konfliktu zbrojnego lub innych działań np. pożaru. Skrzynia będzie przekazana na wyposażenie OSP w Zagórz, która przeprowadzi odpowiednie ćwiczenia wg opracowanych procedur wynikających z Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla Gminy Zagórz.

Jeśli chodzi o inne zabytki, to zgodnie z założeniami GPOnZ na lata 2018-2021, w 2018 roku udało się przeprowadzić prace konserwatorskie pochodzącej z 1927 roku kapliczki w Zagórz, przy ulicy Piłsudskiego (na terenie szkoły podstawowej). Zakres prac: prace konserwatorskie miały charakter kompleksowy i objęły swym zakresem wszystkie elementy kapliczki, w tym: pokrycie dachu (malowanie), wszystkie murowane detale architektoniczne (naprawa tynków, malowanie farbami), naprawa okien i witraży.

Wśród założeń GPOnZ na lata 2018-2021 znajdowała się aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, co zostało uczynione.

W tym samym roku parafia Prawosławna Św. Archaniola Michała w Zagórz przeprowadziła prace konserwatorskie polegające na wzmocnieniu i hydralizacji ścian fundamentowych cerkwi prawosławnej pw. św. Archaniola Michała w Zagórz. W roku kolejnym parafia przeprowadziła kompleksowy remont cerkwi, którego zakres obejmował: więźbę dachową, strop drewniany, elewacje i ściany zewnętrzne, posadzkę, instalacje: SAP⁶⁰, SSWiN i odgromową, zabezpieczenie polichromii. W roku 2020 kontynuowano kompleksowy remont cerkwi, którego zakres obejmował: posadzkę, uzupełnienie i konserwację polichromii.

Także parafia Rzymskokatolicka p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Czaszynie, w 2018 roku przeprowadziła prace konserwatorskie polegające na wymianie części zniszczonej więźby dachowej i pokrycia kościoła rzymskokatolickiego – dawna cerkiew greckokatolicka p.w. Św. Mikołaja Cudotwórcy.

⁶⁰ Porównaj ze słownikiem użytych skrótów nazw. Wszelkie kolejne skróty nazw, o ile nie zostały wcześniej użyte w tekście jako pełne nazwy, znajdują się na końcu Programu.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W roku 2019 parafia Prawosławna Spotkania Pańskiego w Morochowie zrealizowała zakres prac polegających na remoncie i konserwacji drewnianych ścian zewnętrznych cerkwi p.w. Spotkania Pańskiego w Morochowie.

W roku 2021 udzielono następujących dotacji:

- Parafia Rzymskokatolicka w Czaszynie. Zakres działania: prace remontowo-konserwatorskie pokrycia dachowego, sygnaturki oraz instalacji odgromowej dawnej cerkwi pw. Św. Mikołaja Cudotwórcy – obecnie kościół rzymskokatolicki w Czaszynie.
- Parafia Prawosławna Św. Archanioła Michała w Zagórz. Zakres działania: prace konserwatorskie obejmujące ołtarz tzw. „prestoł” we wnętrzu cerkwi prawosławnej pw. św. Archanioła Michała w Zagórz. Dotacje te jako wspieranie i pomoc znajdowały się wśród założeń programowych w GPOnZ na lata 2013-2018

Należy w dużej mierze pochylić się nad tymi elementami, które walnie mogą przyczynić się do poprawy ochrony zabytków w Gminie Zagórz:

- Aktualizacja *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Zagórz* jest w stadium powstawania (Uchwała nr XXIX/209/2021, gdzie dodatkowo uchyla się uchwałę o sporządzeniu zmiany nr 5 oraz nr 6 Studium)
- Prowadzić prace nad *Studium wartości kulturowych Gminy Zagórz*
- Prowadzić prace nad MPZP dla obszaru Osławy z wzgórzem i zespołem kościelno-klasztornym Karmelitów w Zagórz oraz otoczenia zamku Gubrynowiczów, zespołu zabudowy kolejowej wokół stacji Nowy Zagórz, zespołu mieszkalnej zabudowy pracowników kolei w Zagórz (dworzec w Nowym Zagórz oraz mur do niego przylegający znajdują się w Rejestrze Zabytków oraz GEZ)
- Zaproponować Cmentarz Stary w Zagórz do wpisania do rejestru
- Poczynić starania względem tworzenia enklaw budownictwa drewnianego

W odniesieniu do stanowisk archeologicznych, Gmina stosuje takie wymogi prawne, do jakich jest zobligowana, lecz poza tym faktem należy postarać się w szerszy sposób zachować dziedzictwo archeologiczne. Sam fakt, że większość znajduje się na terenach nieurbanizowanych, a pokrywa się ze strefami gospodarki rolnej, może wpływać także na ich niszczenie np. poprzez głębszą orkę. W strefach chronionych miejscowymi planami zagospodarowana przestrzennego, jak np. w

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Zahutytniu ważne jest cykliczne obserwowanie wpływu natury na stan zachowania stanowisk.

Cmentarze, takie jak cmentarz rzymsko-katolicki w obrębie Zaslawia, cmentarz stary w Zagórz (ul. Piłsudskiego), kaplice grobowe to dobra wspólne nie tylko miasta Zagórz, ale ogółu wspólnoty mieszkańców gminy, którzy czują się z nią związani i mogą być z niej dumni. Wspólne, społeczne prace, zbiórki charytatywne na odbudowę i/lub konserwację najgorzej zachowanych nagrobków powinny wzmacniać wspólnotowość oraz sprawczość choćby dla części społeczeństwa (warto wspomnieć także cmentarz w Olchowej, na skraju wsi lub stary cmentarz w Porażu, Kalnica – niedaleko od dworzyska). Zarówno cerkwiska, jak i wciąż wykorzystywane cmentarze są dobrą lekcją historii, religii, minionych, choć nie zapomnianych czasów, gdy tereny obecnej Gminy były gęsto zaludnione społecznościami wielokulturowymi i wieloreligijnymi.

Najstarsze domy w poszczególnych wsiach powinny stać się ważne zarówno dla zarządców wsi, jak i włodarzy gminy – możliwość stworzenia swoistej „ścieżki” dydaktyczno-turystycznej dla miejscowych, jak i przyjezdnych winna procentować (np. Łukowe, Czaszyn).

Warto byłoby pomyśleć o swoistym gminnym szlaku architektury drewnianej lub dołączyć małymi krokami do już istniejącego Szlaku Architektury Drewnianej. Z całą pewnością odremontowana niedawno cerkiew w Morochowie zasługuje na szersze zainteresowanie oraz opiekę i reklamę.

Kapliczki przydrożne i te w mniej uczęszczanych miejscach także są elementem spajającym społeczeństwo, są historycznym i kulturowym dziedzictwem wpisującym się w krajobraz naturalny (np. Mokre).

Cechą dodaną mogłyby się stać wędrówki nakreślone pod specjalnego odbiorcę – turystę. Ktoś, kto jest np. fascynatem kolei, byłby zachwycony zabytkami techniki – dworce, dawne osiedla dworcowe, mosty. Wystarczy jedynie rozreklamować coś, co samo w sobie wciąż jest nośnikiem użyteczności. Jeden z kroków został już poczyniony. W Zagórz, przy ul. Piłsudskiego, niedaleko przychodni zdrowia znajduje się wyeksponowany zabytek techniki kolejowej – lokomotywa parowa TKt48-124 wraz z semaforem (por. <https://zagorz.pl/art/671/foresterium-most-laczacy-pokolenia-gmina-zagrz-stawia-na-rozwoj-turystyki-kulturowej#pid=4>). Jest to cenny zabytek i bardzo ważna atrakcja turystyczna miasta Zagórz.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Kult religijny, bardzo rozpowszechniony w naszym kraju także zyskałby nowe szlaki na pięknie położonej krajobrazowo Gminie. Wiele cerkwi, świątyń jest oddalonych od siebie tak niewiele, że można także pomyśleć o swoistych, tematycznych szlakach, rozbudowując sieć połączeń transportowych oraz sieć agroturystyczno-gastronomiczną, którą także należy wziąć pod uwagę, jako swoisty, lokalny wyraz dbałości o kulturową przeszłość Gminy.

Oprócz finansowania prac przy zabytkach, podejmowanych jest wiele innych zadań popularyzujących dziedzictwo. Jednak ze względu na szeroki zakres problematyki związanej z ochroną i opieką nad zasobami kulturowymi, wciąż przed gminą Zagórz wiele wyzwań w tym obszarze. W celu oceny aktualnego stanu dziedzictwa kulturowego w ramach analizy SWOT przeanalizowano czynniki mające na to wpływ.

Ryc. 14. Lokomotywa parowa w Zagórz, ul. Piłsudskiego (fot. ze zbiorów Urzędu Miasta i Gminy w Zagórz)

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
2. uwzględnienie problemów ochrony zabytków w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
3. uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

4. uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i na terenie gminy;
5. skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
6. wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu u opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Gmina ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnym charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla gminy Zagórz na lata 2022-2025* wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

1. zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
2. wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
3. podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy

W ramach **Priorytetu II** ustalono kolejne trzy kierunki działań związane z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

1. opracowaniem dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
2. kreowaniem wizerunku gminy Zagórz jako gminy wielu kultur i o różnorodnym dziedzictwie kulturowym,
3. rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy
4. umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy

Priorytet I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem	Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy
	Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

do poprawy ich stanu zachowania	Dążenie do rewitalizacji obszarów i obiektów przemysłowych zlokalizowanych na terenie gminy
	Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy
	Dążenie do opracowania planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminnych
	Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennego i miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich
	Wspieranie działań właścicieli zabytków poprzez dofinansowanie prowadzonych przez nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w oparciu o uchwałę Rady Miejskiej w Zagórz w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Uchwała aktualna w dacie sporządzenia niniejszego programu powinna zostać zmieniona, gdyż 19.04.2022 r. weszła w życie nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Konieczna stała aktualizacja.
	Współpraca władz gminnych ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
	<u>Cykliczne obserwowanie wpływu natury na stan zachowania stanowisk archeologicznych.</u>
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 10 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
	Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca w statusie realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami
Podejmowanie współpracy z	Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej o możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

właścicielami zabytków położonych na terenie gminy	właścicielom i zarządcóm obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy
	Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych z budżetu gminy Zagórz w oparciu o uchwałę Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 27 kwietnia 2009 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków
Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zagórz na lata 2022-2025 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji
	Coroczne przeznaczanie w budżecie gminy środków finansowych umożliwiających realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, objętych Gminnym programem opieki nad zabytkami gminy Zagórz na lata 2022-2025
	Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych gminy Zagórz
	Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomych warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich
	Okresowa kontrola właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem Konwencji Haskiej
	Coroczna aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Zagórz sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

	prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną (np. inwentaryzacja kapliczek, dwór z Wielopola), a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych (np. dwór w Wielopolu)
	Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność Gminy Zagórz poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	Stale prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomości, z zastosowaniem komputerowej bazy danych
	Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ
	Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących własność gminy
	Podjęcie działań zmierzających do wpisania do rejestru zabytków: <ul style="list-style-type: none"> - kapliczki św. Jana Nepomucena w Czaszynie - kapliczki po prawej stronie drogi Tamawa- Kalnica w Kalnicy - kapliczki przy drodze Tarnawa- Kalnica w Łukowem - kapliczki przy drodze powiatowej Prusiek-Wysoczany w Mokrem - kapliczki przy domu nr 1 w Olchowej - kapliczki przy drodze Łukowe-Kalnica w Średnim Wielkim - krzyża przy ulicy Piłsudskiego 73 w Zagórz
	Inwentaryzacja nagrobków oraz kapliczek na obszarze Gminy, które nie są włączone do GEZ
Umożliwienie jak najszerszego dostępu do informacji	Zamieszczenie na stronie internetowej miasta Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zagórz lata 2022-2025
	Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

o dziedzictwie kulturowym gminy	Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego gminy
	Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w miejskim systemie informacji przestrzennej
	Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
	Aktualizacja <i>Studium i Miejscowych Planów Zagospodarowania Przestrzennego</i>
Kreowanie wizerunku gminy jako gminy wielu kultur i różnorodnego dziedzictwa kulturowego	Inicjowanie i współdziałanie z organizatorami przedsięwzięć dotyczących obchodów wydarzeń i rocznic historycznych ważnych dla budowania tożsamości lokalnej
	Dążenie do wykreowania i rozwoju produktów markowych turystyki kulturowej związanej z dziedzictwem gminy
	Współpraca z organizacjami turystycznymi i zainteresowanymi podmiotami w zakresie kreowania potrzeb i planowania gminnych szlaków turystyki kulturowej
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy
	Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury
	Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony
	Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno- kulturowego i tradycji gminy
	Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo
	Wprowadzenie działań zmierzających do wyróżniania najlepszych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych oraz osób i podmiotów zaangażowanych w działania na rzecz zachowania i popularyzacji dziedzictwa historyczno-kulturowego gminy Nagrodą Burmistrza Gminy Zagórz za osiągnięcia w dziedzinie upowszechniania kultury i ochronę dziedzictwa kulturowego

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

	Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy
--	---

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków,
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
 - ustawa Prawo budowlane,
 - ustawa Prawo ochrony środowiska,
 - ustawa o ochronie przyrody,
 - ustawa o gospodarce nieruchomościami,
 - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
 - ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- **instrumenty finansowe**:
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
 - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).
- **instrumenty społeczne**:
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Zagórz,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- działanie Społecznych opiekunów zabytków.
- **instrumenty koordynacji:**
 - realizacja projektów i programów gminy Zagórz dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji),
 - współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.
- **instrumenty kontrolne:**
 - aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
 - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Zagórz,
 - sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
 - monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
 - prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z *Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, z realizacji programu burmistrz gminy sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miasta i Gminy Zagórz. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Miasta i Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Miasta i Gminy Zagórz.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Zagórz na lata 2022-2025 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach **priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego miasta:**

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość dofinansowań udzielonych właścicielom i użytkownikom zabytków z przeznaczeniem na remonty i modernizacje,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach **priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:**

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- liczba kontroli właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym Konwencji Haskiej,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych. Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach **priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości miasta i mieszkańców**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. Źródła publiczne:**a) krajowe**

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa podkarpackiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

b) zagraniczne

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

2. Źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2017, poz. 2187) dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonych na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Warto tutaj zwrócić uwagę, że dotacje te nie są przyznawane w tym samym czasie, a zatem należy stale monitorować strony internetowe zarówno MKiDN, jak i WKZ.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski raz w roku. Minister ogłasza w ciągu roku co najmniej po jednym naborze wniosków, które należy złożyć do dnia określonego każdorazowo.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego, których celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej mogą ubiegać się w Edycji 2023⁶¹ w następujących programach:

„OCHRONA ZABYTKÓW”

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. W ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście ogólnoswiatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji.

Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych. W najbliższych latach wśród dofinansowanych projektów szczególne znaczenie będą odgrywały te, dotyczące obiektów pełniących obecnie lub w przyszłości funkcje kulturalne. Istotnym celem programu jest poprawa stanu instytucji kultury mieszczących

⁶¹ Edycja 2023 określa, że nabór wniosków obowiązuje do dnia 30 listopada 2022 roku, jednakże nabór do programu „Ochrona zabytków” minął 9 listopada 2022 r., zaś nabór do programu „Wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów za granicą” mija 28 listopada 2022 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

się w zabytkowych siedzibach, których remonty ze względu na intensywność użytkowania są szczególnie potrzebne. Skromne środki jakimi dysponują jednostki samorządu terytorialnego, a także samorządowe instytucje kultury często nie pozwalają na przeprowadzenie kompleksowych prac, co z kolei oznacza postępującą degradację zabytkowej substancji i wymaga większego niż dotychczas wsparcia ze strony Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego.

Instytucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Ksawerów 13, 02-656 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

„OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Strategicznym celem Programu jest świadoma i zrównoważona ochrona dziedzictwa archeologicznego in situ, zgodna z normami międzynarodowymi, określonymi w Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Konwencja Maltańska) i Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym ICOMOS (Karta Lozańska).

Program ma dwa cele szczegółowe. Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych. Konieczność podjęcia działań w tym zakresie wynika z ustaleń weryfikacji tego zasobu, przeprowadzonej przez NID w ramach Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017. Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych już badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego (ze szczególnym uwzględnieniem badań przeprowadzonych jeszcze w XX w.). Upowszechnienie i wprowadzenie do obiegu naukowego informacji pozyskanych w wyniku badań jest warunkiem wykorzystania tych danych do ochrony dziedzictwa kulturowego i zachowania go dla przyszłych pokoleń.

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwa rodzaje zadań (których nie należy łączyć):

- weryfikacja terenowa zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (przede wszystkim tych nieposiadających własnej formy terenowej), w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, w przypadku zabytków archeologicznych wpisanych wyłącznie do rejestru

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

zabytków nieruchomych (A), celem weryfikacji powinno być przygotowanie dokumentacji dającej podstawy do wpisania zabytku do rejestru zabytków archeologicznych (C);

- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych (przede wszystkim tych zakończonych przed 2000 r.).

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,

ul. Kopernika 36/40, 00-924 Warszawa

<http://www.nid.pl>

„WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH”

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMOS)

ul. Goraszewska 7, 02-910 Warszawa

<https://nimoz.pl/>

„KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA”

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczynić się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami.

Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu ich funkcjonowania.

Institucja zarządzająca:

Departament Narodowych Instytucji Kultury (DIK) Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<https://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-narodowych-instytucji-kultury.php>

„GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań ministra służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;
- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego (DDK) Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<https://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-dziedzictwa-kulturowego.php>

„MIEJSCA PAMIĘCI I TRWAŁE UPAMIĘTNIEŃ W KRAJU”

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski. Wspierane są także działania mające na celu upowszechnianie wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem. W sposób szczególny dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Realizacja ustawowych zadań ministra służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką polegającą w szczególności na:

- 1) naukowym badaniu i dokumentowaniu miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscach pamięci;
- 3) zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) utrwaleniu wartości i autentyzmu miejsc pamięci;
- 5) popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej;

Promowane jest:

- 1) podkreśleniu prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia;
- 2) nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu;
- 3) zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów;
- 4) zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia;
- 5) tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym;
- 6) twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

7) stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Instytucja zarządzająca:

Departament Dziedzictwa Kulturowego (DDK) Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

<https://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-dziedzictwa-kulturowego.php>

II. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej, drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

- konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiekty sakralnego” oraz „obiekty kościelne”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są to miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1347) rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię),

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”

Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

III. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. z 2022 r., poz. 840) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Podkarpackiego, pozostających w jego dyspozycji. Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:
- wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,
- niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
- Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z §1 ust.3.
- Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

IV. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Podkarpackiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej

Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego go na lata 2014–2020,

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

FUNDUSZE UNII EUROPEJSKIEJ

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020⁶²

Środki na projekty o charakterze ponadregionalnym z zakresu dziedzictwa dostępne są w ramach **Priorytetu VI „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego”**. Realizacja priorytetu inwestycyjnego przyczyni się do osiągnięcia celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki (rozwój tzw. przemysłów kreatywnych). Służyć temu będzie zwłaszcza podniesienie zdolności instytucji kultury do rozwijania kreatywności i innowacyjności poprzez stworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego i programowego tych placówek.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniają rolę aktywnych instytucji kultury.

Wspierane będą także projekty uzupełniające inwestycje infrastrukturalne o elementy związane z wykorzystaniem nowych technologii w obszarze kultury.

Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe związane przez uprawnionych beneficjentów.

Wsparcie dotyczy całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem miast i ich obszarów funkcjonalnych. Ukierunkowanie wsparcia inwestycji kulturalnych dla dużych miast będzie oddziaływać na:

⁶² Na dzień 26.11.2021 r. Program ten jest obowiązujący oraz są otwarte nabory.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

- tworzenie wysokiej jakości oferty kulturalnej wpływającej na atrakcyjność inwestycyjną, turystyczną i osiedleńczą miast. W miastach/metropoliach będzie zapewniona bogata i zróżnicowana oferta kulturalna, dostarczana przez uznane instytucje kultury funkcjonujące w nowoczesnych, w pełni wyposażonych obiektach;

- „ożywienie” przestrzeni miejskich poprzez różne formy ich zagospodarowania – poczynając od renowacji i nierzadko nadania nowych funkcji zabytkom, po zagospodarowanie współczesnych obiektów kultury;
- budowanie potencjału społecznego i integracji społecznej poprzez zwiększenie dostępu do kultury oraz wysokiej jakości oferty kulturalnej;
- podniesienie jakości oraz estetyki miejskich przestrzeni publicznych.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy

Głównymi celami Mechanizmów Finansowych 2014-2020 – podobnie jak w przypadku poprzedniej edycji – jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce. Nowa perspektywa opiera się na tzw. podejściu programowym. Ustanowiono 19 programów (np. program „Konservacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego”), zorientowanych na osiągnięcie założonych celów, rezultatów i wyników. Programami zarządzają Operatorzy (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Zakres wsparcia w ramach nowej perspektywy jest bardzo szeroki. W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego: na konserwację i rewitalizację dziedzictwa kulturowego przeznaczono 60 mln euro. Oprócz tego, 10 mln euro zostanie skierowane na działania „miękkie” dotyczące promocji kultury i sztuki wśród szerokiej publiczności oraz wzrostu świadomości dotyczącej różnorodności kulturowej oraz umocnienia dialogu międzykulturowego. Ponadto kontynuowane jest również wsparcie na rzecz mobilności studentów i pracowników naukowych szkolnictwa wyższego w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych a także współpracy instytucjonalnej pod postacią Funduszu Stypendialnego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyróżnić należy:

Program: Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych; rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury. Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: organizacja wystaw, spektakli, koncertów, festiwali (w tym filmowych) i innych wydarzeń artystycznych; wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, filmu i innych; wspieranie współpracy szkół artystycznych i uczelni artystycznych; współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich (w tym digitalizacji dóbr kultury); dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury, zarządzania dziedzictwem narodowym; współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Rzeszowie, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Rzeszowie ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny, edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypomnienie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
fundusze fundacji krajowych m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Zagórz;
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina Zagórz jest właścicielem (posiada tytuł prawny) lub współwłaścicielem 10 obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze Zagórza powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w gminie.

Co roku w budżecie Gminy Zagórz, w dziale 921 – *Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego* zapewniane są środki finansowe na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są ich właścicielom i zarządcom. Przykładowo, w 2020 r. na działania związane z ochroną zabytków przeznaczona została kwota 8.752.871 zł.

Od 2009 r. dotacje udzielane są na nowych warunkach, w oparciu o uchwałę Rady Miejskiej w Zagórz z dnia 27 kwietnia 2009 r. w sprawie określenia zasad

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

udzielania dotacji sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (DZ. URZ. WOJ. PODK. 2009.58.1435).

Z uwagi na zmiany wprowadzane w przepisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zasady udzielania dotacji powinny być w przyszłości zaktualizowane.

Dotacje na prace lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 50% nakładów. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. W przypadku gdy beneficjent na prace lub roboty budowlane przy zabytku otrzymuje również inne środki publiczne, kwota dotacji przyznanej z budżetu Gminy Zagórz wraz z kwotami przyznanych na ten cel innych środków publicznych nie może przekraczać 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Nakłady, na jakie można otrzymać dotację:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej

Zgodnie z § 3 ust. 2 ww. uchwały wnioski o dotacje składa się w roku złożenia wniosku o udzielenie dotacji albo w roku złożenia wniosku i w roku następnym. Warunkiem przyznania dotacji jest terminowe złożenie poprawnie wypełnionego wniosku wraz z kompletem załączników, wskazanych we wniosku. Wśród obowiązkowych załączników powinien znajdować się całkowity kosztorys prac, obejmujący wskazanie źródeł finansowania. Dla prac lub robót budowlanych powinien być dołączony wykaz prac lub robót budowlanych wykonanych przy danym zabytku w okresie 3 lat poprzedzających dzień złożenia wniosku z podaniem łącznej wysokości nakładów, w tym wysokości i źródeł dofinansowania otrzymanego ze środków publicznych.

Przykładowo, w 2020 r. w/w dotacje nie zostały przyznane, zaś w roku 2019 wpłynęło 2 wnioski o udzielenie dotacji celowej z budżetu Gminy Zagórz z przeznaczeniem na wykonanie prac konserwatorskich przy zabytkowych:

1. Parafia Prawosławna Spotkania Pańskiego w Morochowie wnioskowała o kwotę 25 437,43 zł na wykonanie zadania: remont i konserwacja /zrębu i podwalin/ cerkwi pw. Spotkania Pańskiego w Morochowie polegające na wykonaniu prac remontowych i konserwacji cerkwi.
2. Parafia Prawosławna p.w. Św. Archanioła Michała w Zagórz wnioskowała o kwotę 15 000,00 zł, na wykonanie zadania: remont stropu i schodów w przedsionku cerkwi Prawosławnej p.w. Św. Archanioła Michała w Zagórz.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

W trosce o zachowanie dziedzictwa kulturowego udzielono dotacji na kwotę 40 437,43 zł. Na wykonanie prac beneficjenci mieli czas do końca 2019 roku i dotacje zostały wykorzystane w całości.

Z tej formy wsparcia przy podejmowaniu działań renowacyjnych obiektów zabytkowych korzystają różne podmioty: osoby fizyczne i prawne, instytucje państwowe i związki wyznaniowe. Udzielone dotychczas wsparcie umożliwiło wykonywanie kompleksowych, skomplikowanych pod względem technicznym i kosztownych prac konserwatorskich remontowych w najcenniejszych dla gminy obiektach. Efekty realizacji dotowanych zadań są widoczne w przestrzeni gminnej. Zdecydowana poprawa stanu technicznego zabytku i jego walorów estetycznych jest wartością niezaprzeczalną, budzi zainteresowanie mieszkańców, przyciąga turystów i media, ale nie sposób pominąć też innych cennych i trwałych wartości m.in. aspektu pogłębiania wiedzy o zabytku i poczucia tożsamości, a także wykorzystania obiektu do organizacji przedsięwzięć kulturalnych.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych jest również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (t.j.: Dz.U. z 2006 r. Nr 121, poz. 844 z późn. zm.).

12. Tabele, mapy, rysunki, ryciny

Tabele

Tabela nr 1. Rejestr obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Zagórz

Tabela 2. Analiza SWOT dla terenu gminy Zagórz

Mapy

Mapa 1. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem według województw w 2019 r.

Rysunki

Rys. nr 1. Obszary rewitalizacji i obszar zdegradowany, w tym obszar realizacji projektu głównego i projektu pozostałego

Rys. 2. Plan założenia klasztornego w Zagórz

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Ryciny

- Ryc. 1. Ruiny klasztoru Karmelitów Bosych w Zagórzcu z częściową odbudową
- Ryc. 2. Centrum Kultury Foresterium
- Ryc. 3. Cerkiew p.w. św. Michała w Zagórzcu
- Ryc. 4. Cerkiew p.w. Soboru Matki Bożej w Olchowej
- Ryc. 5. Cerkiew w Morochowie
- Ryc. 6. Cerkiew grekokatolicka w Łukowem, obecnie jako kościół rzymskokatolicki
- Ryc. 7. Cerkiew św. Mikołaja w Czaszynie, obecnie jako kościół, w trakcie remontu
- Ryc. 8. Kościół p.w. MB Gromnicznej i MB Bolesnej w Porażu
- Ryc. 9. Cerkiew w Tarnawie Górnej
- Ryc. 10. Cmentarz grekokatolicki w Morochowie
- Ryc. 11. Kapliczka przed szkołą podstawową w Zagórzcu, ulica Piłsudskiego
- Ryc. 12. Dworzec kolejowy w Nowym Zagórzcu
- Ryc. 13. Dworzec kolejowy w Zagórzcu
- Ryc. 14. Lokomotywa parowa w Zagórzcu

13. Literatura

- Augustyn M.**, *Początki górnictwa naftowego w Bieszczadach*, Bieszczad nr 7, Ustrzyki Dolne 2000
- Budziak J.**, *Dzieje Leska w latach 1772-1918*, Lesko 1997
- Czajkowski J.**, *Cerkwie na Podkarpaciu* [w:] Łemkowie w historii i kulturze Karpat, Sanok 1994
- Fastnacht A.**, *Działy Leska oraz dóbr leskich i bachowskich z roku 1580*, Rocznik Sanocki, R. 4, 1979
- Fastnacht A.**, *Słownik Historyczno-Geograficzny Ziemi Sanockiej w średniowieczu*, cz. 1, Brzozów 1991
- Fastnacht A.**, *Słownik Historyczno-Geograficzny Ziemi Sanockiej w średniowieczu*, cz. 3, Kraków 2002
- Kołbuk W.**, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998
- Kuraś T.**, *Z dziejów kolei zagórskiej*, Zagórz 2000
- Łemkowie w historii i kulturze Karpat, Sanok 1994, cz. 1
- Leksykon drewnianej architektury sakralnej Podkarpacia, (red. Zieliński K.), t. II, Rzeszów 2011
- Osenkowski Z.** *Zagórz nad Oslawą. Z dziejów miasta i gminy*, Sanok 2006
- Półciwiartek J.**, *Zniszczenia ostatniego najazdu tatarskiego w 1672 r. na obszarze ziemi sanockiej*, Rocznik Historyczno-Archiwalny, t. VII-VIII, Rzeszów 1994
- Sałaciak A.**, *Pamiętki i zabytki kultury ukraińskiej w Polsce*, Warszawa 1993
- Schramm R. W.**, *Prywatna podróż pamięci*, Bieszczad nr 10, Ustrzyki Dolne 2003
- Stadnicki K.**, *Rodowody domu Stadnickich h. Szreniawa od r. 1388 do r. 1861, Lwów 1857-61*
- Szpara A.**, *Czaszyn. Szkice z dziejów wsi*, Sanok 1992
- Winiarz Alojzy**, *Ziemia Sanocka w latach 1463-1552*, Kwartalnik Historyczny t. X, 1896, 289-292

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

Witwicki M. T., *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

Zachwatowicz J., *O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków*, Ochrona Zabytków 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

Adresy www:

https://dane.gov.pl/pl/dataset/154,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-nieruchome/resource/31671,zestawienie-danych-statystycznych-z-rejestru-zabytkow-zabytki-nieruchome/table?page=1&per_page=20&q=&sort=

<https://wuozprzemysl.pl/lista-swiatowego-dziedzictwa-unesco.html>

http://www.poraz.przemyska.pl/?page_id=26

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Pora%C5%BC>

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Czaszyn>

https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Arednie_Wielkie

<https://morochow.weebly.com/historia2.html>

<https://zagorz.pl/s/68/solectwa-i-osiedla>

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Zahuty%C5%84>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Historia_Zag%C3%B3rza

<https://zagorz.pl/s/76/historia#>

<https://www.zamkipolskie.com/zagorz/zagorz.html>

<http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/48657,lukowe-cerkiew-sw--dymitra.html>

https://ilovebieszczady.pl/cerkwie-murowane/cerkiew-w-zagorzu_pl

<https://www.mojebieszczady.com/cerkiew-w-olchowej/>

<https://zabytek.pl/pl/obiekty/morochow-cerkiew-parafialna-greckokatolicka-pw-spotkania-panski>

http://www.twojebieszczady.net/st_cerkwie/cerkiew_tarnawag.php

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_Wniebowzi%C4%99cia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Maryi_Panny_w_Zag%C3%B3rzu

<http://www.twojebieszczady.net/kalnica.php>

<https://zabytek.pl/pl/obiekty/poraz-kosciol-par-pw-matki-bozej-gromnicznej>

<https://morochow.weebly.com/zabytki-i-nie-tylko.html>

<https://radio.rzeszow.pl/wiadomosci/dworzec-w-nowym-zagorzu-do-remontu>

<https://rot.podkarpackie.pl/index.php/dostepnosc-uslug/4-2-planowanie-przestrzenne-wspierajace-aktywizacje-spoleczności-i-aktywizacja-obszarow-zdegradowanych>

<https://zagorz.pl/art/273/otwarcie-centrum-kultury-foresterium-w-zagrze>

<https://zagorz.pl/art/671/foresterium-most-laczacy-pokolenia-gmina-zagrz-stawia-na-rozwj-turystyki-kulturowej#pid=4>

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2013-2018

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2018-2021

14. Słownik użytych skrótów nazw

AK – Armia Krajowa

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski

EOG – Europejski Obszar Gospodarczy

GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Zagórz na lata 2022 – 2025

GPONZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami
KGW – Koło Gospodyń Wiejskich
MB – Matka Boska
MGOiKS – Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury i Sportu
MKiDN – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
MOF – Miejski Obszar Funkcjonalny
MPZP – Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego
NMP – Najświętsza Maria Panna
ODJ – Osiedle Domków Jednorodzinnych
OO. – Ojców
OSP – Ochotnicza Straż Pożarna
PPP – Partnerstwo Publiczno-Prawne
PWKZ – Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków
PZPWP – Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego
RPO WP – Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego
SAP - System Alarmu Pożarowego
SMOF – Strategia Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego
SRGZ – Strategia Rozwoju Gminy Zagórz
SRKS – Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego
SUiKZP – Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego
SWOT – akronim od pierwszych liter angielskich słów: mocne strony (strengths), słabe strony (weaknesses), szanse (opportunities), zagrożenia (threats)
SSWiN – System Sygnalizacji Włamania i Napadu
SZOOP – Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych
UNESCO – Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wychowania, Nauki i Kultury
UPA – Ukraińska Powstańcza Armia
WFOŚiGW – Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej